БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 ЙИЛ

27 ЯНВАРЬ
№ 5 (3005)
ЖУМА

ЗАМИН ТАҚДИРИ ИНСОН ҚЎЛИДА

СССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ПРАВЛЕНИЕСИНИНГ ПЛЕНУМИ

Етмишинчи йилларнинг охири, саксонинчи йилларнинг ўрталаригача биз асосан қуролланиш пойгасини авж олдираётган жаноб империалистларни лаънатлаб келдик. Расмий сиёсатда ҳам, маҳалла чойхонасида ҳам боплаб таъзирларини бердик, устиларидан мағзава тўкиб мириқдик. Урушга тайёргарлик кўраётган, оммавий қирғин қуролларининг янги-янги турларини ишлаб чиқараётган, ғоят самарали ажал воситалари ихтиро қилаётган одамхўрларнинг кирдикорларини фош қилдик. Айни пайтда биз ўзимиз ҳам шу қалтис пойганинг актив иштирокчисига айланиб қолдик. Учқур ракеталарга янада учқур ракеталар билан, сув ости кемаларига сув ости кемалари билан, бомбаларга — бомбалар, снарядларга — снарядлар билан жавоб қайтардик.

Америка империализмини босқинчиликда, зўравонликда айбладик. Бунга асосимиз бор эди. Аммо ўзимиз ҳам пухта ўйланмаган, маслаҳатлашилмаган янглиш қадамлар қўйдик.

Узоқ йиллар давомида биз ядровий можаро — инсоният олдида турган энг катта хавф деб билдик. Аслида ҳам шундай. Аммо уйимиз, остонамиз сари бошқа бир даҳшатли хавф яқинлашиб келаётганлигини сезмадик. Бу хавф бутун мамлакатни экологик танглик исканжасига олди. Ҳаво булғанди, ер, сув заҳарланди. Дарёлар, кўллар, ирмоқлар, булоқлар қурий бошлади. Хато ва чалкаш лойиҳалар, дабдабали қурилишлар, тўғонлар, каналлар, сунъий денгизлар туфайли миллион-миллион гектар унумдор ерлар сув остида қолди, ботқоққа ботди, шўр босди. Тупроқ заҳарли химикатларга хўб тўйинди, энди эса қирқ йил чилим чеккан бангидай титраб-тўкилиб турибди.

Танглик оқибатлари нон-тузимизга, ош-сувимизга, қадди-қоматимизга, ақлу идрокимизга ҳам таъсир кўрсатди.

Шунча талофоту шунча фалокатлардан кейингина ҳушёр тортдик. Қайта қуриш, ошкоралик замони келди. Кўзларимизни очиб қараймизки, жар эмас — жаҳаннам ёқасига келиб қолибмиз. Орол қурий бошлабди. Волга, Каспий денгизи ифлосланиб бўпти. Байкал, Ладога, Севан кўлларининг, Азов денгизининг ҳоли хароб. Қалмоқлар юртининг бетакрор яйловлари ўрнида таптақир саҳро пайдо бўлибди. Аввалига америкалик космонавт, кейинчалик ўзимизнинг Филипченко космик кема иллюминаторидан кўриб қолмагунча ҳар йили 50 минг гектарга кенгаётган бу дашту биёбонни ҳеч ким сезмабди. Экологик танглик қозоқ ва молдаван деҳқонлари бошига ҳам, шимоллик буғубоқарларга ҳам катта кулфатлар олиб келибди.

Бу кўргиликларга шикаста ва беҳол Россия тупроғини, чироқлари сўниб ҳувиллаб қолган рус қишлоқларини, эгасиз қолган ва бутунлай хароб бўлган ерларни, қуриб битган гиёҳ ва жонзотларни, йўқ бўлиб бораётган ўрмонларни қўшайлик. «Фаровон ҳаёт, шоду хуррамлик, порлоқ истиқбол» тўғрисидаги айюҳаннослар паноҳига яширинган бу фожианинг чеки-чегараси, охир-адоғи борми ўзи? Нега шундай бўлди?

СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг пленумида публицист ёзувчи Ю. Черниченконинг «Ер, экология, қайта қуришнинг янги босқичи ва адабиёт» мавзуидаги докладини тинглар эканман, вужудимни титроқ қоплади. Аммо шуни ҳам англадимки, экологик танглик биргина Ўзбекистонга эмас, мамлакатимизнинг барча регионларига тааллуқли экан. Молдаван ёзувчиси Г. Малярчук бундай деди: «Мен бугун пленум қатнашчиларига юртим тупроғи, ҳавоси ва сувининг аянчли аҳволи тўғрисидаги бор ҳақиқатни, бор рақамларни айтиб сизларни, тўғриси, ваҳимага солмоқчи эдим. Аммо ўзбекистонликлар, қозоғистонликлар шундай рақамларни келтиришдики, дардимиз бир-биримизникидан қолишмаслигига амин бўлдим».

Расмий тил билан айтиладиган бўлса, пленум қатнашчилари доклад ва В. Распутиннинг қўшимча докладини тингладилар, дастлабки икки кун ичида қирқдан ортиқ киши нутқ сўзлади. Аслида эса бу чиқишларни доклад ёки нутқ дегандан кўра ўтли нола, ҳайқириқ, виждон азоби дейиш тўғрироқ бўларди. Чунки гап кун тартибига қўйилган навбатдаги масалани муҳокама қилиш, қарор қабул қилиш, тадбир-чоралар белгилаш устида эмас, ҳаёт-мамотимиз тақдири, тириклик тақдири устида борди.

Ю. Черниченкони тинглар эканман, унинг жўшқин ноналарига ҳамоҳанг қуйидагиларни ён дафтаримга ёзиб қўйдим: «Эй инсон, кимсан ўзи? Ўз уйингдамисан ё тасодифий йўловчимисан? Ўз уйингда бўлсанг нега бу қадар бепарвосан? Қара, ҳаммаёқни расво қилиб юбординг-ку? Сал инсофинг ҳам бўлсин-да! Ахир бу уйда сенгача ҳам яшашган, сендан кейин ҳам яшашади. Нафас олишади, сув ичишади, бола туғишади. Болаларинг, набираларинг, эвара-чевараларинг ризқини қийиб, қиймалаб ташладинг-ку...»

Таниқли ёзувчи, Байкал кўлининг мусаффолигини таъминлаш йўлида катта ишларни амалга оширган Валентин Распутиннинг фикрича, экологик танглик оқибатларини шимолда ҳам кўриш мумкин. Табиатда сув доимо айланиб туради. Энди эса заҳарли моддалар ҳам сув ва ҳаво орқали айланмоқда. Бизга «Нега ваҳима қиласизлар, ахир сиз ёзувчиларга қоғоз жуда ҳам зарур-ку», дейишади. Тўғри, қоғоз зарур. Табиатни сақлаш биз ишлатадиган қоғозга боғлиқ бўлса, майли, ёзмасликка ҳам розимиз. Аммо айтиш керакки, бюрократлар ёзувчилардан кўра кўпроқ қоғоз сарфламоқдалар.

Ёзувчи Сергей Залигин бугунги қалтис экологик вазиятнинг бош айбдорлари деб фанни, олимларни тилга олди. Илм-фан узоқ йиллар давомида лом-мим демай келди. Халқ бошига тушаётган кўргиликларни сезмади, жабру жафоларимизни олдиндан пайқаб тегишли идоралар, министрликларни огоҳ қилмади. Аксинча, кўпгина лойиҳа ва илмий текшириш институтлари министрликларнинг йўталига ҳам «лаббай» деб жавоб берадиган мўмин-қобил ташкилотларга айланиб қолдилар. Киши ҳайратга тушади. Институтлар ўз кузатувлари асосида министрлик ёки тегишли идора олдига масала қўйиш ўрнига, хўжайинлари нима деса, тўғрими, нотўғрими, маъқуллаб туришаверади. Ахир бу — жиноят-ку!

Украиналик ёзувчи Юрий Шчербакнинг ҳаяжонли нутқи ташвишли рақамларга бой бўлди. Республикада тупроқ унумдорлиги, деҳқончилик маданияти йил сайин пасайиб бормоқда. Чунки замин шафқатсизларча топталган, заҳарланган. Миллион-миллион тонна заҳарли моддалар, оқава ва чиқиндилар сув ҳамда ҳавони булғамоқда. Ўта хавфли, мутлақо нотўғри лойиҳалар ҳам баъзи таниқли олимлар томонидан маъқулланмоқда. Атом энергетикаси министрлиги ўз режаларини халқ билан маслаҳатлашмайди. Министрлик фаолиятига доир маълумотларни олиш деярли мумкин эмас. Бордию улар билан гаплашиб қолсангиз, сизни боплаб юпатишади. Ташвиш тортманг, ҳаммаси жойида, сув тоза, ҳаво — беғубор, деб кўнглингизни кўтаришади. Бу гапларга ишониш қийин. Чернобиль фожиасидан атиги беш кун кейин «ҳаммаси жойида», деб болаларни бемалол 1 Май намойишига олиб чиқишди. Мен Минатомэнергони пойтахтдан Чернобиль ёнидаги Славутич шаҳрига кўчиришни таклиф қиламан. Кўрайлик-чи, қалай бўларкин?!

Бу таклиф шунчаки сўз ўйини эмас. Халқ хўжалигига катта зарар етказаётган, экологик мувозанатни бузаётган, кенг жамоатчиликнинг фикрини назар-писанд қилмаётган министрликлар, лойиҳа институтлари, турли хил идоралар ва уларнинг раҳбарлари озмунча эмас. Пленум қатнашчилари СССР Мелиорация ва сув хўжалиги министрлиги шаънига аччиқ таъналар билдиришди. Очиғини айтганда, экология, табиатни асраш, қишлоқ хўжалигида унумдорликни оширишга бағишланган ҳар бир йиғилишда мазкур министрликнинг раҳбарлари тилга олинади. Уларнинг айби билан шўр босган, ботқоққа айланган ерлар, етказилган миллион-миллион зарарлар айтилади. Аммо министрликнинг парвойи палак. Сиз газетамизнинг ўтган йил 50-сонида министр ўртоқ Н. Васильевнинг қуйидаги сўзларини ўқигансиз: «Мен Орол проблемаси ҳақида гапириб ўтирмайман. У ҳаммага маълум. Бизнинг бу борадаги барча ишларимиз ҳукумат қарори асосида мувофиқлаштириб борилади... Оролбўйини экологик фалокат зонаси деб эълон қилишнинг, менингча, ҳожати йўқ... Пахта майдонларини қисқартириш тўғрисидаги ва сув манбаларининг ифлосланганлиги ҳақидаги саволларингизга жавоб бера олмайман. Улар ҳукуматга ва СССР Агросаноат давлат комитетига тегишли».

Таажжуб! Ўртоқ Н. Васильев ҳукумат аъзоси-ку, қолаверса, ҳурматли министр айни шу зонадан СССР Олий Советига депутат. Бордию, қорақалпоқлар ўзларини ташвишга солаётган муаммолар хусусида ҳукуматга мурожаат этсалар, бу мурожаат тўппа-тўғри ўртоқ Н. Васильевнинг қўлига келиб тушади, ундан кейин министр ўринбосари, Оролнинг «дўсти» П. Пўлатзодага ўтади.

Пленум қатнашчилари атроф-муҳитни булғаётган, дарё ва кўлларни ифлослаб, ҳайвонот дунёсига қирғин олиб келаётган йирик нефть ва химия саноати корхоналарини, тегишли министрликларни тилга олдилар. Табиатга, инсон саломатлигига қарши ҳар қандай фаолият тўхтатилиши, қатъиян тақиқланиши ва жазоланиши керак. Шу боис ҳамки муҳокама этилган масаланинг бениҳоя ўткир проблемалари хусусида СССР Фанлар академиясига, Медицина фанлари академиясига ва СССР Соғлиқни сақлаш министрлигига мурожаатнома қабул қилинди. Бу ҳужжатлар «Мамлакат — экологик хавф остида» деган сўзлар билан бошланади.

Пленумда ўртага ташланган қуйидаги масалаларга эътибор беринг.

Атом энергетикасидан фойдаланиш. Шубҳасиз, энергиянинг бу манбаисиз хўжалик юритиш қийин. Аммо табиатда офатлар, зилзилалар, тошқин ва бошқа фалокатлар мавжуд экан, бамайлихотир, дуч келган жойда АЭС қураверишмақсадга мувофиқ эмас. Иккинчидан, шу нарса маълум бўлдики, кўпгина мамлакатлар территориясида бизнинг ёрдамимизда қурилаётган шундай станцияларнинг ахлат ва чиқиндилари мамлакатимиз территориясига олиб келинар экан... Демак, бу масалани умумхалқ муҳокамасига қўйиш зарур.

Умуман, йирик қурилишларнинг ҳаммаси, лойиҳалар, ҳар қандай қазишлар, ўзлаштиришлар, кенгайтириш-у торайтиришлар халқ муҳокамасидан ўтмоғи лозим. Биз ўз уйимизда, теварак-атрофимизда нималар бўлаётганини билишни истаймиз.

Касалхоналарнинг хирургия бўлими ҳар жиҳатдан тоза ва покиза бўлади, ҳар бир куб сантиметр ҳаводаги микробларнинг сони беш юздан ошмайди. Олтой ўлкаси ҳозирча экологик хасталикка чалинмаган, тозалиги бўйича хирургия бўлимлариникидан ҳам устун. Бутун мамлакатда мана шундай кўрсаткичга эришишимиз керак. Табиат тоза бўлмас экан, инсон ҳам тоза бўлолмайди.

Давоми иккинчи бетда

26 МАРТ—СССР ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ САЙЛОВИ КУНИ

ЭЛГА НАФИМИЗ ТЕГАЁТИРМИ?

Ўзбекистон ССР Рассомлар союзи правлениесининг раиси Баҳодир Жалолов СССР халқ депутатлигига номзод қилиб кўрсатилди. Шу муносабат билан мухбиримиз рассом ҳузурида бўлиб, у билан суҳбатлашди.

— Баҳодир ака, аввало, сайловнинг бу янги босқичи ҳақидаги фикрингизни билмоқчи эдик.

— Бу ижтимоий ҳаётимизда жуда катта янгилик бўлди. Ҳозиргача депутатларнинг қиладиган ишини ҳеч ким аниқ билмасди. Кўпинча олдиндан тасдиқланган умумий планлар асосида иш юритилиб, депутатларнинг фаолияти хўжакўрсинга бўлиб қоларди. Масалан, мен Қашқадарё областининг Ғузор районидан Ўзбекистон ССР Олий Советига депутат қилиб сайланганман. Иш жуда кўп. Албатта, жойлардаги мавжуд камчиликларни тугатиш учун қўлимдан келганча ёрдам беришга ҳаракат қиламан. Лекин барибир кўнглимдагидек улгуролмайман. Агар депутатликка ўша жойнинг ўзидан бирор киши сайланса яхши бўлади. Чунки ҳар бир жойнинг ўз муаммоси бўлади ва шу ерда яшайдиган одамгина мавжуд камчиликларни аниқ билади. Шунингдек, ҳозирги сайлов системаси ижодий союзларимиз учун ҳам катта аҳамият касб этиши, шубҳасиз. Масалан, Рассомлар союзининг ўзини оладиган бўлсак, бизда тарғибот-ташвиқот масаласи жуда ёмон аҳволда. Бу иш билим ўчоғи бўлган мактабларнинг ўзидан нотўғри бошланган. Ўқувчилар санъат ҳақида ҳатто элементар тушунчага ҳам эга эмаслар. Битта бизнинг республикамизда эмас, балки қўшни республикаларда ҳам аҳвол шундай. Очиғи, мактабларда ислоҳот амалга ошириляпти деймиз-у, лекин амалда бу иш қониқарли олиб борилмаётир. Масалан, мен хизмат ва ижод юзасидан Сурхондарё ва Қашқадарё областларида кўп бўламан. Бу областларнинг баъзи район, қишлоқларида туғруқхоналар, поликлиникалар, асфальтланган йўллар йўқлигини қўя туринг, ҳатто болалар мактаб ўрнида ертўлаларда ўқишади. Сурхондарёнинг Сангардак деган қишлоғидаги устига тўл ёпилган, парталари ёғочдан ишланган мактабни кўриб, рости, йиғлагудек бўлиб келганман. Худди шу қишлоқдан ўтадиган сувнинг нариги томонида раҳбарларнинг чорбоғи бор. У ерда аҳвол бутунлай ўзгача. Албатта, бу уч-тўрт йил илгари кўрганларим. Лекин ҳозир ҳаммаси изга тушиб кетган деб, ким кафолат бера олади. Тошкентдай шаҳри азимда жойлашган мактабларда ҳам аҳвол зўр эмас. Ҳаммасига ўзимиз айбдормиз. «Борига ҳам шукур» деб, ўзимизни овутиб келганмиз. Бу жуда ёмон одат. Чунки РСФСР, Болтиқбўйи шаҳар ва қишлоқларида аҳвол бутунлай бошқача. Талаб бирy, шароит икки хил. Ҳамма гап ҳаракат қилишда. Бизда бир одамга унвон ё мансаб бериб қўйилса, куйиб-пишиб юрган шу одам бирдан тинчиб, жим бўлиб қолади.

— Айтинг-чи, агар ҳозир сизни депутатликка номзод деб эмас, оддий сайловчи сифатида тасаввур қилиб кўрсак, ўша номзоди кўрсатилган одам олдига қандай талаблар қўйган бўлардингиз?

— Албатта, аввало, касбим нуқтаи назаридан келиб чиқиб, уй-жой ва ижодкорга шароит яратиш масаласини олдинги планга қўйган бўлардим. Фақат бизда эмас, Иттифоқимиз бўйича рассомларнинг шароити қийин. Айниқса, Сибир, Узоқ Шимолдаги ижодкорларнинг аҳволи яхши эмас. СССРдаги ҳар бир рассомнинг шароитини яхшилашга ёрдам беришимиз керак. Тўғри, бизда бу соҳада маълум силжишлар юз берди. Кейинги йилларда Фрунзе райони ижроия комитетининг катта ёрдами туфайли 40 та устахона ажратилди, квартира масаласи ҳам анча изга тушиб қолди. Лекин ҳали қилинадиган ишлар кўп.

Шунингдек, бизда ўтадиган турли муҳокама, мунозараларнинг савияси, натижаси ҳам мени қониқтирмайди. Масалан, мен Литвада ёшлар кўргазмаси муносабати билан ташкил этилган бир муҳокамада қатнашганман. Унда Литва Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари, шаҳар, район партия комитети секретарлари, ижроия комитетларининг раислари охиригача иштирок этиб, ўз фикрларини билдиришди, музокараларни қизиқиб тинглашди. Бизда муҳокамалар бундай ўтмайди. Очиғини айтганда, раҳбарлар охиригача ўтирмайдилар ҳам. Баъзан эса ўртага ташланаётган масалаларни тушунишмайди. Хуллас, бу борадаги ишларни йўлга қўйишни сўраган бўлардим. Шунингдек, мактабларимизда, айниқса, санъат ўқув юртларида Шарқ тарихи санъатини чуқурроқ ўрганиш, тарғиб қилиш ишлари тўғри йўлга қўйилиши лозим. Санъат институтлари ва ўқув юртлари программаларини кўриб чиқиш, лозим бўлса, ўзгартишлар киритиш зарур. Ҳар бир олам аввало, ўз миллий санъати тарихини чуқур билиши керак, шундагина у интернационализм ҳақида мукаммал фикрлай оладиган бўлади.

Мени кўпдан ўйлантириб келаётган яна бир нарса — республикамиздаги Санъатшунослик институтида фаолият кўрсатаётган илмий ходимларнинг изланишлари масаласидир. Бугунги кунда рассомлик санъатида республикамизда тўпланган тажрибаларни жамлаб, хулоса чиқаришга қодир бирор назарий масала ҳал этилгани йўқ. Ҳар йили қанча-қанча аспирантлар илмий иш қиладилар, лекин ўша ишларнинг натижалари қани, халқ булардан қандай наф кўряпти? Ҳар ҳолда, бу масалаларга жиддий аҳамият берадиган вақт етди.

ОШКОРАЛИК ШАРОФАТИ

Ўтган жума куни 117-Тошкент — Октябрь миллий-территориал сайлов округидан СССР халқ депутатлигига номзод кўрсатишга бағишланган йиғилиш бўлди. Шу муносабат билан пойтахтимизнинг Октябрь, Киров ва Собир Раҳимов районлари меҳнаткашлари, зиёлилари ҳамда студент-ёшлари вакиллари В. И. Ленин номидаги Тошкент Давлат дорилфунунининг маданият саройига тўпландилар. Йиғилишни ТошДУ профессори, филология фанлари доктори Норбой Худойберганов олиб борди.

— Мен анча йиллар муқаддам депутат бўлган бир чорвадор аёлни билардим, — деди биринчи бўлиб сўз олган ёзувчи ва мунаққид Аҳмад Аъзам. — У меҳнатда, жамоат ишларида ҳамкасбларига ўрнак эди. Аммо депутат сифатида сайловчиларнинг бирон-бир наказини бажарганини, мушкулини енгиллаштирганини эслай олмайман. Афсуски, бу турғунлик давридаги ягона ҳол эмас. Биз узоқ йиллар давомида депутатларни фақат номигагина, расмиятчилик учунгина сайлаб келдик. Аниқроғи, биз ўзимизнинг ҳокимият органларидаги мухтор вакилларимиз учун ёппасига овоз берардик, уларга халқимизнинг энг ишончли кишилари деб умид билдирардик. Аммо амалда кўпинча тескариси бўлиб чиқарди. Депутатларимиз ўз овозларига эга эмасдилар, бирон-бир долзарб масалани ҳокимият олдига кўндаланг қўя олмасдилар. Мустақил иш юритолмасдилар. Аксинча, умрлари кўпроқ турли мажлисларда қатнашиш, асосан ишлаб чиқаришга оид масалаларни муҳокама қилиш билан ўтарди. Шубҳасиз, бугунги қайта қуриш шароитида халққа номигагина сайланадиган, бурчини ўзига берилган имтиёзлардан фойдаланишдан иборат деб биладиган депутатлар керак эмас. Балки эл-юртнинг маънавий-руҳий, ижтимоий-иқтисодий равнақи йўлида хизмат қиладиган, ҳокимият органларига сайловчиларнинг дард-ташвишларини етказадиган, уларнинг талаб-эҳтиёжларининг ижобий ҳал этилишига ҳисса қўша оладиган ҳақиқий жонкуярлар керак! Мен истеъдодли шоир, жанговар публицист ва таржимон Муҳаммад Солиҳни ана шундай кишилар жумласидан деб биламан. Шунга кўра унинг номзодини СССР халқ депутатлигига кўрсатаман, бошқалардан ҳам бу таклифимни қўллаб-қувватлашларини сўрайман.

— СССР халқ депутати серғайрат, ишчан, шу билан бирга одамлар мақсадини тубдан англайдиган, ҳаётнинг аччиқ-чучугини яхши биладиган киши бўлиши лозим, — деди Беруний номидаги маҳалла аҳли номидан сўзга чиққан сайловчи Эргаш Иброҳимов. — Орамизда бундай фазилатларга эга инсонлар кўп. Лекин биз муносибларнинг муносибларини танлаб, улар учун овоз берамиз. Биз маҳалладошимиз—олий маълумотли юрист, фан кандидати, уруш ва меҳнат ветерани Тоҳир Қосимовни номзодликка муносиб деб ҳисоблаймиз. У киши узоқ вақт партия-комсомол органларида, раҳбарлик лавозимларида ишлаган, 15 йилдан буён эса жамоатчилик асосида маҳалла комитетининг раиси вазифасини бажармоқда.

Сайловчилардан Тошкент Политехника институти талабаси Рустам Қодиров ўзи таҳсил кўраётган ўқув юрти доценти Абдумалик Тўхтасинов номзодини СССР халқ депутатлигига таклиф этди. Йиғилиш қатнашчилари номзодларни муҳокама қилгач, улардан фақат бир кишини депутатликка кўрсатишга келишиб олдилар. Очиқ ва эркин баҳслашувлар якунига кўра 23 киши Т. Қосимовга, 15 киши А. Тўхтасиновга овоз берди. М. Солиҳ эса энг кўп овоз олди. У ушбу сайлов округидан СССР халқ депутатлигига номзод қилиб кўрсатилди.

Йиғилиш қизғин ва ошкора руҳда ўтди. Бироқ шу билан бирга айрим камчиликларга ҳам йўл қўйилди. Биринчидан, муҳокамалар чоғида баъзи сайловчилар ўз ҳақ-ҳуқуқларини ҳали яхши билмасликлари яққол сезилиб қолди. Устига-устак йиғилиш ҳайъати ҳам сайлов ўтказиш қонунини қисқа-лўнда тушунтириб беролмадилар. Оқибатда ҳар хил англашилмовчиликлар бўлди, турли эътирозлар, шубҳа-гумонлар билдирилди. Бир номзодни қайта-қайта кўрсатиш, такрор-такрор овозга қўйиш ҳоллари рўй берди. Иккинчидан, айрим иштирокчилар, айниқса, студент-ёшлар номзодларни босиқлик билан муҳокама қилиш ўрнига кўпроқ ҳиссиётларга эрк бериб юбордилар. Бошқа таклиф қилувчиларнинг фикрини бўлиб, ноўрин луқмалар ташладилар, ҳуда-беҳуда қарсакбозликка зўр бердилар...

Начора! Ҳозирча шундай бўлиши ҳам табиий. Биз ҳали узоқ йиллар мобайнида кўникиб қолган одатларимиздан тўла қутула олганимиз йўқ. Демократия ва ошкораликни энди-эндигина ўрганаяпмиз.

●

21 январь куни Ўзбекистон Ленин комсомоли Марказий Комитетининг V пленуми бўлиб ўтди. Пленум қатнашчилари шоир, Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати, Ҳамза номидаги республика Давлат мукофоти лауреати Абдулла Ориповни 115-Тошкент — Ҳамза миллий территориал сайлов округидан СССР халқ депутатлигига номзод қилиб кўрсатдилар. Шундай ишонч Бутуниттифоқ «Билим» жамиятидан Ўзбекистон Фанлар академиясининг вице-президенти Эркин Юсупович Юсуповга, СССР Архитекторлар союзидан Ўзбекистон шаҳарсозликни лойиҳалаш илмий-тадқиқот институти лойиҳалар бош архитектори Серго Михайлович Сутягинга, СССР Журналистлар союзидан «Қишлоқ ҳақиқати» — «Сельская правда» газеталари редактори Аҳмаджон Мухторовга ҳам билдирилди.

А. ҲАЙДАРОВ

ҚАРДОШЛАРГА МАДАДКОРМИЗ

Қардош Тожикистон ССРнинг Ҳисор районида юз берган кучли зилзила ҳақидаги хабар барча совет кишилари, шу жумладан, Ўзбекистон меҳнаткашлари қалбига ҳам оғир қайғу солди. Зилзила содир бўлган жойда кўплаб уй-жойлар, мактаб ва болалар боғчалари, маданий-маиший муассасалар шикаст топди. Бир қанча оилалар бошпанасиз қолди. Энг ёмони даҳшатли ер силкиниши туфайли минглаб кишиларнинг умри завол топди. Ана шу оғир дақиқаларда тожик биродарларимизга шошилинч ёрдам кўрсатила бошланди. Матбуотда хабар бериб ўтилганидек, Тожикистон ҳукуматининг фавқулодда комиссияси табиий офат юз берган жойга зудлик билан ёрдам ташкил этмоқда. Дастлабки куниёқ махсус қутқарувчилар бригадалари, зарур техника воситалари ишга сафарбар этилди. СССР Соғлиқни сақлаш министрлиги қисқа вақт ичида азият чеккан кишиларга тиббий ёрдам кўрсатиш учун 35 ихтисослашган шифокорлар бригадасини тузиб жўнатди. Ана шу ёрдамлар туфайли жуда кўп кишиларнинг ҳаётини сақлаб қолиш, уй-жойларни тиклаш, уларни хатарсиз ҳолга келтириш борасида муайян натижаларга эришилди.

Тожик биродарларимизга барча ёрдамга шошилган ана шу оғир дамларда халқларимизнинг қон-қардошлиги яна бир бор намоён бўлмоқда. Зилзила рўй берган куннинг эртасигаёқ Ўзбекистондан махсус самолёт орқали Душанбага иссиқ кийим-кечак, кўрпа-тўшаклар, тиббий воситалар етказиб берилди. Республика Қизил Ярим ой жамияти табиий офатдан зарар кўрганларга ёрдам бериш учун 15 минг сўм пул ажратди. Республика «Ўзторгодежда» идораси, «Ўзбекгеофизика» бирлашмаси ходимлари ҳам тожик қардошларимизга ёрдамга шошилдилар. Бундай ёрдам ҳажми кун сайин кенгайиб, амалий тус олиб бормоқда.

ИСТАКЛАР

Адабиёт газетамизнинг тиражи 630 мингдан анча ошиб кетибди. Табриклайман! Энди «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасини тарқатиш учун почтальонлар 630 мингдан ортиқ эшикни қоқадилар. Бунча газетхонларни ўзига қаратиш, уларнинг юрагидан жой олишнинг ўзи бўлмаса керак, албатта. Газета мухлислари шундай кўпаяверсин! Тўғриси, бу менинг тасаввуримга сиғмаган эди. Лекин мен янглишибман. Бу ўсиб бораётган газета учун ҳали энг юқори чўққи эмасдир. Ана, марказий газета ва журналлар миллионлаб нусхада чиқяпти. Бу бежиз эмас. Демократия шарофати. Мен республикамиз матбуот органлари ҳам ижодий мусобақада, долзарб масалаларни кўтариб миллионлик нуқталарга чиқадилар, деб умид қиламан. Бу фақат журналистлар, адиблар, матбаачиларга, уларнинг омма билан қандай ва қанчалик яқин алоқалар боғлаганларига ҳамда омма дардини қай даражада англаб олишларига боғлиқ. Адабиёт газетаси барча хатларга, табиийки, ўрин ажратолмайди. У ЎзССР Ёзувчилар союзи ва ЎзССР Маданият министрлигининг органи. Ҳозир ҳар ким ўз дардини айтиб йиғлайдиган замон. Нима, шоир ёзувчи-ю, маданият ходимларининг муаммолари, фикр-ўйлари озми! Биз жонли, ҳаётий фикрларга тўлиқ чиқишлар кўпроқ бўлишини истаймиз. Газета ўз асосий йўналишидан чиқиб кетмаган ҳолда газетхонларнинг мулоҳазаларига ҳам мунтазам ўрин бериб борса.

Мен газета саҳифаларини бошдан оёқ ўқиб чиқаман. Ўзим мактабда тарих ва жамиятшуносликдан дарс бераман. Ёшман. Кўп ишлар қилгим келади. Энг яхши мақолаларни болалар билан ишлаб чиқаман. Сизга уч марта хат ёздим. Бирига жавоб олдим. Иккитаси жавобсиз қолди. Эҳтимол, менинг фикрларим дағал ва палапартиш туюлар. Лекин ўйлайманки, уларда сизларни қизиқтирадиган, сизлар учун фойдали жиҳатлар йўқ эмас. Масалан, мен республикада фақат меҳнаткашларнинг хатлари, шикоят ва аризалари асосида ишлайдиган матбуот органи — халқ овозини ифодалайдиган орган бўлишини орзу қиламан.

Шунда арз ва таклифлар тезроқ ҳал қилинармиди, одамлар ҳам ўз шахсий муаммолари юзасидан турли редакцияларга эмас, фақат шу органга мурожаат қилишармиди дейман. Лекин, эҳтимол, бу фантазиядир. Эҳтимол, республикамизнинг неча ўнлаб газета-журналлари (область, шаҳар, район, ташкилотлар газеталарини ҳам қўшиб ҳисоблаганда!) меҳнаткашлар хатларига кўпроқ ва жиддийроқ қарасалар, унда махсус газетага эҳтиёж ҳам йўқдир. Лекин у ҳолда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» сингари эътиборли газетанинг ҳажмини ошириш, уни 12-16 саҳифага етказиш пайти етмадими!

Газета ҳажми ҳам унинг мавқеи ва тиражига қараб бўлсин! Шунда у мамлакатга, халққа кўпроқ наф келтиради. Бундай зарур ишлар учун қоғоз ажратишни кечиктирмаслик керак! Ажратилган қоғоз ўзини дарҳол оқлайди! Янги йил бошланишида менинг шу фикримни босиб чиқаришингизни сўрайман.

Олимжон ЮНУСОВ
Наманган

ҲАМДАРДЛИК ТЕЛЕГРАММАСИ

ДУШАНБА ШАҲРИ, «АДАБИЕТ ВА САНЪАТ» ҲАФТАЛИГИ КОЛЛЕКТИВИГА

Қадрли ҳамкасблар!

Ҳисорда юз берган табиий офат ҳақидаги хабарни эшитиб биз чуқур қайғуда қолдик. Тожик биродарларимиз бошига тушган бу кулфат юракларимизни ларзага солди. Сизларнинг қайғунгиз — бизнинг қайғумиз.

Неча асрлардан буён ёнма-ён яшаб келаётган ўзбек ва тожик халқлари яхши кунларида ҳам, ёмон кунларида ҳам ҳамиша бир-бирларига суянишган. Бир-бирларига мадад бўлишган. Қувончу шодлигига ҳам, ғам-ғуссасига ҳам шерик бўлишган. Зеро, халқларимиз оға-ини дўст биродардир. Тақдиримиз, тарихимиз, маданиятимиз бир тупроқ, бир бешикда кечган. Тилимиз, дилимиз яқин. Еримиз, кўнглимиз туташ. Дарё, денгизимиз бир. Бугунги қайғули кунларда ҳам азиз дўстлар биз сизлар билан биргамиз. Тошкент, Газли, Қайроққум зилзилаларида бўлгани каби бизнинг асрлар синовидан ўтган дўстлигимиз қайғую мусибатлардан устун келишига ишончимиз комил. Сизларга сабр-бардош, табиий офат оқибатларини бартараф этишда катта куч-қувват, матонат тилаймиз!

Ҳамиша ёнингиздамиз!

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЕТИ ВА САНЪАТИ» ГАЗЕТАСИ КОЛЛЕКТИВИ

ЗАМИН ТАҚДИРИ ИНСОН ҚЎЛИДА

Боши биринчи бетда

Ҳар қандай иқтисодий фаолият экологик жиҳатдан ўз-ўзини оқлагандагина мақсадга мувофиқдир. Экологик тангликни сезмай бугун тежаб қолинаётган ҳар бир сўм пул уч йилдан кейин салкам тўрт сўмлик зиён келтиради. Ўн йил, ўн беш йилдан кейин-чи? Эллик йилдан кейин-чи? Фойда-зиённи ҳисоблайдиган ҳисобчининг ўзи бўлармикин?

Атроф-муҳитнинг ифлосланишида сифатсизлик иллати ҳам катта роль ўйнамоқда. Ана емирилди, мана тамом бўлди, деб қоралаб келинган Қўшма Штатларда қишлоқ хўжалигида ишлаётган ҳар бир киши 43 кишини озиқ-овқат билан таъминламоқда. РСФСРлик деҳқон етиштирган маҳсулот эса атиги 5 кишига етади, холос. Бунинг устига бизнинг маҳсулотимиз уларникига қараганда 5—6 баравар сифатсиз, таннархи эса баланд. Энг унумдор, сермаҳсул ерларимизда ҳам аҳвол шу.

Қўшма Штатлар 16 миллиард доллар маблағ сарфлаб, Мичиган кўлини тозалаб олдилар. Бу юртда ўринсиз харажат қилиш одат эмас. Демакки, харажат ҳа-ҳу демай ўзини оқлайди.

Экономикамиз қай аҳволда эканлиги эндиликда ҳеч кимга сир эмас. Сарф-харажатларимиз ошиб-тошиб ётибди. Боқиманда соҳалар, тармоқлар талайгина. Бунинг устига талофотлар, чиқимларни айтинг. Шундай экан, халқимиз пешона тери тўкиб топаётган маблағлар кимларнингдир айби билан соврилаётганига нега тоқат қилишишимиз керак? Нотўғри лойиҳалар, киримидан чиқими кўп режаларнинг муаллифлари, ташкилот ва идораларнинг жавобгарлиги оширилиши лозим.

Турғунлик йиллари қишлоқларимиз бошига ҳам кўп мусибат тушди. Хутор системасини тугатиш ниқоби остида қишлоқдаги ҳаёт деярли издан чиқариб юборилди. Хусусий чорва ушлаш, чорбоғ билан шуғулланиш мумкин бўлмай қолди. Шаҳарларга кўчиб ўтиш натижасида мураккаб муаммолар юзага келди. Буларнинг ҳаммаси, яъни қишлоқлар сонини камайтириш, колхозларни совхозларга айлантириш, деҳқонни ҳамма нарсани магазиндан харид қилишга ўргатиш, таажжубки, илмий асосланди. «Совет қишлоқларини 1990 йилга қадар социал-иқтисодий ривожлантириш проблемалари ва истиқболлари» деб номланган докладда қўйилган вазифаларнинг бажарилиши (қишлоқларни йириклаштириш, шахсий хўжаликдан магазинга ўтиш) катта иқтисодий натижаларга олиб келиши керак эди. Аммо бундай бўлмади. Деҳқоннинг аҳволи оғирлашди, дастурхонимиздан файз кетди.

Статистика хизмати бугунги талабларга жавоб бермайди. Ахлоқий статистика, халқнинг турмуш даражаси, атмосфера, ер ва сувнинг ҳолатига оид маълумотлар етарли эмас. Нима сотаяпмиз, қаердан нима олаяпмиз, қанчага тушаяпти, нимага муҳтожмиз, жаҳон бозоридаги аҳволимиз, пулимизнинг мадори қалай — буларнинг ҳаммасини халқ билиши керак! Рўзғорини билган одамнинг уйида барака бўлади. Битта мисол. СССР Давлат статистика комитети раиси М. А. Королевнинг таъкидлашича, кейинги пайтларда қишлоқларда аҳолининг пул даромадлари 9,1 процент ошган, меҳнат унумдорлиги эса 5,1 процент кўтарилган, холос. Хўш, нега шундай бўлди. Бундай тафовут экономикамизга катта зиён етказади-ку! Уни бартараф этиш йўллари нималардан иборат? Бу саволлар жавобсиз қолмаслиги керак.

Пленумда сўзга чиққан А. Нурпеисов, Д. Қуғултинов, Г. Бакланов, Т. Козирева, Г. Пономарева, М. Солиҳ, Г. Сафиева, Ў. Султонов ва бошқаларнинг нутқларида турғунлик йилларининг асоратлари, она замин жароҳатлари ҳақида сўз борди. Нотиқлар Тожикистон, Ўзбекистон, Туркманистон адабий жамоатчилиги, «Новый мир» ва «Памир» журналлари томонидан уюштирилган «Орол—88» экспедицияси, Ўзбекистон Оролни асраш комитети фаолиятини муносиб баҳоладилар.

КУН ТАРТИБИДАГИ иккинчи масала муҳокамаси аввалгисидан ҳам қизғин, ҳаяжонли ўтди. СССР халқ депутатлигига кўрсатилган 88 номзоддан ўн кишини танлаб олиш осон бўлгани йўқ. А. Жуков, М. Карим, Ю. Карякин, В. Личутин, А. Михайлов, Э. Сафонов, А. Стреляний, А. Чепуров, М. Шаханов, В. Шугаев, В. Романов ўз номзодларини қайтариб олдилар. В. Распутин ҳам шундай йўл тутди. Аммо правление аъзолари кўпчилик овоз билан халқ манфаатларининг ажойиб фидокори бўлмиш бу ёзувчининг номзодини рўйхатда қолдиришга қарор қилдилар.

Яширин овоз беришнинг бир неча босқичидан кейин рўйхатда Ю. Марцинкявичус, В. Распутин, О. Чиладзе, Ю. Воронов, В. Биков, В. Астафьев, С. Залигин, О. Ёқубов, О. Гончар, И. Чобану, Л. Леонов ва В. Санги қолишди. Ёзувчилар союзи правлениесининг навбатдаги пленуми уларнинг ўнтасини СССР халқ депутати қилиб сайлайди.

Номзодлар сайлови республикамиз делегацияси учун анча мураккаб кечди. Турли сабабларга кўра правлениенинг бир неча аъзолари пленумда иштирок этмадилар. Ҳар бир овоз олтинга тенг бўлиб турган бир пайтда бу нарса яққол сезилиб қолди. Қўшни республикалар вакиллари бизчалик ҳаяжонга тушишгани йўқ. Чунки Ўлжас Сулаймонов, Мўмин Қаноат, Гулрухсор Сафиева сингари таниқли ижодкорларнинг номзодлари миллий округлар ва бошқа жамоат ташкилотларидан кўрсатилган. Очиғини айтганда, таниқли ижодкорлар, халқимизнинг меҳру-муҳаббатини қозонган шоир ва ёзувчилар бизда ҳам оз эмасди-ку?!

Пленум уч кун давом этди. Кескин баҳс, ҳароратли мунозара, ошкора танқид бир зум сусайгани йўқ. Чунки гап замин, қайта қуриш ва инсон тақдири устида борди.

А. МЕЛИБОЕВ
Москва — Тошкент

ОРОЛ БЮРОСИ ТУЗИЛДИ

Совет Тинчликни ҳимоя қилиш комитети ҳузуридаги «Экология ва тинчлик» ассоциациясининг (раиси ёзувчи Сергей ЗАЛИГИН) яқинда бўлиб ўтган йиғилишида мамлакатда жамоатчиликнинг экологик ҳаракатини янада авж олдириш ҳамда Орол денгизини асраш ишига самарали ҳисса қўшиш мақсадида Бутуниттифоқ Оролни ҳимоя қилиш бюросини тузишга қарор қилинди.

«Орол—88» экспедициясининг раҳбари, «Новий мир» журналининг масъул котиби Г. РЕЗНИЧЕНКО Бутуниттифоқ Орол бюросининг раиси қилиб сайланди. Ўзбекистон Оролни асраш комитети раиси П. ШЕРМУҲАМЕДОВ, Қозоғистон Орол ва Балхашни ҳимоя қилиш комитети раиси М. ШАХАНОВ, Тожикистон Оролни муҳофаза қилиш ташкилоти раиси, «Памир» журнали бош муҳаррири М. МУЛЛАЖОНОВ, СССР Министрлар Совети ҳузуридаги Халқ хўжалиги академиясининг профессори, ВАСХНИЛ академиги В. ТИХОНОВ, география фанлари доктори Б. ВИНОГРАДОВ, қишлоқ хўжалик фанлари доктори Н. МИНАШИНА, СССР ФА мухбир аъзоси А. МОНИН бюро аъзолари қилиб сайландилар.

Бутуниттифоқ Орол бюроси Москва шаҳрида иш олиб боради.

ҲАЁТ — ЭРТАК ЭМАС

Барча қитъаларнинг эртакларида халқ ботирининг вазифаси битта: халқнинг орзу-умидлари учун кураш. Эртаклар ўз талқинига кўра доимо ўтмиш билан чамбарчас бўлади, бироқ улар келажакка хизмат қила олмаганда эди, яшаш ҳуқуқидан маҳрум бўларди, халқ қалбида ардоқланмасди. Эртаклар нафақат ўтмиш ривояти, улар айни пайтда нурли келажак йўлларида боболарнинг ақл шуури ёқиб кетган сеҳрли шамчироққа ўхшайди. Ҳаёт эса эртакларга чап бериб яшайди ва шу сабабдан ҳар сафар турмуш жумбоқларига дуч келганда, ҳаёт — эртак эмаслигини тан олишга тўғри келади.

Мамлакат СССР халқ депутатларини сайлашнинг қизғин палласига кирди. Олий ҳокимиятга номзодлар кўрсатиш ва рўйхатга олиш бошланди. Саноқли кунлардан сўнг Олий ҳокимиятда халқнинг манфаатларини муносиб тарзда ва амалий ҳимоя қилиши лозим халқ депутатлари корпуси таркиб топади. Ҳуқуқий давлатга асосланиш ва сиёсий системани ислоҳ қилиш йўлидаги дастлабки қадамлар — қайта қуришнинг илк мевалари бўлибгина қолмай, ижтимоий-сиёсий фаолликка чорловчи реал имконият ҳам яратди. Ана шу имкониятдан қандай фойдаланилмоқда? Фаоллигимиз давр руҳидами?

ҚАЙД: ЎзТАГ хабаридан кўчирма («Қишлоқ ҳақиқати», 12 январь) «—Мен СССР Олий Советининг депутатлигига чўчқачилик фермасининг мудири Ҳасан Ёрович Ҳакимов номзодини таклиф қиламан. Унинг қандай ишлаётганлигини мукофотларидан билса ҳам бўлади. Ҳасан Ёрович иккинчи ва учинчи даражали Меҳнат Шуҳрати орденлари, медаллар билан мукофотланган. У қишлоқ Советининг депутати, маҳалла комитетининг раиси, Ҳасан Ёровичнинг эшиклари барча кишилар учун доимо очиқ... Ҳасан Ёрович Ҳакимов 591-сайлов округидан СССР халқ депутатлигига номзод қилиб кўрсатилди».

МУЛОҲАЗА: Аввало, ҳурматли номзод мени маъзур тутишларини сўрайман, балки унинг барча фазилатларини санаб ўтиш имкони бўлмагандир. Бироқ, мана шу хабарга эътибор қилинса, номзодимиз ўрнини даладаги минг-минглаб бошқа қишлоқ меҳнаткашлари, ферма жонкуярлари билан бемалол алмаштираверииш мумкин эмасми? Агар ҳамма хислат унинг «мукофотланганида» бўлса, турғунлик йилларида орден ва медалларнинг рўйхатига баъзан газеталарнинг саҳифалари тор келиб қолгани кечагидек ёдимизда. Унинг ўтмишда «қишлоқ Советининг депутати» ва, шунингдек, «маҳалла комитетининг раиси» эканлиги ҳам табиийки, бундай ҳуқуқ беролмайди. Агар ЎзТАГ мухбири Е. Величанская ҳамма мўъжизанинг сабаби «Ҳасан Ёровичнинг эшиклари барча кишилар учун доимо очиқ» эканлигида деб ишонтирмоқчи бўлса, аввало қайси эшик устида гап кетаётганлигига аниқлик киритиш лозим бўлади. Агар ЎзТАГдаги ҳамкасб дўстларимиз «Биз фақат бор гапларни қайд этиб, бўлиб ўтган воқеаларгагина шоҳидлик бермоқдамиз», деб даъво қилишар экан, бундай «ҳақиқат»нинг энг камида иккита зарарли томони бор: биринчидан, унда турғунлик даврининг тамғаси турибди, иккинчидан, бундай «холислик» қайта қуришга хизмат қилмайди. Бу эса миллион-миллион сайловчиларни ижтимоий-сиёсий активликка чорлашга даъват этилган матбуот минбарининг табиатига мос эмаслигини таъкидлаб ўтириш шарт бўлмаса керак. Бироқ ЎзТАГда амалий иш ва ижодий тафаккур билан қайта қуриш хизматига астойдил бел боғлаган ижодкорлар кўп. Лоқайдлик, афсуски, битта бўлса ҳам, ортиқча. ЎзТАГнинг иккинчи хабарида эса, сигирсоғар: «Фарғона водийсида сут булоғини тоширишга ваъда берган»лигига чуқур ишонч билдирилади. Тўғри, бу, аввало, халқ ишончи, бироқ наҳотки, мухбирда савол туғилмайди: хўш, сигирсоғар сут булоғини тошириши учун албатта Олий ҳокимият вакили бўлиши шартми? Бу унинг сигирларига наҳотки шунчалик ижобий таъсир кўрсатса? Ёки Хоразмдан йўлланган яна бир ахборотда айтилишича, («Совет Ўзбекистони», 1989 йил, 7 январь. ЎзТАГ) «Туямўйингидрострой» экскаваторчиси... ўз сўзида» экология масалаларини кўндаланг қилиб қўйишга сўз берди». Эҳ, «кўндаланг қўйишнинг» ўзи билан ҳамма яралар битганда, Орол фожиаси бўлармиди? Газета бу гапларга чидаш берар, чунки у қоғоз, лекин газетхон фикр юритиб сўраши мумкин: қоғозда эмас, амалда фаол депутатлар бўлганда эди, мамлакатда Шчелоков, Чурбанов, Мадиёр Худойбергановлар бўлармиди? Халқ ботирлари энди майдонга чиқмаса қачон чиқади? Ижтимоий-сиёсий ботирлик қайта қуриш даврида ҳам бизга эш бўлмаса қачон бўлади?!

НУҚТАИ-НАЗАР: олдиндан айтиб қўяй, чўчқабоқар, сигирсоғар ва бошқа жафокаш меҳнат аҳлининг номзодига монелик билан ушбу мулоҳазаларнинг ҳеч қандай боғлиқ жойи йўқ. Лекин касби-кори, ишдаги чеварлиги, даладаги паҳлавонлиги, унвон ва мукофотларига қараб сайлаш тартибларини ҳаёт аллақачон рад этмадими? Ёки барча касблар манфаатини ҳимоя қилиш учун албатта, Олий ҳокимиятда уларнинг вакили бўлиши шартми? Турмушда мавжуд касбларнинг ўзи 2000 дан ортиқ экан. Хўш, унда сартарошнинг ёки қоровулнинг манфаатини ким ҳимоя қилиши керак? Мамлакатни бошқариш системасини касб-корга майдалаб бўлиб тушуниш албатта хато бўларди. Кўпдан-кўп олий маҳкамалар ва ўринларда бутун бошли миллатларнинг вакиллари кўринмаса ҳам бутун фожиамизни шунга боғлаб талқин қилиш адолатдан бўлармикин?

МУЛОҲАЗА: Мансаб ўриндиғига қараб депутат сайлаш амалиётининг яроқсизлиги кўриниб турибди. Кейинги икки-уч йилда қўлланиб келинган яна бир сайлов амалиёти қайси қонунга асосланганини ўйлаб, ҳали кўп замонларнинг боши қотса керак: Сирдарё ва Аму бўйларида саёҳатда бўлишга ҳам улгурмаган «халқ номзодлари» Рязань, Тюмень ёки Камчаткада туриб бу воҳалардаги минг-минг сайловчиларнинг «ишончи»ни қозониб улгуришди! Афсуски, буларнинг кўпи узоқ ўтмишда эмас, қайта қуриш тўлқинлари ичида юз берди! Турғунлик жандасига ошкора ўриб-чирмаб, «демократия тантанаси» қилиб кўрсатилгани-чи!

Сайёр депутатларнинг айримлари бу «ишонч»дан маҳрум бўлишга ҳам улгурдилар, қолганлари эса бундан ортиқ демократия яна қаерда бор, деб фахрланиб юришибди. Номигагина депутат, аслида эса сайланмаган вакилнинг қадри-қиммати маълум, бироқ унинг қайта қуришнинг буюк стратегиясини таъминловчи сўз ва иш бирлигига етказган зарарини ўлчаб бўлармикан? Сайловчилар ишончига дарз кетиши-чи?

КЕЧАГИ ТАРИХ: «Бир ўрмонда ногаҳон, юз берди оғир мотам...» деб бошланувчи масал ҳақида ҳам фикр иккига бўлинди: бир томонда «бўрилар» ва «тулкилар» дарғазаб, иккинчи томонда — халқ ўзича хулоса ясарди... Адлия ҳокимияти адабий асарда фақат ўзининг чиркин юзинигина эмас, «диверсия» аломатларини ҳам кўра билганига қотасизми! «Муштум»нинг у сони ҳозир отлиққа ҳам йўқ, лекин журнал редакциясидаги архив тахламида ҳам йўқлигига ёқа ушлайсиз. «Масал» масаласи билан махсус шуғулланган республиканинг ўша пайтдаги прокурори Бутурлин шеърнинг барча оригинал ва қоралама нусхаларигача «мусодара» қилдирди ва ошкоралик даврида улар прокуратуранинг қайси ғаладонида ётгани ҳануз номаълум... Масалдан икки сатр кўчирма келтириш мақсадим пойтахтнинг энг ишончли кутубхоналарида ҳам амалга ошмади:

— «Муштум» журналининг 1984 йил сонлари мукаммал эмас! 13-сон йўқ!

— Нега йўқ бўлади?!

— Буни сизга ўхшаганлардан сўраш керак, йиртиб кетишган.

Авторнинг ўзига қилган илтижодан ҳам натижа чиқмади. Гап нимадалигини сезган кекса жангчи «ўзбекчаси ўзимда ҳам йўқ, русча таржимаси бор», деб жавоб қилди. Хуллас, уч-тўрт йил бурунги бадиий тарихимиз наҳотки археологик ёдгорлик бўлса, деб бошим қотиб турганда бир туйда даврани олиб борувчи қайта қуриш шабадасига мослаб, «Арслон ўлими»ни ўқий кетди:

Ювош кўринган бўри
Қилғилиғи билинди,
Қабиҳлиги фош бўлиб,
Тумшуғидан илинди.
Айёр тулки марҳумнинг
Шаънига отди тошлар.
Қадрим йўқ эди дея,
Ёлғондан тўкди ёшлар.
Чия бўри чийиллаб,
Артиб ифлос тумшуғин,
Ҳалоллик даъво қилди,
Сочиб фитна уруғин.
Қилган бўлса не шумлик,
Марҳумга у ағдарди,
Сувдан қуруқ чиқмоқлик
Йўл-йўриғин ахтарди...

Адабиёт — адабиёт, ҳаёт — ҳаёт, қонунлари бошқа-бошқа, албатта. Худди шунинг учун «бўри» — бўрилиги фош бўлиб, «тулки» то тумшуғидан илингунича ўз қонунига кўра увлади, чийиллади... Масалчилар устози Кирилов бобо юз йил бурун айтганларидек, шер ўлдими, бас, бўрилар бош кўтаради, тулки ниқобини ўзгартиради. Уларга ҳам осон тутманг: ҳаёт тарзи шу бўлгач нима қилишсин, яшаш керак...

Айтайлик, бўрининг увиллаши, тулкининг чийиллаб оламни бузиши табиий эди, лекин прокуратурадаги ўпкаси йўқ терговчини қандай тушуниш керак? Унинг: «Шеър — масал қандай дунёга келади? У—бир кишининг ижодими ёки муайян социал гуруҳнинг коллектив «ижодими?» каби тадқиқотлар устида ойлаб бош қотирганини оддий ишқибозликми? Аслида ҳуқуқий корчалонни ҳам тушуниш мумкиндир, лекин адабиётнинг нонини еб суяги қотганлар ҳам масалдан йўқ «хато»ларни топа олишди, жангчи шоир тинч замонда «муҳокама» қилинди ва оқибат масал архивдан ҳам йўқолиб, одамларнинг фақат чўнтагида юрадиган матоҳга айланди. Энг ажабланарлиси шундаки, бўрилар ва тулкилар юзидан ниқоби сидирилган кунда ҳам на маломат қилинган, на кекса жангчи шоирдан, на юқори идоралар терговига зир қатнаган муштумчилардан узр сўраш ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмади!

МУЛОҲАЗА: «Узр» зарурати борми? Ҳаёт ҳаммасини ўз ўрнига қўйди ва қўймоқда-ку дейиш ҳам мумкин. Мамлакатнинг камида беш йиллик тақдири билан боғлиқ сиёсий кампания — сайлов остонасида турибмиз. Унинг муваффақиятини таъминлаш учун умумхалқ сафарбарлиги ҳар қачонгидан зарур бўлган пайтда ижодий тафаккур ва ошкор ҳақиқатга эҳтиёж нақадар катта. Бироқ шунча шов-шувга сабаб бўлган бадиий асар хусусидаги бир ёқлама талқин ўз кучида қолиши керакми? «Арслоннинг ўлими»ни ижодий байроқ қилиб кўрсатиш мақсадидан йироқмиз, бироқ кечаги кунимизда бадиий ижод намунаси ҳаётдаги нишонга теккани учунгина маънавий террорга учрагани ўткинчи ҳодиса эмас, у ҳалол ижодга интилган қалбларни мудом ҳақирлайди. Уни такрорланмайди, деб ким кафолат бера олади? Ошкора минбардан айтилган мард ва ҳалол, аччиқ бўлса-да, очиқ сўзгина ижодкор қалбидаги ғуборни юва олади, холос.

МУШОҲАДА: Кўпгина қомусий мажмуаларда бўлганидек, «жаҳонда энг демократик» сайлов қонунчилигида ҳам оғир меросга дуч келиб турганимизни тан олишимиз яхши, албатта. Хатолар такрорланмаслиги учун нима қилишимиз керак?

Сайлов системасининг шакли ва ташкилий жиҳати унинг асосий характерини белгиламаслиги, турган гап. Туб моҳият — пировард натижада депутатлик мандати кимнинг қўлига ва қандай йўл билан ўтишида. У сайловчиларнинг мутлақ кўпчилигининг хоҳиш-иродасига бўйсунадими, йўқми, гап ана шунда. Сайлов сўзи дунёнинг ҳамма қитъаларида мавжуд ва юзлаб тилларда ўзига хос мағрур жаранглайди. Ўз сайлов системасини «энг адолатли» аташ барча давлатларни бир платформага бирлаштиради.

ФИКР: қабул қилинганидан буён 200 йил ичида, жузъий тузатишларни мустасно этганда, деярли ўзгармаган «Америка конституцияси» қўлимга тушиб қолди. Москвада ўтган Америка китоб кўргазмасининг эсдалиги гўё бу ерга ташриф буюрган ҳар бир меҳмонга кўрсатилган илтифот тимсоли эди. Кўзни қамаштирган унинг бор-йўғи икки бетдан иборат аъло навли қоғози эмасди, албатта. Ёки унинг содда ва оддий сўзларидан иборатлиги ҳам эмас! 70 йилда уч Конституция — кетма-кет уч бахт қомусини бошдан кечириб ҳам бахтли бўлолмаган совет кишиси қандай туйғуга чўмиши керак! Конституцияни муқаддас китоб атаймиз, уни вақт ва замон тақозоси билан тузатиш, таҳрир қилиш мумкиндир, лекин уни мутлақо рад этиш асослими? Бироқ жамиятнинг сиёсий тузуми ва яшаш формацияси сақланган ҳолда тараққиётнинг ҳар бир бурилиш нуқтасида Конституцияни янгилаш адолатли бўлармикан? Халқаро миқёсда қандай баҳолайдилар? Америкалик ношир илтифотли табассум билан ўз конституциясини тиқиштирганда мен, рости, мана шундай ўйга толдим. Конституция наҳотки эски пул бўлса? Ахир унинг биринчи сатрида қайд этилганидек, жамиятимизнинг бош китоби, лекин ҳар байрамда янгиланадиган бош кийими, эмас!..

ТАКЛИФ: Мандат орқали сайлаш ҳуқуқидан фойдаланилса қандай бўларкин? Миллионлар қатнашадиган сайловда ҳамманинг якдил бўлиши сунъий ҳодиса, норози томонларнинг бўлиши табиий ҳол. Газеталардан ўқиб туриладиган президент сайловларини олиб кўринг: тарафкашлар ҳам, норозилар ҳам миллионларни ташкил этади. Бизда-чи, негадир сайлов ҳамма учун байрам?.. Лекин қайта қуриш ва ошкоралик бундай ясама байрамларни бир четга суриб, сайлов, аввало, сиёсий кураш эканлигини қарор топтирмоқда. Бунинг дастлабки куртакларини бир қатор ижодий ташкилотларнинг область, республика уюшмасида кузатиш мумкин бўлди, энг муҳими ялпи байрам кайфияти чекиниб, ижтимоий тафаккур ва турлича қарашларнинг қарор топиши сиёсий баҳснинг дебочасига айланди.

ХОТИРА: Бир сафар СССР халқ артисти Шукур Бурхонни халқ депутатлигига номзод қилиб кўрсатганларида қарсак авжга минибди-ю, лекин Шукур ака розилик бермаган эканлар.

— Бундоқ чуқур ўйлаб қарасам,—деб сўз бошлабди Ялангтўшга хос чўзиқ овозда Шукур ака, —депутатлик ролини ман ўйнай олмайдиган кўринаман... Бу иш менинг қўлимдан келмайди. Одатим чатоқроқ, истамаган одамимнинг остонасини ҳатлаб ўтолмайман, қўлимни ҳам бўлар-бўлмасга кўксимга қўйиб қуллуқ қилиб туролмайман. Шу боисдан сизларнинг кўнглингизни овлаб, ишончингизни оқлай олишимга кўзим етмайди... Мана шу ишга мен бир муносиб одамни биламан, у меҳнаткаш, йўқни бор қиладиган, эрта-ю кеч савобли ишдан чарчамайдиган одам, бу киши Ёзувчилар союзининг боғбони Фалончи! Ана шу киши бу ролни қойилмақом қиладилар, деб ишонаман. Бизга эса саҳнада нима юмуш бўлса, буюринг, Отелломи, қирол Лирми, бу бизнинг иш, лекин депутатлик ролини ўйнолмасам керак!..

ФИКР: партия, давлат ва жамоат арбоблари, адабиёт, санъат ва маданият намояндаларининг сайлов доираси, халқ билан алоқасини фақат улар ишлаётган ёки ҳисобда турган партия ёки ижодий ташкилот билан чегаралаб қўйиш ҳам социал адолат белгиси эмас. Бундай номзодлар учун кенг миқёсда овоз берилишини таъминлаш имкониятини яратиш зарур, чунки машҳур олим ва ёзувчини ёки санъаткорни бутун республика танийди ва унинг олий ҳокимиятда бўлиши учун кўпчилик жон куйдирса нимаси ёмон? Олим ёки ёзувчининг фаолият доираси наҳотки фақат у ишлаб турган идоранинг тор қобиғига ўралган деб қаралса? Албатта, гап номи олим ва ёзувчининг ҳаммасига тегишли эмас, аввало, халқ оммаси тан олган ва аллақачон жамоат арбоби мандатини қозонган кишилар устида бораяпти, сайлов эса мана шу ҳақиқатни қонунлаштирувчи сиёсий акт бўлади, холос. Афсуски, ўтмишда «рўйхат» билан танлаб депутатлик мандатларини бўлаштириш касали Иттифоқ миқёсидаги ёзувчиларни ҳам четлаб ўтган эмас. СССР Олий Советига бир неча бор депутат бўлиб келган Вадим Кожевников, депутатимиз Анатолий Иванов республика учун оғир келган маломатли йилларда ва умуман ўз депутатлик даврида нима ёдгорлик қолдирганини ким эслай олади?

ОРЗУ ВА ИСТАК: Олий ҳокимиятга номзодлар рўйхатга тушмоқда, демак, халқ ўз ботирини изламоқда... Йўл бошида ботирни аниқлаш осон иш эмас, ўткир кўзлар, ҳалол сўзлар керак! Ҳақиқат, шубҳасиз баҳсда туғилади. Бироқ, сайлов комиссияларининг бугунги вазифалари ҳақида сўз юритган Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг катта референти В. Абдуллаевнинг («Қишлоқ ҳақиқат», 12 январь): «...нотўғри қарашларни (?) тарғиб қилувчиларга қатъий ва асосли зарба бермоқ керак!» деган шиоридан қайси йилларнинг ҳиди келади? «Нотўғри қарашлар»дан ҳеч ким холи эмас, бироқ «тўғри қарашлар»нинг манбаси аввало баҳс эмасми?

Халқ депутати ким ва қандай бўлиши керак! У балки пахтакор ё чорвадор бўлар, балки олим ва ёки шоирдир? Балки унинг номи оддий ишчидир?... Бу номаълум, чунки энди сайлов шу сифати билан ҳам аввалгилардан фарқ қилади, номзод — халқ депутати деган гап эмас, ҳали олдинда сайлов — халқ синови бор! Лекин унинг бир жиҳати аниқ: энди «Меҳнат дафтарчаси»даги оташин ёзувлар, «Ҳурмат тахтаси»даги мудом ўрни депутатликка ягона мезон, халқ ботирига кафолат бўлолмайди... Халқ хизматкори балки ярқиллаб кўзга ташланиб турган шахс ҳам эмасдир. Лекин у қайта қуриш дарди билан ёнган минг-минглаб юракларнинг чўғини қалбига тукка бўлмоғи керак! Чўғни нурли манзилларга элтиш учун бу йўлдан у ўзни оловга ура оладиган фидойи бўлиши шарт!

Шароф УБАЙДУЛЛАЕВ

«ХХ АСР. ТИНЧЛИК ВА ЭКОЛОГИЯ» ҲАРАКАТИ

Қайта қуриш ва ошкоралик туфайли Орол денгизи фожиаси билан боғлиқ сукут пардаси олиб ташланди. Бугун денгизни асраб қолиш тўғрисидаги овозлар тобора баландроқ ва ишончлироқ садо бермоқда. Яқинда Олмаотада «ХХ аср. Тинчлик ва экология» халқаро ҳаракатига асос солинди. Бу халқаро ҳаракатнинг президенти Мухтор ШАХАНОВ «Правда» газетаси мухбирига янги жамоат ташкилотининг вазифалари ва Орол регионидаги бугунги экологик вазият ҳақида қуйидагиларни гапириб берди:

— Бизнинг бош мақсадимиз Орол денгизини асраб қолмоқдир. Албатта, табиатга етказилган зиённинг ўрнини тўлдириш учун йиллар, эҳтимол ўн йиллар керакдир. Аммо амалий тадбирларсиз иш битмайди. Қозоқ олимларининг тадқиқотлари кўрсатишича, ҳозир денгизнинг қуриган тубидан ҳар йили атмосферага 65 миллион тоннага қадар заҳарли туз чанги кўтарилмоқда. Улар Ғарбий томонларда ҳам чанг-туз булутлари ҳосил қилиб, узоқ-узоқ масофаларга етиб бормоқда. Кейинги йилларда Тошкент атрофига, ҳаттоки, Белоруссия ва Литвага тушаётган ёғин-сочин таркибида туз миқдори икки баробардан зиёдга ошиб кетгани қайд этилмоқда. Бевосита Орол бўйида эса бу миқдор 7 баробар ошди. Тузли чанг булутлари Помир, Тиёншон, Олтой музликларига ҳам ҳалокатли таъсир этмоқда.

Ҳукуматнинг Оролга доир қарори аҳвол яхши томонга ўзгаришига умид туғдирди. Аммо бюрократик тўсиқлар белгиланган тадбирларнинг рўёбга чиқишига тўсқинлик қилиш хавфи ҳам йўқ эмас. Эндиликда жамоатчиликнинг бутун диққат-эътибори, куч-ғайрати мана шу тўсиқларни бартараф этишга қаратилиши зарур.

Олмаотада асос солинган «ХХ аср. Тинчлик ва экология» халқаро ҳаракатининг қатнашчилари ҳам ўзининг кўпгина ташаббусларини Орол проблемасини ҳал этишга йўналтирмоқда.

Геннадий НЕКЛЕССА

ТАБИАТНИНГ ХАЙРИХОҲЛАРИ БОРМИ?

ФАРҒОНА ШАҲРИДАГИ 11-мактабни тугатганимдан буён ўттиз йилдан зиёд вақт ўтди. Лекин болалигимда сингдирилган эзгулик сабоқлари, атрофдаги наботот оламига меҳр туйғуси то ҳануз тарк этган эмас. Биология муаллимаси Нина Александровна бизга тошда ҳам гул ундирса бўлади, деб уқтирарди. Биз ҳам ишонардик, ҳаракат қилардик. Ҳар бир байрамни ўзимиз етиштирган гуллар билан кутиб олар, энг нафис гулдастани, албатта, Нина Александровнага тақдим этардик...

Шунинг учун ҳам кўп йиллар ўтиб жонажон мактабимизга келгач, ўзимиз пешона теримизни тўкиб бунёд қилган боғчамиз ўрнида жонсиз, теп-текис асфальтни кўриб юрагим оғриди. Ишонаман, яна мактабга ҳаракатчан болалар келади, ердан асфальт кишанни қўпориб, гуллар экади, мактаб ҳовлисига табиат нафасини қайтаради.

Табиатга муҳаббат Ватанга муҳаббат билан уйғун, зеро аждодларнинг пойи қадами теккан ер авлодларга ғариб-қашшоқ аҳволда эмас, янада саховатлироқ бўлиб етиши керак. Бошқача бўлиши мумкин эмас: бугун экилган бир кўчатдан эртага улкан боғ дунёга келади ва, аксинча, бугун кўмилган бир ариқ, бузилган бир боғ эртага катта экологик фожиага олиб келиши мумкин.

Менингча, бизнинг тарбия муассасаларимизда, мактаб ва институтларимизда экологик тарбияга яхши аҳамият берилмайди. Кўпчилик мактабларда гулзорлар ўрнини асфальт босиб ётибди. Нечун? Чунки боғ бўлса, кимдир шохни синдириши, ғунчасини юлиб кетиши мумкин, асфальтни ҳеч ким синдириб қўймайди-да... Бу чумчуқдан қўрқиб тариқ экмасликка ўхшаган гап. Бугун инсон тараққиётнинг ҳудудсиз ривожланаётган пайтида яшамоқда, у ердан, ҳайвонот дунёсидан, ўсимликлар оламидан кундан кунга йироқлашиб бормоқда. Райҳону жамбиллар нафасини туйиб улғаймаган, оҳулар ва мусичаларга меҳр қўймаган гўдак улғайиб бошқа одамга ҳам меҳр кўрсатмайди.

Кейин ҳайрон бўламиз: қайси ҳафтафаҳм ўзининг қурилиш лойиҳалари билан Оролни хароб қилди экан? Фарғона водийсидай Ўзбекистоннинг дилбар ўлкасини катта «химия комплекси»га айлантирган бағритошлар қаёқдан пайдо бўлди экан?

Нега ҳайрон бўлиш керак?! Уни ўзимиз тарбиялаганмиз, мактабда, институтда ўқитганмиз.

Инсон ўзининг табиат билан муштараклигини унутиб қўймоқда. Одам табиатнинг «эрка ўғли» эканини ёдидан фориғ қилиб, «она»сининг устидан ҳукмронлик қилишга интилаётир: табиат эса бундай «қилиқ»лар учун бир кун қаттиқ ўч олади. Она табиатнинг хушнафас қучоғини индустриянинг оғир чўян этиклари поймол қилаётганини кўриб жим туриб бўладими? Очофат кишилар келажак ҳақида ўйламай, бугун табиатдан ҳамма олиш мумкин бўлган нарсани талаётганини кўриб сукут сақлайверамизми? Янги ниҳоллар экмасдан туриб, бутун-бутун ўрмонларни тинимсиз кесавериш мумкинми?

Фақат охирги йиллар, табиат қаршилик кўрсатиб, исён қила бошлагач, инсоният ўз фаолиятининг фожиали оқибатлари ҳақида ўйлай бошлади.

ОНА САЙЁРА — ҚЎРИҚХОНА

Ф. Энгельснинг сўзларини эсда сақлайлик. У ёзган эди: «Табиат устидан эришган ғалабаларимиздан қувонмасак ҳам бўлади... Бу ғалабаларнинг ҳар бири биринчи навбатда биз кутган натижаларни беради, аммо кейин буткул бошқа кутилмаган, биз эришган натижаларни бир пул қиладиган оқибатларга олиб келади».

Инсоннинг кучли, яратувчан билаклари бор, агар табиатга билимдонлик билан муносабатда бўлса, унинг азалий қонуниятлари билан ҳисоблашса, фожиалар ортга чекинади, табиат одамзоднинг ҳамроҳига, мададкорига айланади. Бу ақидани болаликдан шуурга сингдириш лозим.

Парклар яратиш керак, аммо табиатнинг ибтидоий хушҳаво гўшалари — Чимён, Шоҳимардон, Сўх, Ҳумсон каби маконлар асраб қолиниши керак. Табиатни асраганда инсон ўзини асраётган бўлади, зеро инсон фақат табиат бағрида ҳам маънан, ҳам жисмонан ривожланиши мумкин.

Экологик маърифатни нимадан бошлаш керак? Аввало — тарбия ва таассурот муҳим. Дарахтларни бирбиридан ажратишдан осони йўққа ўхшайди: бу чинор, бу сада, бу қарағай, арча, қайрағоч... Лекин ҳамма ҳам буни билармикан? Қушлар чуғурлаб учиб ўтади. Лекин ҳамма ҳам чумчуқни жиблажибондан, савани мусичадан, қарғани зарғалдоқдан ажрата олармикан? Мактабдаги плакатлардан, телевизорлардаги лип этиб ўчиб ёнадиган тасвирлардан буни эслаб қолиш қийин. Булбул нағмасини тинглаб, ола ҳакканинг сакрашларини кўриб, мангуга эслаб юрасан.

Гуллар, гиёҳлар... Уларни пайҳон қилиб ўтиш ҳам мумкин, аксинча, тўхтаб термилиш, хуш бўйларни бир-биридан ажратиш ҳам мумкин: мана бу — кийик ўт, ана гулхайри, кесиб сувини ярага босса қон тўхтайди, ҳув анави ўт заҳарли, мана бу сачратқи — дори бўлади...

Табиатни кузатиш ва билиш уни асраб-авайлаш туйғусини уйғотади. Она-заминни унда яшайдиган ҳамма одамларнинг Муҳаббати асраб қолиши мумкин. Жуда кўп нарса бизнинг экологик маданиятимиз, билим ва идрокимизга боғлиқ.

Яна бир нарсани таъкидлагим келади. Экологик тарбия нафақат ёшларга, балки ўзини ҳамма нарсани биладиган ҳисоблаб юрган айрим лойиҳачилар, хўжалик ва корхона раҳбарлари, амалдорларга ҳам зарурга ўхшайди. Халқнинг катта пулига қуриладиган иншоотлар лойиҳасини яратувчи ва тасдиқловчи ҳар қандай Комиссия ёхуд Кенгаш таркибида албатта эколог ҳам бўлиши шарт. Токим, бузилаётган, қурилаётган иншоотларнинг экологик оқибати ҳам кўзда тутилсин.

Академик Александр Яншиннинг фикрига қўшиламан — агар мактаб ва олий ўқув юртларида экологик тарбия йўлга қўйилса, ҳар қандай масала тўғри ечиладиган кун яқин 15-20 йилдаёқ келади. Тушунарли тил билан ёзилган, саводли дарсликлар керак, олий ўқув юртларида, ҳатто, техник мутахассислар тайёрловчи ўқув муассасаларида ҳам экологик дарслар ўтилиши лозим. Техник иншоотлар лойиҳалаштирадиган меъмор ёки қурувчи-инженер ҳам «қилғилик»ларининг экологик оқибатларини чуқур англаши шарт.

Бир сўз билан айтганда, энг яқин вақт ичида ҳал этилиши керак бўлган иш — экологик саводсизликни тугатишдир. Энг аввало катта ёшдагиларни табиат маърифатига ёндоштириш керак. Келинглар, ўз ҳовлимизда, кўпқаватли уйлар олдида яшил боғлар бунёд қилайлик, кичик қўриқхоначалар пайдо бўлсин. Ахир, биз — миллионлармиз, биттадан гул эксак, бутун юртни гулга буркай оламиз. Биттадан гулни пайҳон қилсак-чи?... Водариғ.

АЙТИШАДИКИ, ҳар қандай йўл сўқмоқдан бошланар экан. Табиатимизнинг ҳимояси учун кураш йўли ҳам маънан, ҳам жисмонан мукаммал шахс бўлиб шаклланишимизга олиб келадиган муқаддас йўлдир. Дунё қанчалик кенг бўлмасин, инсоннинг ҳаёти учун табиат йўлидан бошқа йўл йўқ. Табиатга қилинган яхшилик — одамзодга қилинган яхшиликдир.

К. ҲАКИМОВ таржимаси

НЕ НАЗМКИ ЎТЛУҒ КЎНГУЛДИН ЧИҚОРДИМ...

АЛИШЕР НАВОИЙ қитъа жанридаги шеърларидан бирини сарлавҳадаги шу сўзлар билан бошлаган эди. Навоий учун асл сўз—кўнгул ўтидан сачраган сўз. Юрак ва ақл ёлқинини акс эттирмаган сўзни шоир ишқ ва маърифат файзидан маҳрум деб билган. Навоий қитъаларида хирадманд, улуғ ҳикматнависдир. У қитъаларини:

Мажмуни ўйла кишварки, англаки сатҳини,
Ҳикмат суйидин айламишам қитъа-қитъа боғ,—

деб бежиз таърифламаган эди. Бу тафаккур «кишвари»да ўқувчининг фикри ўсади, кўнгли нурланади, ақли фаоллашади. Чунки Алишер Навоий қитъаларида табиатдаги оддий қурғоқчиликдан коинот сир-асроригача, чумолидан инсон қисмати ва унинг давр, жамият, борлиқ билан муносабатигача — барча-барчаси ҳақида мушоҳада юритилиб, фикр билдирилган.

Инсонни сўз тарбиялайди. Сўзда инсонга хос барча ижобий, салбий хислатлар аксини топади. Масалан, «виқор» сўзини олайлик. У қадимий сўз. Унинг бағрида улуғворлик, салобат, мағрурлик маънолари мужассамлашган. Виқор дейилганда, негадир, менинг кўз ўнгимда, Ҳақ ва Ҳақиқатдан бошқа ҳеч нима, ҳеч кимга бўйин эгмаган буюк боболаримизнинг адл қоматлари гавдаланади. Сўзга муносиб бўлолмаслик — бу ҳам фожиа.

Минорлар эмас, бу —фалакка қасам,
Улуғ боболар кетмишлар санчиб, —

дейди Абдулла Орипов. Қасоскор аждодларимиз виқорли зотлардир. Улар қасамларинигина эмас, ғурурларини ҳам «санчиб» кетганлар. Минорлар — уларнинг виқор тимсоллари. Виқор билан маърифат ажралмас тушунчалар. Илму тафаккурга таянмаган виқор, виқор эмас, балки кеккайиш, сохта манманлик ҳисобланади. Навоий эса чин маънодаги виқорга чорлаб ёзган:

Виқор гавҳарию ҳилм маъдани бўлакўр,
Десангки, қилғай итоат санга гадо ила шоҳ...

«Гавҳар» сўзи виқор туйғусининг маънавий-ахлоқий қимматини таъкидлайди. Шу қимматдан маҳрум виқорни шоир фазилат санамаган. Энди «ҳилм» баҳсида. Ҳилм — юмшоқтабиатлилик, беозорлик, собирлик хислатларига эришмоқдир. Навоий таърифида: ҳилм—ахлоқли одамнинг қимматбаҳо либоси ва у кийим турларининг энг чидамли матоси. «Ҳилм маъдани бўлакўр» демоқдан

А. ЦИГЛИНЦЕВ. «Навоий Ҳиротда».

асл мақсад мана шу. Олимлар ҳилмни уч турга ажратишган. Шулардан бири ҳилми золимон дейилади. Золимлар ҳилми—кўнгулдаги кину адоватларни ҳайдаш демак. У кечиримли бўлмоқ, дил поклиги ва бағрикенгликни шарт қилиб қўяди. Одам шунда ёмонлик қилганга ҳам яхшилик кўрсатибгина қолмасдан, бундан ҳузур ҳам топади. Нўширавон деган одил подшоҳ ҳилмга хиёнат этмаслик учун учта хат ёзибди-ю, қулига бериб: «Мен аччиғлансам, шу уч хатдаги гапларни галма-гал ўқиб берурсен»,— дебди. Кунлардан бирида унинг қаҳру ғазаби қўзғабди. Қул биринчи хатни очиб ўқибди. Унда «Жаҳлингни қув, сенга тангри яхшилик ато қилғай!»,— деган сўзлар битилган экан. Иккинчисида «Раҳм қил, раҳм кўргайсен», учинчисида эса, «Оллоҳ қулларини ўзига топшир, ростликка бўйин сундирғай!», — дейилган экан. Бу ривоятдан иккита хулоса чиқариш мумкин. Биринчиси — энг одил одам ҳам ҳилм учун қайғуриши керак. Иккинчиси, ҳалимлик туфайлигина беғараз иззат-ҳурматга эришилади. Биз бугун шафқатсизликдан нолиймиз. Шоирлар инсон қалбини «ёвузликдан зада Қўриқхона»га қиёслаб, «Эзгу, латиф ҳислар бўлмасин увол», дея ҳасрат чекишса ҳам меҳру шафқатимизда шафқатсизлик қалқиб туради! Нега? Чунки аждодлар муқаддас билган ва фавқулодда масъуллик билан муҳофаза қилган туйғулардан узоқлашдик. Ахлоқнинг тарихий талабларига бефарқ қарашга кўникдик. Виқорли бўлиш биринчи галда, халқ манфаатини ёқлаш, қайси тарзда бўлмасин, элга фойда етказиш. Ҳалимлик ҳам худди шундай. Сенинг қалб юмшоқлигинг ўзганинг тош бағрига таъсир ўтказмаса, бу— ҳилм эмас. Мана шунинг учун Алишер Навоий виқор ва ҳилм «шева»сида тоғдан ибрат олишни тавсия этган:

Бу шева тоғда зоҳирдурурки, даврондин,
Қачонки тафриқа етти улусқа бўлди паноҳ.

Ҳа, умри ташвиш ва заҳматда ўтган халқнинг орқатоғлари бўлмоққа қодир фарзандларининг сафи кенгаймагунча, у халқнинг виқорига тоғлар тимсол бўла олмайди.

Нодон ва гумроҳ кимсаларга дуч келганимизда, кўпинча «аблаҳ» деган сўзни ишлатамиз. Лекин улар нега аблаҳ, аблаҳликнинг туб сабаби нимадалигини унча мулоҳаза қилавермаймиз. Инсоннинг онг ва билими нақадар юксалса, у ҳайвоний ҳамда шайтоний хислатларидан ўшанча покланади. «Ҳар бир одамнинг калиди — унинг фикри»,— дейди Эмерсон. Шу «калид»дан маҳрум киши, хоҳланг-хоҳламанг, фикрсизлиги жиҳатидан ҳайвонсифатдир. У англаса ҳам англамагандек. «Умрин аблаҳ кечуруб ғафлат ила» сатри билан бошланадиган қитъани ўқиб, сиз беихтиёр аблаҳликнинг ўқ илдизига етгандек бўласиз. Аблаҳлик—умрини ғафлатда ўтказиш экан. Ғофиллик—тушунмаслик, ўз ихтиёри-ла ҳайвонга дўниб, маънили гап ўрнида «харрос» тортиш. Чунки ғофил кимса:

Бир эшакдурки, тағофил юздин
Қилғай изҳор паёпай аррос.

Мана шу «эшак»лар Ватаннинг шўри, эрку истиқболнинг ғовларидир. Фақат буларгина эмас, албатта.

Фалонға ажаб ҳол эрурким халойиқ,
Не қилса алар бирладур можароси...

«Фалон» деб аталган бу кимса ўн бешинчи аср одамларининг асабини нечоғли қақшатган бўлса, бугун ҳам ўша фаоллигини тўхтатгани йўқ. Гап шундаки, ҳамма замонларнинг ҳам йўқ жойлардан чанг чиқаргувчи, эл-юрт билан иттифоқда яшаса ичи емириладиган можаропарастлари бўлади. Йигирманчи асрда буларнинг сони-саноғи кўпайса кўпайдики, камаймади. Бу жанжалкашларнинг ҳоли, Навоий айтмоқчи, «ажаб ҳол». Улар «эл ошиға бир нўхад» қўшишга қодир эмас. Аммо халойиқ дилини сиёҳ этишга моҳир. Улар яхшилик муҳитига ёмонлик, бузғунчилик келтирувчилардир. Фосиқ ва фитна қўзғовчилар билан эл ўртасида ҳамжиҳатлик бўлиши мумкинми? Қизиғи шундаки, бу бойқушсифатлардан эл қанча ўзини узоқ тутса, улар ўшанча суқулувчан, юзсизларча аралашувчан бўладилар. Буни шоир образли ифодада:

Қазон йўқки ул анда кафлиз эмастур,
Ки бўлсун юзига қазонлар қароси, —

дейди. «Кафгир»лик лаёқати можаробозларгагина эмас, ўз ҳузур-ҳаловатларини кўзлаб эл оғирини енгил дегувчи, мансабу мартабаси учун ҳамма нарсани сотишга тайёр «ҳурматли» зотлар учун хослигини ҳам унутмаслик керак.

«Мансабга эришган одам — бой берилган одам»,— деган экан бир донишманд. Бу фикр балки мунозаралидир. Бироқ унда бари-бир ҳақиқат бор. Мансабу шуҳрат кишини ўзгартиради. Амалга минганда ҳаволанмайдиган киши кам. Мансаб курсисида эътибор топганлар аксарият пайтларда «қилиқ» чиқаришади. Навоий шу қилиқлардан энг ёмонига диққатни қаратади:

Ҳар кишиким топса даврон ичра жоҳу эътибор,
Ким аниң зотида бедоду ситам бўлғай қилиғ.

НАВОИЙГА ИНОНМОҚ лозим. Шоирнинг «Ҳар кишиким топса даврон ичра жоҳу (амал, юқори мартаба) эътибор», — дейишига қараганда, мансаб пояларидан юқорилагани сайин инсонийликда тубанлашмай, зулму зўрликни кучайтирмаган одамлар деярли бўлмаган. Бундай вазиятларда ёмонлик қилмасликнинг ўзи яхшилик қилмоқ билан тенгдир:

Яхшилиғ гар қилмаса, бори ёмонлиғ қилмаса,
Ким ёмонлиғ қилмаса, қилғонча бордур
яхшилиғ.

Бу байтдаги фикр бундай қаралганда насиҳат ёки бир истак. Аммо унда жувонмардликнинг шартларидан бири илгари сурилган. Маълумки, жувонмардлик ёхуд футувват деб аталган таълимот Яқин ва Ўрта Шарқнинг кўпгина мамлакатларида кенг тарқалган. Бу таълимот вакиллари ижтимоий тенглик, адолат учун курашганлар. Бир одамдан «Қандай киши жувонмард аталишга лойиқдир», — деб сўраганларида, у: «Нуҳ пайғамбарнинг яхши хулқи, Иброҳимнинг ишончи, Исмоилнинг тўғрилиги, Мусонинг самимияти, Абу Бакрнинг ҳамдардлиги, Усмоннинг уятчанлиги, Алининг билимдонлигини ўзида мужассамлаштирган киши жувонмарддир. Шулар билан бир қаторда у одам ўзини тергаши, яъни бор нарсасидан мағрурланмаслиги, ҳеч пайт шахсиятпарастлик қилмаслиги, мақтовга учмаслиги, ҳамиша ва ҳамма жойда ўз сифатларидан фақат камчиликларини, биродарларининг хулқидан эса яхшиларини кўрсатиши шартдир», деган экан.

Манманликдан бутунлай воз кечмоқ, бировга қасд этмаслик, тил ва дил бирлиги, тафаккур меҳнатига эга бўлмоқ, мулойим сўзлик, сафарни севиш, тан ва кийимни покиза тутмоқ, сир сақлаш, камтарлик ва хоксорлик — булар жувонмардлик ахлоқининг мезонларидир. Жувонмардликда Ҳақиқатга садоқат — яшашнинг бош моҳияти. Бу оқим кишиларининг эътиқоди бўйича ҳамма вақт ва ҳар қандай шароитда фақат Ҳақиқатни сўзлаш зарур. Негаки, дунёнинг ҳамма ишлари Ҳақиқатдан Ҳақиқатга томон юришади. Ҳақиқатгина адолат ҳамда диёнатга чин посбондир. «Қобуснома»да жувонмардликнинг асоси уч нарсада деб белгиланган. Бири — айтган сўзингни бажариш. Иккинчиси — тўғриликка асло хилоф иш қилмаслик. Учинчиси — хайру эҳсонни кўзлаш. Жувонмард ваъдасига вафо этгувчи, софдил ва ростгўйдир. У бечора, мутҳож, ғарибларга мадад етказишдан мадад олган. Ёмонлардан яхшиларни ҳимоя қилишдан роҳатланган. Навоий бир фардида:

Мурувват барча бермакдур, емак йўқ,
Футувват барча қилмоқдур, демак йўқ, —

деб ёзганида ҳам жувонмардлик эътиқодининг шартларини қайд этган эди. «Қобуснома»да ўқиймиз: «Билгилки, жувонмардликнинг такомиллашгани шундай бўладики, ўз молини ўзиники, бошқанинг молини бошқаники деб билади. Халқ молидан тамаъ қилмагил, ўз қўлинг билан қўймаган нарсани олмагил. Халққа яхшилик қила олмасанг ҳам ёмон қилмағил». Навоий эса буни «Ким ёмонлиғ қилмаса, қилғонча бордур яхшилиғ», дея ривожлантирган эди. Бизнингча, байтда теран ишорат ҳам бор. Шоир бу ишорат орқали жувонмардликнинг инсонпарварлик талабларига диққатни тортишни ўйлаган бўлиши эҳтимолдан узоқ эмас. Бундай ишоратларнинг кўпчилиги Навоий қитъаларида яширинган тарихий ҳақиқат ва ҳодисаларни англашга бир очқичдир.

Навоий, тилинг асрағил зинҳор,
Десангким, емай даҳр ишидин фусус.

Шеърдаги асосий мақсад — тилни асрашга чақириқдир. Лекин бу бировларга етиб боради, эҳтимолки, бировларнинг онгига таъсир ўтказмас. Навоий шуни инобатга олиб, қитъаларда севиб ишлатган тамсил санъати, яъни мантиқий далиллаш усулига суянади. Навбатдаги байт:

Назар қилким, ўқ оғзи тилсиз учун,
Қилур тожварлар била дастбўс.

Демак, бу — биринчи далил. Чунончи, назар сол, ўқ оғзи (ёй ўқи эътиборга олинаётир) тилсиз бўлганлиги учун тож соҳиблари — шоҳлар билан қўл ўпишади. Байтдаги фикр мазмунини аниқ билиш ва тўғри хулоса чиқариш учун тарихга — ўтмишда яратилган афсона, асотирий қарашларга мурожаат этиш лозим. Қадимий туркларнинг тасаввурларига кўра ёй ва ўқ худо томонидан яратилган эмиш. Шунинг учун туркларда ёй — ҳукмронлик, мустақиллик, ўқ эса тобеликни билдирган. Мабодо бир қабила иккинчи қабила бошлиғига ўқ юборса, у икки маънода қабул қилинган. Бири — ҳурмат, иккинчиси — қарамлик. Энг қадимги хитой манбаларида туркларда ҳар қайси қабиланинг махсус ўқи мавжудлиги ёзилган экан. Бошқа бир ақидаларга биноан, ёй — турғунлик, ўқ — эрк тимсоли. Бунда «Сен ўқсан», дейилса, «Сен буткул эркинсан» мазмунида тушунилган. Шу тариқа Навоий ўқнинг «тожварлар била дастбўс»лигига бежиз эътиборни тортмаган. Энди иккинчи далил:

Неча тожвардур кесарлар бошин,
Чу ҳангомсиз нағма тортар хурус.

Ўққа нисбатан бу салбий маълумот. Хўрознинг бемаҳалда қичқириши ҳануз хосиятсиз ҳодиса саналади. Сабаб? Бундай тушунча қачондан бошланган? Бу воқеа ҳам афсонавий Каюмарс деган подшоҳнинг ўлими билан боғлиқ.

«Важҳи маош учун кишиким деса фикр этай» мисрали қитъа фалсафий мазмунга эга. Унинг аввалги байтидаги маъно бундай: қайси инсонки важҳи маош — ҳаёт, тирикчилик ташвишлари учун ортиқча қайғурса, «Қисмат ризосидин анга бегоналиқ керак». Шарқ мутафаккирларининг ҳукмлари бўйича, қаноат туйғуси — маънавий хазина. Қаноатини топган ҳеч кимга муҳтожлик сезмайди. Шунинг учун қонеъ шахсларни фойда ва таъма тузоқларига тушириб бўлмайди. Қаноатли бўлмоқ — руҳан озод бўлмоқ. Руҳ ҳурлиги эса шундай дахлсиз муҳитки, унда ғурур шикаст топмайди, майда ташвишлар юракка озурдалик етказа олмайди. Навоий айни шундай қарашларни давом эттириб «ганжи қаноат»ни бир салтанат сифатида таърифлайди. Бироқ бу салтанатга эгалик қилишнинг энг муҳим шарти бор. Бу — элдан таъма этмаслик, эл кўзига хас ташламаслик. Бунда энди қаноатнинг ўзигагина суянмоқ кифоя эмас. Шоир уқдирганидек «Элдин таъмани узгали мардоналиғ керак».

Муҳаммад Фузулий «азал котиблари» —ошиқлар бахтини қаро ёзганликларини айтган. Айни ўринда Навоий шу бахтиқароликнинг гўё сабабини ёрқинлаштирган. Яъни, ишқ дардига гирифтор кўнгил висолга интилади. Аммо ошиқ учун висол «мумкин эмас» нарса. Ошиқлик толеи аввал-охир «дарду балоға ҳамдаму ҳамхоналик»ни талаб этади. «Дарду балоға ҳамдаму ҳамхоналик» нима дегани? Нафсу ҳирс зуғумларидан халослик дегани. Шунинг учун ҳам қитъанинг кейинги байтида нафс лаззатларини тарк этмоқ хусусида гапирилади:

Лаззати нафс тарки самари офият берур,
Лек ул шажарни экали фарзоналиғ керак.

Демак, нафсоний лаззатларни тарк қилмоқ — осудалик, ички равшанлик. Бироқ бу осудалик дарахтини (шажарни) кўкартириб, вояга етказмоққа оқиллик ва заковат лозим.

ТАНҲОЛИКНИ СЕВГАН одам бора-бора уни юракка яширмоқни истаб қолади. Лекин ёлғизлик ҳислари қалб қаърига ҳар қанча чуқур чўкмасин, бундан дил нигоҳи зарур даражадаги ёлқинини топмайди. Навоий тоқлик нурининг манбаини қуйидаги тарзда асослаган эди:

Тажрид нуридин киши кўз ёрутай деса,
Аҳбоб ҳажри шамъиға парвоналиғ керак.

«Аҳбоб ҳажри шамъиға» парвоналиғ — нурга интилишгина эмас, фидойилик ҳамдир. Шоир висол шамъиға эмас, дўстлар ҳижрони зиёсига талпинишни назарда тутган. Ёлғизлик нуридан кўзларини ёруғ этмоқ орзуидаги киши учун айрилиқ ўйлари ҳақиқатда ҳароратли ва изтироб уйғотувчидир. Бунинг иккинчи жиҳати ҳам бор:

Гар анжуманни деса мурид у мутиъ этай,
Кўп нуктау фасонада афсоналиғ керак.

Шу «афсоналиғ»лардан бири «ботин ҳарими» — дил кошонасини маънавий бойликлар билан тўлдириб, «зоҳир уйи» — ташқи истакларнинг асосларини вайрон этишдир:

Ботин ҳаримида тиласа махзани ҳузур,
Зоҳир уйи асосиға вайроналиғ керак.

«Зоҳир уйи асоси» дейилганда инсондаги моддий ва жисмоний эҳтиёжларга тегишли нарсаларни тушунмоқ керак. Бойлик, мансаб, молу дунёдан мағрурланиш — булар ўша «зоҳир уйи»нинг пойдеворн ёки безакларидир. Агар «зоҳир юзидин» кимки манфаат тиласа унга:

Дарду бало муҳитиға дурдоналиғ керак.

Бироқ шуни ҳам хотирдан чиқармаслик зарурки, ишқ зўридан «дарду балоға ҳамдаму ҳамхоналиғ» билан «зоҳир юзидин» «тожу иззу жоҳ» ҳирсида «дарду бало муҳити»даги «дурдоналиғ» орасида ер билан осмон қадар тафовут бор.

Десанг халос ўлай борисидин Навоийдек,
Бехудлуғу май ичмаку девоналиғ керак.

Охирги мисрадаги «бехудлуғ», «майхўрлик» ва «девоналиғ» ҳолатларини тўғри маъноларда англаш хатодир. Навоий таъкидлаётган «бехудлуғ» ақл имтиёзлардан баланд руҳий қувватдир. Шундай бехудлуғдаги озод қалбгина:

Ишқ оламсўз келди, қўй фусунинг, эй хирад,
Етти чун ер-кўкни йиртиб арслон, эй тулку,
қоч! —

дея олади. Май-чи? У маърифат нури, ҳақиқий ишқ «шароби». Бу «май»дан ақл-ҳушини йўқотган одам дунёга энг ҳушёр ва теран нигоҳ билан қаровчи ҳақшунosдир. Бу тоифа зотларнинг назарида зарбофт тўнлар ёпиниб юрган ҳавойи бандалар ялтироқ чибин рамзига айланганликларидан асло ажабланмаслик керак:

Тўнин зарбофт айлабон ҳиффатдин учқон
ҳар тараф,
Йўқ ажаб гар бор эса дунё матои ком анга.
Ул чибинким, кўзга олтун янглиғ шикор
хилъати,
Кўпраки, билким, нажосат узрадур ором анга.

Ушбу қитъани ўқиган мусаввир ўзига хос бир жонли сурат яратиши мумкин. Унда шундай манзара акс этган бўлурди: зарбофт тўнларга бурканган «олийсифат» бир кимса. Юзида мамнуният. Кўзида хорислик. Енгилтакликдан у гўё қанот қоқай дейди. Зар тўн детали унинг ички аҳволини кўрсатиб тургандек. У дунёпараст («дунё матои ком анга»). Мол йиғиш, давлат тўплашдан бўлак баландроқ талаб йўқ унда. Бундан таажжубланмайсиз. Лекин ачинасиз. Иттифоқо, олтин янглиғ ялтираб кўринаётган чибинга кўзингиз тушади. Бу чибиннинг ифлос жойларда қўниб-учишидан бохабарсиз. Мана, суратда ҳам қандайдир ёқимсиз кўлка акси. Чибиннинг оромбахш жойи шу. Ҳалиги дунёпараст бир зумда тасаввурингизда ана шу чибинга айланади. Нега бунча яқинлик? Қаердан бу ўхшашлик? Нафсу ҳаводан! Нафс қўғирчоғи — зарбофт кийимли кимса тилла чибиндек ҳар тарафга учишга тайёр, чибин эса «нажосат узра» гирифтор. Бундан ҳам ортиқ ибратли маъно ва манзара яратиш мумкинми?

БУ ДУНЁДА КЎП нарсалар унутилади. Бу дунё унутиб бўлмас нарсаларни ҳам баъзан унутади. Лекин Алишер Навоий сингари тенгсиз даҳоларнинг Сўз ва Ғояларини унутишга унинг кучи етмайди. Навоийнинг шеъриятида бир Шоир ва бутун бир халқ яшайди. Бутун бир халқнинг маънавий-руҳий ривож йўллари, улкан бир даврнинг тафаккур олами Навоий ижодиётида мукаммал аксини топгандир. Навоийнинг ўтлуғ кўнглидан тўкилган шеърий сўзлар авлодлар руҳига Ҳақиқат, Адолат, Диёнат, Тўғрилик, Дард ва Келажак бўлиб таъсир ўтказади. Навоий ҳар биримизнинг севган шоиримизгина эмас, бизнинг озод Ватанимиз ҳамдир. Биз мана шу Улуғ Ватаннинг тафаккур хиёбонларига дадил интилиб, якранг ақлимиз, қотиб қолган тушунчаларимиз учун нажот изласак, ноумидликлар, таҳликали хаёллар ва ношудликлардан кўпроқ қутула борамиз.

Иброҳим ҲАҚҚУЛОВ

Мулоқот. Шоирлар—Азим Суюн ва Усмон Азимов

ЭРКИН СЎЗ МАСЪУЛИЯТИ

ОШКОРАЛИК ДАВРИ ижодкорларга ҳақиқатни баралла айтиш ҳуқуқини берди. Бу ҳуқуқнинг икки буюк аҳамияти бор. Биринчидан, у ҳақиқий талант эгаларини «ўртамиёна»лардан фарқлашга ёрдам беради. Иккинчидан, ҳақиқатни баралла айтиш ҳуқуқи ҳақиқий талант эгаларини ҳушёр торттириб қўяди: ҳақиқатни баралла айтиш керак, лекин бу «айтиш» бадиий шаклда бўлсин-у минбардаги нотиқнинг «баралла айтиши»дан фарқ қилсин. Демак, бу жиҳатдан ошкоралик бадиий сўз қадрини оширишга ёрдам беради.

Шоир Эркин Воҳидов — шеъриятдаги анъанавий лирик-фалсафий йўналишнинг давомчиларидан бири. Поэтик фикрни турли моделларга солишга уриниш, экстремал психик ҳолатларда ифодалаш, уларга руҳий-интеллектуал заряд бериш каби янги шеъриятга хос унсурлар унинг лирикасида ҳам учрайди. Лекин шоирнинг кейинги шеърларида ички портлашдан ҳосил бўлган ўзгача бир оҳанг юзага келганини кўрамиз. Шоирнинг «Девонаи ҳақгўй», «Қарсак» шеърлари фикримизнинг далилидир. Бу шеърларда руҳий тўлғоқларнинг баёни эмас, бу тўлғоқларнинг рамзийлашган шакли кўринади. Ички драматизмнинг сокин ва ғамгин аламлардан қурилган рамзлар орқали ўқувчи қалбига етиб бориши, портлаши Абдулла Ориповнинг «Хатоларинг керак уларга...», «Ёш шоирларга», «Эл қулласа...», «Ўйламай нетайин» сингари шеърларида ҳам ёрқин намоён бўлади. Заҳматкаш эл дардини доимо жўровоз бўлиб куйлаб келган бу икки ижодкорнинг дардлари нақадар бир-бирига ҳамоҳанг эканлигини сезамиз. Чунки бу дардлар аввало халқ дардидир.

Токи бошлиқ зоти экан ҳақ,
Гапи гапу, сўзи сўз экан,
Тўрдагилар ҳокиму мутлақ,
Пастдагилар юмуқ кўз экан,
Пешонангга битилган аттанг,
Енгилмоқ бор доимо жангда.
Мудом сенинг қўлингда паттанг,
Мудом сенинг тўнинг елкангда.

(Эркин Воҳидов, «Девонаи ҳақгўй»)

Ахтарурлар ҳамиша иллат,
Етти пуштинг гўрин титарлар.
Фақат унма, улғайма фақат,
Хато қилишингни кутарлар.
Улар сенга бир умр йўлдош,
Содиқ ҳамроҳ каби ўтарлар,
Қабринг узра эгсалар ҳам бош
Хато қилишингни кутарлар.

(Абдулла Орипов, «Хатоларинг керак уларга...»)

Бир талай ҳикоя ва қиссалар ғоявий мазмунини ахлоқий-маиший мавзулар ташкил этмоқда. Одамларнинг ижтимоий ҳаётга муносабати, дунёқараши жамиятда ахлоқий муҳитни белгилайди. Гап ижодкорларимизнинг ана шу маънавий-ахлоқий муаммолардан қай даражада маҳорат билан реалистик хулосалар чиқаришларида.

Афсуски, эълон қилинаётган роман, қисса, ҳикоя, драмаларни синчиклаб кўздан кечирсак, ошкоралик баъзи ижодкорларимизни дафъатан шошириб қўйгандек таассурот қолдиради. Уларнинг аксарияти мавзу ва ғояси жиҳатдан актуал, давр талабига мос келса-да, бадиий томондан анча бўшлиги сезилиб туради. Хайриддин Султонов ўзининг «Ёзнинг ёлғиз ёдгори» қиссаси, «Бир оқшом эртаги» китобига кирган бир қанча ҳикоялари билан ўқувчилар эътиборига тушган эди. Лекин ёзувчининг «Ажойиб кунларнинг бирида» қиссаси ва «Умр эса ўтмоқда» китобига кирган кўпгина ҳикоялари бадиий кашфиёт даражасига етган эмас. Шундай мулоҳазаларни ёш адиблargina эмас, Мақсуд Қориев, Фарҳод Мусажонов, Омон Мухторов, Учқун Назаров каби тажрибали ижодкорларнинг асарлари хусусида ҳам айтиш мумкин.

Бугун яқин кечмишдаги воқеаларни кенг эпик планда таҳлил этишга интилиш ҳам сезилмоқда. Нурали Қобулнинг «Унутилган соҳиллар» роман-монологи ва Мурод Муҳаммад Дўстнинг «Лолазор» романлари ана шундай интилиш самаралари ўлароқ вужудга келди. Гарчи бу романлар бош ғояси, пафоси жиҳатидан бир-бирига яқин турса-да, улар бадиий характерларига кўра фарқ қиладилар. «Унутилган соҳиллар»да кўтаринки оҳанг, публицистик руҳ кучли. Ана шу руҳ, менингча, айрим ўринларда сунъийлик, схематизм каби қусурларга йўл очиб беради. Бундан ташқари, муаллиф ўз персонажини салкам идеал қаҳрамонга айлантириб қўяди. Ҳамма адашади, ҳамма гуноҳ қилади. У эса йўқ! Ҳақгўй ва ҳалоллигича қолаверади. Бу даъвомизга роман мантиқидан келиб чиқадиган жавоб ҳам тайёр: бош қаҳрамон Нурзоджон қайсар ва ўжар, шунинг учун ёлғон ва алдовларга учмай ҳалол яшайверади. Лекин бу «жавоб» ҳам, жавобга асос бўладиган бадиий мантиқ ҳам анча сунъий назаримда. Нурзоджоннинг ўзига хос характер сифатидаги зиддиятлари тўла очилмай қолади. Асарнинг бадиий қурилишида ҳам мувозанат бузилгандек туюлади. Адиб турғунлик даври даҳшатларини инсоният тарихи кенгликларига олиб чиқиб тасвирламасдан, турғунлик даври косаси ичига тарихнинг азалий зиддиятларини сиғдиришга уринади.

«Лолазор» муаллифининг асосий мақсади эса турғунлик даври иллатларини очиб ташлаш эмас. У инсоннинг ўз иллатларини очиб ташлашни кўзлайди. Шунинг учун романнинг эпик қаҳрамони биз кутгандан ҳам кенгроқ, чуқурроқ бўлиб туюлади.

Албатта, қисқача тўхталиш билан юқорида қайд этилган ҳар иккала асарнинг ҳам бадиий жиҳатларини тўла қамровга олиш мумкин эмас. Бу асарлар хусусида фикрлар билдирилмоқда, ҳали кенг кўламдаги баҳс-мунозаралар авж олиб кетса ажабмас.

Дарҳақиқат, ўткир драматизм ва ҳаёт ҳақиқатини ёритиб берувчи роман ва қиссалар, шеър ва ҳикоялар, драма ва достонлар эълон қилинаётир. Бундай янги асарларнинг ғоявий мундарижасини ҳалоллик ва социал адолат, одам бахти ва қадри учун кураш, бу йўлда ғов бўлган барча нохушликлар, социалистик жамиятимизга ёт, демократик тузумимизга тўғри келмайдиган, яхшилик, тўғрилик ва эзгуликни оёқости қилувчи иллатлар қаттиқ қораланмоқда. Айниқса, яқин ўтмишда ҳаётимизда рўй берган ижтимоий, маънавий-ахлоқий чекинишлар, бузилишларга ошкора муносабат билдириш алоҳида бўртиб кўринмоқда.

КИТОБХОН сўнгги икки-уч йил ичида Шукур Холмирзаевнинг давр туйғусини ифодаловчи бир неча ҳикоясини ўқишга муяссар бўлди. Бу оригинал ҳикоялар аниқ гражданлик позициясидан туриб ёзилган, уларда ахлоқий мушоҳада, ғоявий-эстетик мақсад анча теран. (Бу фикрни адибнинг «Йўловчи» романи ҳақида айтолмаймиз). Ўзбек ҳикоячилигида Шукур Холмирзаев забардаст адиб сифатида ўзининг муносиб ўрнига эга. Ўтган йили «Ёшлик» журналида ёзувчининг «Яшил «Нива»», «Устоз», «Хумор» ҳикоялари эълон қилинди.

«Яшил «Нива»» — кичик ҳажмли асар, унда ижтимоий иллат — мансабдор, имтиёзли кишиларга қуллуқ қилиш, таъзимда бўлиш, зўравонликнинг фожиалари ҳақида баҳс юритилади, ўқувчининг диққати сўнгги ўн йилликлар давомида социал адолатсизликлар, одамлар психологиясидаги лоқайдлик, худбинлик авж олгани масаласига жалб қилинади. Ҳикояда тасвирланган воқеа юзаки қаралганда, анча жўн: асар қаҳрамони оиласи билан ўз машинасида юртига кетаётганида машҳур «диктатор» директорлик қилаётган совхоз территориясидаги довон орқали ўтиши керак.

Унда ўша «диктатор директор»га дуч келиб қолиш ҳадиги ҳукм суради. Хўш, бундай «диктатор» қандай одамки, ундан бунчалик у қўрқади: «У ким? Ўша райком секретарини алмаштириб юрганлардан. Ўзингиз билган ўшанақа одамни тасаввур қилаверинг. Уларнинг бари бир-бирига ўхшаш...».

Ёзувчи ана шу яшил «Нива»лар таъқибидан ҳамон қутула олмаётганимизнинг фожиасини жуда аниқ, ишонарли бадиий чизган. Ҳақиқатан, мамлакатимизда рўй бераётган улкан янгиланиш, покланиш — қайта қуриш, демократиялаштириш даврида ҳам биз ўз дардларимизни очиқ-ойдин айта олмаётганлигимиз, айтганда ҳам, жуда эҳтиёткорлик, журъатсизлик кўрсатаётганимизни эътироф этиш керак. Бунинг сабабини ёзувчи одамлар юрагига илдиз отган қўрқоқликда кўради: «Ўтиб кетайми? Бе, ўша куни институтдан думимни тугдиради, бунақа воқеалар бўлган-да, айримлар эҳтиётсизлик қилиб ўтиб кетиб, балога йўлиққанлар».

Мана бу асл фожиа. Ўзликни йўқотиш, тирикчилик учун чўчиш. Бундай одамларнинг ҳеч нарса билан иши йўқ, фақат тинчлиги бузилмаса бас... Ҳикояда оддий инсоний ҳуқуқларнинг поймол бўлиш драмаси яхши очиб берилган. Шубҳасиз, ҳикоядаги воқеа — яшил «Нива» таъқиби биргина совхоз, район, область миқёсидаги ҳодиса эмас. Унинг чегаралари анча кенг...

«Устоз» ҳикоясида ўша давр яратган бошқа бир тоифадаги одамлар типини кўрамиз. Ўқувчи кўз ўнгида ўта эҳтиёткор, ўз соясидан ҳам ҳадиксирайдиган, таъминланган, бошқанинг дард-ташвишига лоқайд, сиртига сув юқтирмайдиган кишилар намоён бўлади. «Уни ким ўлдирди? Энди ўйлаб кўр, ўғлим: одамлар мана шунақа. Қўрқоқ, ваҳимачи, виждонсиз!.. Бу гапларни сенга айтаяпман. Аммо-лекин нодир талант эди-да». Ёзувчи маккор, мунофиқ кимса образини ёрқин гавдалантиради.

Ёзувчи «Хумор» ҳикоясида она табиат, атроф-муҳитни ифлослантириш айрим кишилар психологияси, яшаш, турмуш тарзига ҳам ўрнашиб қолганлигини аёвсиз фош этади. Одамзод арақхўрлик, гиёҳвандлик, кашандалик ёки ит, қўчқор, хўроз уриштириш, қиморбозлик касалликларига мубтало бўлганини билардик. Аммо пахтага сепиладиган заҳарли дориларга хумор бўлиш ақл бовар қилмайдиган фавқулодда ҳодиса — дардманликдир. Шукур Холмирзаев ҳикоя учун яхши услуб топади — муаллиф воқеаларнинг тафсилотига сира аралашмайди. Халқимизда «Бошидан ўтган ҳақиқий табиб», деб бекорга айтилмаган-ку!

Заҳарли химикат ҳидига ўрганиб қолган кимса ўз ҳикоясини айтиб адо қилолмайди. Ўқувчи одам боласининг умри, хаёллари гулдек хазон бўлганидан ларзага келади. Ахир, қуйидаги парчани ғазабланмай ўқиш мумкинми: «У дори менинг таржимаи ҳолимга сингиб кетган, ахир! Тушунаяпсизми? Менинг бутун қувончларим, завқларим, ҳаётимнинг маъноси, Ватан олдидаги бурч, илк муҳаббатим ҳам... ўша билан боғлиқ. Усиз ўтмишим йўқ... Шунақа бўларкан-да, ҳаёт!.. Илтимос тўхтатинг... Анавинга қаранг! Йўл ёқасига! Ажриқзоргаям сепишипти-ку? Сап-сариқ бўлиб ётипди!»

БУ ҲИКОЯЛАР ўқувчида мушоҳада, фикр уйғотади. Экологик бузилишларга қарши фаол муносабатни шакллантиради.

Ёзилаётган ўнлаб асарларнинг ҳаммаси ҳам ҳар жиҳатдан мукаммалликка даъвогар эмас. Уларнинг бир қисми ўқувчида кучли эстетик таъсир уйғотишдан ожиз. Айрим асарларда ҳаётийлик билан бадиий мантиқ уйғунлиги, инсон руҳининг диалектик моҳияти таҳлили, концептуаллик етишмаётир.

Давр, китобхон ижодкорлардан янги бадиий кашфиётлар кутмоқда. Эркин сўз масъулияти бугун — қайта қуриш, янгича фикрлаш даврида кучаймоғи лозим.

Исроил МИРЗАЕВ

Никоҳ узуги

ҲИКОЯ

«Мен ҳали ёшман...»
Усмон НОСИР

НЕЧА КУНДИР, неча ойдир хаёлинг мубҳам; эрталаб кўзингни очасан, дарз кетган деразага тикиласан, нима қилиб юрибман бу ерларда, дейсан. Уруғларим, энам узоқда, жуда узоқда, қишлоқ деб аталмиш дунёнинг бир чеккасида дея зорланасан.

Кўзинг аввало бурчакдан жой олган телевизор устидаги соатга тушади: соат мили учда тўхтаб қолибди. Демак, сен учун вақт тўхтаган, муҳими шу. Лекин ҳозир соат неча бўлди экан? Қўлингни узатсанг стол устидаги қўл соатга етади. Эринасан. Яна ўша, ахир сен бу ерларда нима қилиб юрибсан, маслаксиз одамга вақт на даркор?

Азалий одатинг: уйга келибоқ барча шақир-шуқур «зебигардон»ларни ечиб ташлайсан. Гўё сен уларни мажбуриятдай, жамоатчилик топшириғи учун таққандай тақасан.

Сенинг никоҳ узугинг, барча эркинликлар ва орзуларинг чегараси. Дум-думалоқ, сип-силлиқ, бошқаларникидай ортиқча безаги ҳам йўқ, мундоқ ўйлаб қараганда сенга ўхшайди. Савол: сен нега никоҳ узуги тақасан? Жа-

воб: айтишларича улкан муҳаббат, лекин аслида болаларинг учун яшаётганлигингнинг оддий белгиси, ғадир тошлардан иборат бўлган оила деворининг илиқлигини, ҳароратини одамларга кўз-кўз қилиш учун тақиладиган бир матоҳ. Яъниким, узук омадли одамлар билан сенинг чегаранг. Ғалати-я, қўлингдаги шу оддий узук чегара бўлса.

Баъзан йиғлаб юрганингни кўчада танишларинг кўриб қолади. Уларни кўриб, гўё артист Сора опа ролни зўр маҳорат билан бажараётгандай, усталик билан шарақлаб кулиб юборасан. Баъзан ўзингга ўзинг қойил қолиб кетасан. Қандай уддалаганингга ҳайрон бўласан. Ахир сен бир тупка тагидаги қишлоқлик.

«Ҳа, ана: уддаламадим! Энди нима дейсиз? Танишингга жаврай кетасан, шу чиқонжон, оқшом меймонга бориб эдик, шу десанг хонадон соҳиби куёвингнинг чи-ин жўрагинаси жуда шинаванда йигит экан, эрталабгача тўққиз қаватли уйнинг олтинчи қаватида эчкига ўхшаб сакрайверибмиз, кайф баланд-да. Тонггача ўтираверибмиз. Кўзларимни бир қарагин-а, чиқонжон, қон қуюлгандай қизариб кетган. Ҳаммаси уйқусизликдан-да.»

Танишинг жуда яхши ишониши учун бетўхтов шарақлаб кулаверасан. Ҳа, айнан шарақлаб. Дугонанг ҳавас билан тикила-тикила кетади. Сен эса трамвай парки ёнида жойлашган хилват хиёбонда ўзимизга таниш бўлган, айни кайфиятингга мос, эски бир ўриндиққа ўтириб йиғлайверасан. Дарахтларнинг ғадир таналарини силаб йиғлайсан. Гўё йиғлаш сен учун оддий бир кундалик ташвишдай. Нимагадир, барча азоб-уқубатларнинг якка-ёлғиз гуноҳкори шу узук деб биласан.

«Менга нима бердинг сен, бадбахт узук. Бир умр кутганларим, одамлар йўқ деганда бор деганларим, қани дейман, узук сас-садосиз қўлингда мунғайиб ғарибгина тураверади.»

Йиғлайверасан, йиғлайверасан, одамзоднинг кўз ёши қуримаслигига ҳайрон қоласан.

Ана йўлакда аллакимнинг қораси кўринади, қўлингдаги «Дата Туташхиа»га тикиласан, у ўтиб кетади. Сен яна йиғлайсан: орзуларинг, армонларинг сенга улкан қанотли умидлар ваъда қилган, эндиликда жезлигича қолган ғариб ва нотавон узугинг учун йиғлайсан, йиғлайверасан. Ана, оппоқ кучук етаклаб келаётган баланд бўй, келишган аёл сенга яқинлаша бошлайди. Таранг тортилган спорт кийими жуда ярашган; ғоз юради.

Ажабо, одамлар нега кўз ёшини яшираркан, ўзгаларга ожизлигини, бахтсизлигини кўрсатмаслик учунми-а? Сен яширмасликка қарор қилдинг, қўлингдаги китобни ҳам ўриндиққа отдинг-да, йиғлайвердинг. Гўё ҳар кун қоида билан йиғлаб туриш мажбуриятдай. Жувон яқинингга келди-да негадир масхараомуз кулди. Оппоқ жунли, шампунга чўмилтирилган кучук сен ўтирган ўтирғичнинг остида заруратини битказди. Сўнг итнинг эгаси, уни авайлаб тортганича мағрур қадамлаб кетди.

Ё раббий, кучук етаклаган аёл сени маст деб ўйлади чоғи, зиёлинамо кийимларингга тикилиб, кўк кўзларида мазах, жирканиш аралаш аллақандай ўт чақнади.

Кўзингни юмасан, юрагингни оғир ўйлар ўртайди. Нега булар бунчалар кўп, нега бундайлар дунёни босиб кетган, дея ўртанасан.

Негадир онангнинг эркакларникидай катта ва қадоқ қўлларини эслайсан.

Ҳаммасини, ҳаммасини бошқатдан бошлаганимда эди, деган ўй юрагингдан ўтганида, бўғзингни яна алланарса куйдираверади.

Ана, яна бир ҳақиқатнинг тагига етдим, узукжон дединг.

Бу ерда сени топтасалар ҳам, уриб оғзи-бурнингни қонга бўясалар ҳам, ўтириб хўнг-хўнг йиғласанг ҳам, биров қайрилиб қарамайди, бағрига юракнинг ўрнига мағор босган тошлар жойлаб олган одамлар сени четлаб, айланиб ўтаверади.

«Сен мендан қарздорсан, Никоҳ узуги, ахир сен айтган қонун-қоиданинг, панд-насиҳатларнинг қай биридан четга чиқдим. Қани, сен айтган, айтаверган ўша оқ Дунё!

Воажаб: одамларга не бўлди. Қишлоқ йўлида бирор иштончанг бола йиғлаб ўтирган бўлса, йўлни гурс-гурс босиб келаётган қария дарров сўрайди: Ҳа, болам, на бўлди. Боланинг қўлидаги, кеча оғаси тутиб берган, чумчуғи учиб кетган, шу учун йиғлаяпти. Бу ҳам бир фожиа бола учун!

Шаҳарда биров бировни танимайди дейсизми? Танимаганда нима, ит етаклаган хоним бегонами, ахир у ҳам аёл-ку.

Сен мендан қарздорсан, никоҳ узуги!

СТУДЕНТЛИГИНГДА сен ҳатто ўлимдан ҳам қўрқмас эдинг. Мард эдинг, гўзал эдинг, адолатпеша эдинг.

Энди-чи, ҳозир кечалари юришга қўрқасан, узукнинг шарофатила, қимматбаҳо занжирларга ўралгансан, қўлларингда, бўйнингда «зебигардон»лар.

Илгари сен кўпчилик манфаати учун яшардинг, энди-да шундайсан, лекин, ахир менинг оилам бор-ку, бўлса фақат оиламга бўлсин, деб ўйлаб турасан.

«Сендан кўнглим тўлмади-да, никоҳ узуги.»

Ўриндиқда нам бўлиб ётган «Дата Туташхиа»ни олиб, сумканг устига қўясан. Бутун баданингдан зах ўтиб кетади, илгарилари никоҳ узуги сенга кўзим тушиши билан сакраб туришим керак эди, дейсан. Касал... кимга керак? Ахир оёғинг касал, сўнг юрагинг хуруж қилади, одамлар, «ҳали ёш» деб атайдиган зиғирдай гавдангда дунёча дард, сўнг...

«Нима бўлибди, умримда биринчи марта, сен менга кўп нарсани чеклаб қўйганингдан бери, биринчи марта ўлимни ихтиёр этдим.»

Беихтиёр, йиғлашни одатий ҳол деб биладиган қалбингдан, кўзингдан яна ёш чиқа бошлайди. Одам бўлмай кет, заиф, нотавон, шуям гап бўлди, гап фақат узукдами, унда не гуноҳ?

Майли, оёқларинг зирқирасин, «ревма»... энг юқори даражага кўтарилсин, юрагинг сени узлат эшигига олиб борсин. Балки ўшандагина сен илгари, мард ҳолингча бунёд бўларсан. Ахир, ўлимдан қайтган одам «асл» ҳолига келармиш деган гап бор. «Дата Туташхиа» ҳам ўқилмай қолди. Ёмғир томчилай бошлади, оёқ-қўлларинг қақшаб оғрий бошлади, «зиғирча» вужудингда «ревма»...нинг барча асоратлари бор, ахир.

«Никоҳ узуги сенга қасдма-қасд, касал хотин ҳеч кимга керак эмас деган гапга қасдма-қасд шариллаб қуяётган ёмғирда ўтиравераман. Энди йиғлаётганимни ҳам ҳеч ким билмайди.

Фақат, фақат анови аҳмоқни қаранглар, ёмғирда ўтирибди, деб ўтиб кетишади. Хўп, мана бармоғимда заифгина ялтираяпсан, энди нима қилишим керак. Мен бош урадиган деворлар совуқ ва қаттиқдир. Ўзим ҳам билмайман. Лекин нима бўлганда ҳам, кўп нарса, кўпгина нарса шу оддий, кўримсиз ва ғариб узукка боғлиқдир. Балки ўзгаларга бахтлилигимни кўрсатиш учун янада қаттиқроқ кулиб яшашим керакдир».

Узук эгаси, ҳали тўйларинг бўлмасдан анча олдин, туғилган кунингда, қўл соати совға қилганди. Бир куни нимадандир қаттиқ аразлашиб қолдинглар. Эртаси узук эгаси келиб, соатингизни бериб туринг менда эҳтиёт қисми қолиб кетибди дея қайтариб олди. Сўнг қайтариб бериш эсидан чиққандай кетди борди. Энди ўйлаб қарасанг, агар қайта гаплашмасанглар, соатни бермоқчи эмас экан.

Тақдирнинг беаёв ўйини билан ўшанда, сендан ўтди, мендан ўтди қилиб ярашиб кетавергансан.

«Лекин барибир Узукжон ўша-ўша сенинг эганг ўша совға қилинган соатни қайтариб бермади. Балки ўзга қизга совға қилиб, сўнг қайтариб ололмай армони ичида қолгандир».

Сенинг эганг ана шундай Узукжон, агар эга дейишдан ор қилмасанг.

Студентлик йилларимиз «Узун тун» деган эрон фильми ёшларнинг юрагига ўрнашиб қолганди. Хабаринг борми, йўқми, қашқадарёлик Камола деган дугонам бор. Шу қиз билан «Узун тун»га тушдик, қарасам, сенинг эганг чиройли бир қиз билан етаклашиб юрибди. Қотиб қолдим. У ҳам мени кўрди-ю залга кириб ғойиб бўлди».

Нега ўшанда яна унга қайтдинг. Айби бўлмаса, тўрга тушган балиқдай типирчилаб ўзини ҳар ёққа урармиди?

Очиқ кўрэкансан.

ЭНДИ ҲАММАСИ армон, армон-а, армонларнинг эса чеки ҳам йўқ, давоси ҳам йўқ.

Йўқ, сен узукни унчалиқ ҳам айблаёлмайсан, чунки у кимларгадир бахт эшигини очиб берган.

Неча кундир, неча ойдир аҳволинг мушкул, эрталаб кўзингни очиб, мен бу ерларда нима қилиб юрибман дейсан. Гўё, умринг беҳуда оқиб кетаётгандай, Никоҳ узуги.

Саломат ВАФОЕВА

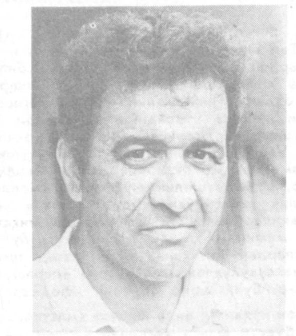

Юсуф ЖУМАЕВ

●

Берганга беради барча тарафдан,
Ердан ҳам, кўкдан ҳам бераверади.
Ажаб, номард боши чиқмас шарафдан,
Ҳамиша айшини сураверади.

Уники бўлади уйларнинг тўри,
Курсиларнинг зўри, қизларнинг зўри,
Мисли пода ичра яйраган бўри
Ҳайъатда гердайиб тураверади.

Жоҳиллар қилишар ҳар ерда эъзоз,
Тошбақа юришин аташар парвоз,
Фалакдан берилган шундоқ имтиёз:
Истаган жойида ҳураверади.

Сочи оқармайди юзга кирса ҳам,
Бели букилмайди мингни урса ҳам,
Эл қонин зулукдек тинмай сўрса ҳам,
Оқман деб кўксига ураверади.

Ҳа, берганга берар ҳар ёндан олам,
Бермаганга бермас ҳеч бир ёқдан ҳам,
Ўқ еб ўтга тушган какликдек пурғам,
Юсуфдек яланғоч юраверади.

АМИР НАСРУЛЛОГА ШОИР ҲОЗИҚНИНГ АЙТГАНЛАРИ

Сенинг дастурхонинг ҳамиша тўкин,
Шу боис айтурсан: бу даврон хушдир,
Халқ-чи, донсиз қолган мусича бикин,
Халқнинг дастурхони мудом бўм-бўшдир.

Фуқаро таланган, фуқаро ночор,
Қулоғингга кирмас ҳеч тазарруси.
Эл дастурхонига боқсанг-чи, шаҳкор,
Халқнинг дастурхони — даврон кўзгуси!

●

Хастаман, излайман доридан имдод,
Дил нимта ёлғизлик аталган ғамдан.
Халқ бор— отанг бор деб шеър битган устод,
Минг афсус, дарак йўқ халқим — отамдан!

Отам бўлгандами.... ўртайди фироқ,
Тоқат йўқ дийдорин армонлигига.
Халқнинг борлиги-ку толедир, бироқ
Етмайди отангнинг омонлигига!

●

Уйлардим: улканмиз, улуғлардирмиз,
Қуёшдан таралган фуруғлардирмиз,
Билсам, биз тўдалар, бир-бирига ёв,
Ё раб, биз халқ эмас гуруҳлардирмиз.

ФАЛОНИЙ—ДЕЛЕГАТ

Фалоний қоқ саҳрода
Боғча бунёд айлади.
Халқи жўшиб,
мажлисга
Вакил қилиб сайлади.

Колхоздаги йиғинда
Мақтаб, бошин
қордилар.
Колхоздан делегат деб
Районга юбордилар.

Мақташди районда
ҳам,
«Дастидан қочар
чўллар».
Сўнгра делегат қилиб
Район областга йўллар.

Областда ҳам
мақташар,
«Офат — чўлга —
маразга».
Сўнгра делегат қилиб
Жўнатишар марказга!

У ёқда зўр қурултой
Барча деҳқонлар учун.
Уч кун докладга кетди,
Музокара — ўн беш
кун.

Хайрият тамом бўлди,
Энди уйга... ногаҳон
Янги рўйхат ўқилди
Дилин қилгунча
хуфтон.

Боғдорчилик бўйича
Эрта яна қурултой.
Доклад учун — ўн беш
кун,
Музокара — ўн беш ой!

Шўрлик охир кўникди,
«Бошлиқлар ақли
юксак.
Коммунага мажлислар
Билан борилса керак».

Қурултой охирида
Таклиф бўлди...
(ё фалак!)
Олмачилик бўйича
Қурултой қилмоқ
керак.

Яна мажлис,
гапвозлик,
Докладу муҳокама.
Ҳамма сўзга чиқади,
Қарсак чалади ҳамма.

Бу мажлис тугагунча,
Олмалар пишди уч бор.
Сўнгра яна қурултой:
«Ватанга керак анор».

Иккинчиси бошланар,
Битта мажлис тугамай;
Ўрикчилик, нокчилик...
Қурултойлар
пайдар-пай...

Мажлисга жўнаганди
Айни ўспирин пайти,
Қурултойдан пенсияга
Чиқиб, чол бўлиб
қайтди!

Неварали бошқадан
Севган қизи —
«бевафо»,
Кўрса боғи ўрнида
Ялло қилмоқда саҳро.

«Боғ не даркор»,
ўйлайди,
Бошлиқлар ақли
юксак.
Коммунага мажлислар
Билан борилса керак».

СОВҒА

ТОШКЕНТГА биринчи марта келишим эди. Шаҳар мени қовоқ уюб кутиб олди: анҳорни пуфакчаларга тўлдириб ёмғир ёғарди.

Шаҳар одами бепарво. Қадрдон гўшасига ким келиб, ким кетгани билан иши йўқ. Ҳаммаси қайгадир шошади. Гап сўрасанг ё елка қисади, ё эшитмаганга олиб кетаверади. Фақат ёмғир баҳона, янги соябонларини кўз-кўз қилиб юрган бўй қизларгина менинг қаршимдан ўтаётиб, шивир-шивир қилишади.

— Холи, анув болани қара, арабнинг ўзгинаси...

— Вой, «Қўлга тушмас қасоскорлар»даги лўлига ўхшайди-я...

— Шимини ўзи тикиб олганми...

Эгнимдаги кўйлак акамники. У ҳарбий хизматга кетган куни янгамга ялиниб олволганман. Кўйлак шундай кенгки, яна бир синф бола ёпинса бўлади. Оёғимда ўша пайтда ҳамма қишлоқ болалари севиб кийган икки сўмлик латта туфли.

Қизларга гап отгим келади, тағин. Улар эса шарақлаб кулишиб мендан узоқлашади. Кийимга эмас, кўнгилга қараш керак, ойимчалар!..

Ўнинчини битириш арафасида адабиёт муаллимимиз билан айтишиб қолдим. У бутун синф олдида «Сендан икки дунёда ҳам шоир чиқмайди», деди. Ўша пайтларда мен шеър машқ қилиб юрардим. Қалин дафтаримни қўйнимга солиб, муаллимдан аразлаб, поезд станциясига чиқдим.

Хуллас, мен Тошкентга уйдан қочиб келгандим!

Шундай қилиб, анҳорнинг бўйидаман. Ўтган-кетгандан Ёзувчилар союзини суриштираман. Ҳеч ким айтмайди. Бу ёқда эса, катта шаҳарда биринчи марта, қуёш ботаётганини томоша қилаяпман. Борадиган жойим йўқ. Вокзалга қайтаман.

Перрон тўла одам. Қоп-қора тутун пуркаб юрган паровозларга термуламан. Бормаган жойи йўқ уларнинг, кўрмаган шаҳри йўқ паровозларнинг...

— Ҳа, бола, сен ҳам шоирми дейман. Паровозлар билан гаплашаяпсан?

Умримда биринчи марта мени шоир, деб атаган одамга қарайман. Унинг бир қўлида ғижим бўлган костюм, бир қўлида эса газета. Ўрта бўй, озғин, аммо кўзлари тўла табассум.

— Уйга кетмоқчийдим, — дейман хўрсиниб. — Билетим йўқ.

— Ўзинг қаердансан?

— Марҳаматдан.

— Марҳаматинг қаерда?

Савол менга ёқмайди. Дарров қовоғимни соламан. Янги танишим елкамдан қучиб олади:

— Бўлди, бўлди, ҳазиллашдим. Марҳаматга борганман, биламан. Зўр шаҳар. Мен Тошкентга нега келганингни сўрамоқчийдим, ука.

— Абдулла Ориповни кўришга келувдим.

— Кимни-кимни?..

Наҳотки Ориповни ҳам танимаса? Қанақа одам ўзи бу?

Суҳбатдошим эса бaралла кула бошлайди. Кулганида кўзларидан ёш оқиб кетаркан. Кўп ўқиса керак-да.

— Қани, кетдик!

Индамай унга эргашаман. Қизиқ, машинаси бормикин. Барибир бошқа борадиган жойим йўқ. Бироқ бу одам ўзи ким экан?

— Сиз ким бўласиз?

У жавоб ўрнига кулиб қўя қолади.

Йўловчи машинада шаҳарга кириб борамиз. Янги танишимнинг хотини бизни хурсанд кутиб олади. Лекин минг яширмасин ҳайронлигини сезаман.

Латта туфлим ивиб каламушга ўхшаб қолган. Иссиққина хонада қандчой ичиб ўтирибман. Ичкаридан товуш келади.

— Бу йигитча ким?

— Ишинг бўлмасин, катта шоир у. Ҳозир чой ичиб олсин, шеърларини эшитасан...

Чойни хўриллатиб ичаётганимни сезаман. Бироқ бошқа иложим йўқ. Шунга ўрганиб қолганман. Бизнинг уйда ҳамма шундай чой ичади, музикаси билан. Эҳ, кетақолсам бўлармиди.

— Ўзинг яхши шоир экансану чойни хўриллатиб ичар экансан-да, ука!

— Бизнинг қишлоқда ҳамма чойни шунақа ичади.

— Машқ қил, балки ўрганиб кетарсан.

— Нимани?..

Эр-хотин бир-бирига қараб қолади. Мен бироз уялган бўламан. Бироқ яна ичимда шайтон ўйинга тушади. «Нима бўпти. Чойни ҳамма ҳар хил ичади. Биров иссиқ, биров совутиб, яна биров эса овоз чиқариб. Сен эса хўриллатиб ичавер».

Кейин «мушоара» бошланади.

Битта шеър ўқийман. Ёқмайди. Яна ўқийман. Яна ёқмайди. Янга чойни баҳона қилиб чиқиб кетади. Шу кўйи қайта шеър эшитишга келмайди. Мен эса яна ўқийвераман. Ниҳоят, товушим хириллаб қолганида, жаҳлим чиқади.

— Нега ёмон дейсиз. Ахир, бу шеърларимни ҳамма мақтайди-ку! Сиз кимсиз ўзи?..

Мезбон энди хандон отиб кулади. Шунақанги қаттиқ куладики, хотини югуриб чиқади.

— Биласанми, мен ҳам шоирман. Ўша ўзинг айтган Абдулла Ориф..

У гапини тугатмаёқ ўрнимдан отилиб туриб, эшикка ёпишаман. Абдулла ака чаққонлик билан қўлимдан ушлаб олади:

— Қаёққа! Вой тентаг-ей, қаёққа борасан ярим кечада?

Диванга чўкаман. Ҳар замонда ер остидан унга қараб қўяман. Худди ўзи, Абдулла Ориповнинг ўзгинаси. Ахир, телевизорларда неча марта кўрганман. Наҳотки, танимасам?

Энди иккаламиз қўшилишиб куламиз. Хандон отиб куламиз...

Тонгда уйғонсам, Абдулла ака йўқ. Янга ҳам сутчой тайёрлаб қўйиб ишгами кетибди.

Энди сутчойни овозсиз ичишни машқ қилаётганимда эшик очилади. Абдулла ака жилмайиб, менга кўз қисиб қўяди. Қўлида қоғоз қути.

— Ма, кийвол. Ҳозир билетга борамиз.

Қарасам, яп-янги туфли. Ярақлаб турибди. Сал уялган бўламан. Ичимда эса ўзимни оқлайман. «Шундай катта шоирга бир жуфт туфли нима бўпти. Истаса сенга машина олиб беришга қурби етади. Ол, оғайни, ноз қилмай кийвер».

Янги туфлини кийиб, эскисини дуррага ўраб, сумкага соламан. (Отам бу сумкага бозор-ўчар қиларди. Роса қидиргандир.)

Абдулла ака сумкага ишора қилиб кулади:

— Деҳқон боласисан-да, пишиқсан. Эски туфлингни ҳам эсдан чиқармадинг-а?..

Кассирлар Ориповни ҳам танишмас экан. Китоб ўқишмайди-да. Вақтлари йўқ. Муҳим ишлари кўп. Улар ўқишдан кўра санашни яхши кўришади. Пул санашни.

Зўрға билет оламиз. Паровоз чинқириғи остида менга азиз ва қадрдон бўлиб қолган товуш янграйди:

— Ўқишни битириб тўғри олдимга кел. Хайр, ука!..

●

БУ ВОҚЕАГА роса ўн олти йил бўлибди. Ўн олти йилдан буён Абдулла акага буни айтолмадим. Айтсам, қандайдир яқинликни даъво қилаётгандай бўлардим. Эҳтимол, ўша йили мактабни битириб, тўғри олдига келсам, бунчалик қийналиб ўқимасмидим, минг азобда китоб чиқармасмидим, ким билади дейсиз. Лекин Абдулла ака менга фақат туфли совға қилмаганди. У менга тўғриликни, ҳалолликни, одамийликни, мақсадга етиш учун одам жуда катта меҳнат қилиши кераклигини ҳам ўргатганди.

Мана, ўзи айтганидек, мен яна унинг олдига келдим. Бу сафар ўша бола пайтимда кўнглимни кўтариб, ҳеч ким эшитишни истамаган шеърларимни тинглаб, яхши маслаҳатлар бергани учун раҳмат айтгани келдим...

Талант нодир ва улуғ. Талант маънавий дунёнинг энг буюк чўққиси. Аммо оддий одамгарчилик, инсонийлик ундан ҳам улуғ!

Муҳаммад ЮСУФ

ДАРДЛИ ИШОНЧ

«Ватан киндик қони тўкилган ердан бошланади», деган нақл бор. Чунки Замин нақадар умумий тушунча бўлса, киндик қони тўкилган ер шунчалик аниқ ва яқин. Шоир эса, аввало, она-Ватан куйчисидир. У Ватан тупроғини ўпади (Ҳамид Олимжон); тавоф қилади, гўзаллигини тўлиб-тошиб куйлайди; ўтмиши, бугуни, эртасини ўйлаб, орзу-умид уммонларига ғарқ бўлади, дард чекади, ташвиш тортади. Зеро, шоир — дардли Оламнинг дардли фарзанди.

Қадам Саидмуродовнинг «Кекса дарахтнинг ўйлари» (Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1986) ва «Жўнатилмаган мактублар» («Ёш гвардия» нашриёти, 1987) шеърий тўпламларини ўқигач, китобхон даставвал шундай фикрларга келиши табиий. Зотан —

Йигитда орзу минг,
армон бир бўлар,
Замин ҳам биттадир,
Осмон бир бўлар.
Юрак якка-ёлғиз,
забон бир бўлар,
Жон эса, жон қанча,
имон бир бўлар,
Ватан ягонадир, ягона
Ватан.

Шоир имонсиз, эътиқодсиз одамларнинг Ватани ҳам, дили ҳам битта эмас, улар учун Замину Осмон ҳам ягона эмас, дейиш билан она тилини ҳам билмайдиган ваъзхон «ватанпарвар»ларга ишора қилаяпти. Бугун яхши биламизки, ана шундай «ватанпарвар»лар сохта обрў-эътибор, мансаб, план, фойда кетидан қувиб, Еру кўкни заҳарладилар, халқнинг кўзини бўядилар. Ҳолбуки, «Ватан» шунчаки умумий, баландпарвоз тушунча ёки шиор эмас. У беминнат, бағри кенг Она тупроқ, шу сабабли ҳам «Жисмингни жисмига қўйсанг ярашгай».

«Хоразм» шеъри:

Қадимий бир китобдир
бу юрт —
Қайта,
Қайта,
Қайта йиртилган —

сатрлари билан бошланади. Эҳтимол, ўхшатиш унча муваффақиятли чиқмагандир, бироқ шоир бу билан Хоразмнинг кўп замонлар янгидан янги босқинчилар зулми остида топталганини тасвирлаяпти. Агар бу шеърда ўкинч, армон устивор эса «Фахрия» шеъри том маънодаги ифтихор, она тупроқ мадҳи бўлиб янграйди:

Кимнинг боши осмон
менчалик,
Тарихи минг достон
менчалик,
Имкон кимда, эҳсон
менчалик,
Онажоним менинг,
Хоразм.

Қ. Саидмуродовнинг «Хоразм сегоҳи» туркумидаги «Жалолиддин Мангуберди қўшиқлари» маърифий аҳамиятга эга. «Қўшиқлар»да эл-юрт озодлиги учун курашган Жалолиддиннинг номи мангуликка дахлдорлигини шоир дард ва муҳаббат билан тасвирлай олган. «Қўшиқлар» — жони ширинлик қилган қўрқоқ падарга, она юртини — имонини сотган сотқин момога қалбида аламли ўч туйғуси, умидли дард билан Ватандан бош олиб кетаётган фарзанднинг тавқи лаънати. Улар деярли тўлиғича халқ қўшиқлари оҳангида битилгани сабабли ҳам фарзанд қалби ноласи бўлиб китобхон қалбига қуйилиши табиийдир.

«Жўнатилмаган мактублар» тўпламида шоир «Номаълум аёл...» асарини яна қайта ишлаган, кенгайтирган, тўлдирган. Мажмуа «Аёл изтироблари» номли катта ҳажмли шеърга — изтиробларини ўз-ўзига айтиб йиғлаётган яккаю-ёлғиз аёлнинг саробга айланган севги достони даражасига кўтарилган. Шеърни ўқиб бўлгач, хаёлимга ўзини фанга бағишлаган, фан доктори илмий даражасини олишга мушарраф бўлган бир ёлғиз аёлнинг «Комсомольская правда» газетасидаги изҳори дили келди. Бу аёл назарида умр йўлдоши шунчаки бир ёстиқдош, бошга битган ташвиш: унинг кир-чирини ювиш, овқатини қилиш, баъзан эса ортиқча инжиқликларини кўтариш керак. Буларнинг менга нима кераги бор, агар шу ташвишларни бўйнимга олсам, фан доктори бўла олармидим, дейди у. Беихтиёр ана шу — шеър ва ҳаётдаги икки аёлни таққослагим келди. Ахир, одам боласи ўзининг ИНСОНлигини таниганидан бери нимага интилади? Наҳотки, аёл учун табиат бахш этган инсон зотини давом эттиришдек улуғ масъулиятдан кўра ижтимоий фаоллик устунроқ бўлса? Агар барча аёллар ҳам ана шундай ижтимоий фаолликни устун қўядиган бўлсалар, бани одам осмондан тушадими ёки ердан кўкариб чиқадими? Шеър жуда катта ижтимоий-маънавий таъсир қувватига эга эканлигига яна бир карра амин бўлдим. Қани энди ҳар бир ёлғиз аёл:

НИГОҲ

Бош қўйдим,
Яна,
Яна,
Яна,
Ёстиқ деган кундага...
Тубига етганда бу
бахтнинг,
Жимгина юракни
тиғладим.
Қучоқлаб мевасиз
дарахтни
Йиғладим, йиғладим,
йиғладим —

дея бўзлай олса, ўзини ўша мевасиз дарахтга ўхшатолса, аёллигини қайта кашф қилолса! Менимча, Қ. Саидмуродов шеърларини китобхонга манзур қила оладиган асосий қирраларидан бири ҳам ана шунда акс этади.

Шоирнинг «Кекса дарахтнинг ўйлари» тўпламидаги «Қушча», «Сой бўйидаги манзара», «Кузги сатрлар», «Тасалли» каби шеърларидаги ўта қуюқлашиб кетган ғамгин хотиротлар кўланкаси китобхонни ҳам беихтиёр аллақандай нохуш кайфиятга банди қилиб қўяди. Ҳатто унинг:

Ярим кеча,
Ой ҳам ярим.
Инжилма,
Кўнглим,
Инжилма —

деган «тасалли»сида ҳам на бахт, на қувонч бутун бўлолмаслигини таъкидлайдиган ҳазин бир кўникувчанлик борга ўхшайди. Бироқ шуниси ҳам борки, ҳеч бир санъаткор доимо баланд пардаларда куйлай олмайди. Ана шу баланд пардалардан тушиш, оҳанг ва қофия асири бўлиб қолишни шу тўпламдаги «Бир ўй ўйлаб саҳардан», «Жўнатилмаган мактублар» китобидаги «Одам бўлиш осонми?» шеърларида ҳам кўриш мумкин.

Қадам Саидмуродов истеъдодли болалар шоири ҳамдир. Унинг болалар учун ёзган шеърларида қувноқлик, болалар феъл-атворининг турли қирраларини кашф этишга интилиш устивор. Шоирнинг «Зафар, заргар ва зар» («Ёш гвардия», 1985) тўпламига кирган «Меҳрибон қиз», «Мен ҳам қараб турмайман», «Чин дўст», «Унчаликмас бу ёғи» каби шеърларида ҳазил-мутойибага ўч, ҳар бир ишни ўйин-кулги билан бажарадиган болалар қиёфаси ўзига хос бир шаклда яратилган.

Бироқ муаллиф изланишлари ҳар доим ҳам диққатни жалб этадиган даражага кўтарилмаган, баъзан эса янги гап айтишгагина интилиш мантиқсизликка олиб келган. «Уялгандан» шеъри ана шундай мантиқсиз юмор мевасидир. «Анор нега қизариб пишади?» деган саволга «топқир» қаҳрамон «кеч пишганидан — уялганидан» деб жавоб беради. Табиатда нима кўп, қизариб пишадиган меваю сабзавот кўп. Гилос ва қулупнай эса жуда эрта пишиб етилади. Демак, улар эрта пишганидан уялганлиги сабабли қизарар экан-да, деган хулосага ҳам келиш мумкин.

Қадам Саидмуродов шеъриятимизнинг кенжа авлод вакилларидан, унинг шеърларидаги шаклий изланишлар, мушоҳадасининг кенглиги, кутилмаган хулосаларга келиши, ҳатто баъзан ортиқча маъюслиги ҳам шу авлодга хосдир. Бироқ кенжа авлод аслида шеъриятимиз ва умуман адабиётимиздаги кучли бир янги тўлқин эканлиги ҳам аниқ. Қалбларни янгиланиш ва покланиш сари интилаётган ана шу тўлқинда истеъдодли, изланувчан ижодкор Қ. Саидмуродовнинг ҳам тобора ўз ўрнига, ўз овозига мустаҳкамроқ эга бўлиб бораётгани ундан янада яхшироқ асарлар кутишга умидбахш этади.

Раҳматилла БАРАКАЕВ

ШАЙХ АМАКИМ

ОЛМОС

МАҚСУД ШАЙХЗОДА ҳақида ўйлар эканман, овози ёқимли, бағри кенг, меҳрибон, самимий одам кўз олдимда гавдаланади.

Мақсуд амакини эсимни таниганимдан бери оиламизнинг аъзоси, отамнинг укасидек яқин одам, деб билганман. Айтишларича, туғилганимда дадам билан Шайх амаким менга биргаликда исм танлашган экан. Бири Радий, бошқаси эса Сокина қўямиз дейишибди. Сўнг яна ўйлай-ўйлай, Радий номи бизда оммалашмагани, Сокина эса Шайх амакимнинг турмуш ўртоғи исми бўлгани учунми, ҳарқалай ҳозирги исмимни маъқул кўришиб, аямга туғруқхонага хат ёзиб киргизишибди. Шундан бери Шайх амаким мени «Сен менинг қизим эрурсан», дердилар. Сокина холам эса «Менинг Сокинамсан», дердилар.

Сокина хоним жуда чиройли аёл эди. Юзлари оппоқ, кўзлари катта-катта, чиройли, қошлари қалам билан чизилгандек ингичка, лаблари қип-қизил, қўнғир қора сочлари ўзига ярашиб турарди. Овозлари ҳам майин эди. Мақсуд деган сўзни худди «жоним»дек талаффуз қиларди.

Уйимизга қачон меҳмон келса ёки байрамларда Шайх амаким Сокина холам билан бирга келишар, тонг отгунча суҳбат давом этарди. Айниқса, тарих ҳақидаги мунозаралар адо бўлмасди. Афсуски, бу суҳбатлардан бирортаси на қоғозга, на магнитофон лентасига ёзиб олинган. Фақат бугина эмас, қанчадан-қанча мушоҳадалар, ёддан айтилган шеърлар, ҳазил-мутойибалар ҳам қоғозлар юзини кўрмай қолган.

Дадам билан Шайх амакимнинг муносабатларини фақат дўстлик доирасида баҳолаш етарли бўлмас, улар дўстдан ҳам яқин эдилар. Дадам агар бирор кун кайфиятсизроқ бўлсалар ёки ёзув-чизувлар важидан баъзан сиқувлар бўлганида, албатта, «Шайхга айтинглар тезликда уйга келсин», дердилар.

Шайх амаким бундай пайтда шоша-пиша уйга кириб келар, иккиси узоқ гапиришиб ўтиришарди. Сокина холам билан аямнинг ҳам гаплари тугамас, улар дуғами, дўлмами тайёрлашар, умуман овқатни бирга пиширишарди. Овқат тайёр бўлганда дадам билан Шайх амаким кайфиятлари чоғ, ижодхонадан тушиб келишар, бизлар биргаликда овқатланардик. Мен ҳар доим Шайх амаким ва Сокина холам ўрталарида ўтирардим. Улар эса каттагина бўлиб қолганимга қарамай мени ёш боладек эркалаб, овқат тутишарди.

Инсон ҳаётининг ҳар бир даврининг қувончлари, ташвишлари бўлади. У кунлар ҳам мана шундай ўтиб кетди. Ўша дамларни эсласам, унинг тушдай бўлиб қолгани учун қалбимда армон, лекин унинг шоҳиди бўлганим учун чинакам фахр туяман.

М. Шайхзода билан Ғ. Ғулом ижоди ўртасида яқинликлар жуда кўп. Чунки уларни бир давр тарбиялаб, вояга етказди. Ҳаётдаги янгиликлар, ютуқ ва ўзгаришлар ижодлари учун мавзу бўлди. Албатта, улар ижодларидаги ҳамоҳангликлар ҳақида кўп гапириш мумкин. Эҳтимол, булар ҳақда адабиётшунослар фикр айтишар. Мен Шайх амаким билан оиламиз ўртасидаги муносабатлар ҳақида тўхталмоқчи эдим. Албатта, Шайхзода фақат дадам билан эмас, С. Абдулла, Ҳабибий, Сайфий домлалар, Юнус ака, Юсуфжон қизиқ ва бошқа ижодкорлар ҳамда санъаткорлар билан ҳам яқин эдилар. Шунингдек, дадамнинг дўстлари Аҳмаджон заргар, Маҳмудхон аптекачи, Мирза Абдулла кабилар билан ҳам борди-келдилари бор эди. Агар Юнус ака уйимизда Шайх амаким борлигини билсалар албатта бирор озарбойжон муғаннийни ҳам бошлаб келардилар.

50-йилларда Шайх амаким бошига тушган туҳмат ҳақида албатта ўша вақтда ҳеч нарса билмаганман. Дадам бир кун уйимизга Пошабек амаки (Шайх амакимнинг дўсти, Зебо Ғаниеванинг otaси) ва озарбойжон хонандасини олиб келдилар. Ўшанда хонанда куйлаб чалди, маъюс қўшиқлар айтди. Дадам Пошабек амаки билан анчагача суҳбат қилдилар. Шу куни дадам йиғладилар шекилли, аямга «Шайх» деб эзилиб гапирдилар. Кейин аям ҳам йиғладилар.

Бир куни дадамга қаламлар олиб келиб, «Очиб беринг» дедим. Дадам қаламни чиройли ва мустаҳкам қилиб очарди. У киши ҳамма қаламларни учладилар, сўнг қораларининг ҳаммасини бирлаштириб айлана қилиб, босма қоғозга чиздилар. Кейин кўзойнак, кўз, бурун, оғиз, ияк чиздилар-да менга бердилар.

— Бу ким? — дедилар.

— Шайх амаким, — дедим.

Дадам кўзойнакларини олиб кўзларини ишқаладилар.

— Шу амакингни жуда соғиндим, — дедилар.

— Мен ҳам соғиндим, нега келмаяптилар, бориб келайлик, — дедим.

Дадам: «Ширин қизим, сен унинг ҳам қизисан-да, яқинда ўзи келади», дедилар.

Афсуски, ўша чизган расмларини сақлаб қўймаганман.

Ҳақиқатан, кўп ўтмай Шайх амаким қайтиб келдилар. Лекин у киши ҳорғин, кўзларига аллақандай мунг чўккан эди.

Шайх амаким аям билан ҳам жуда яқин эди. Улар ўтган кунлар ҳақида кўп сўзлашардилар. Бунинг боиси Шайх амаким Хайруллахон тоғам билан кўп учрашган, Жўрахон тоғамга педагогика институтида дарс берган эканлар. Жўрахон тоғамни жуда истеъдодли йигит эди, деб таърифлардилар. Унинг ўлимидан афсусланардилар. Шунинг учунми, Шайх амаким аямга ўз сингилларидек меҳрибонлик қилардилар.

Қамоқдан қайтгач Шайх амаким кўп касалланардилар. Уйларига борганимда, ё касал ёки энди тузалган бўлардилар. Деярли ҳар куни 9 январь кўчасидаги уйларига дадамнинг хатларини олиб борардим ёки бирор овқатми ёки боғимиз мевалариданми элтардим. Сокина холам мени узоқ меҳмон қилиб сийларди.

Тўйимга Шайх амаким касал бўлиб келолмай қолган. Бошимга тушган фалокатдан ғоят хафа бўлишган. Ўшанда касалдан тузалиб, Тошкентга қайтган кунимоқ бизникига келишди. Совға учун чиройли лак зийнат сақлайдиган қутича олиб келишди. Бу шеър битилган қутича ҳалигача Шайх амакимдан ва Сокина холамдан хотира бўлиб сақланади.

Фарзандларим туғилганда ҳам бизникига келиб табриклашган, неваралик бўлдик, чиройинг фарзандларингга кўчипти, деб қувонишганди.

Дадам вафот этганларида Шайх амаким қаттиқ куюнгандилар, ахир у киши дадам билан 21 ёшларидан бошлаб дўст, ака-ука бўлишган. Сокина холамни ҳам Бокудан биринчи бор бизникига келин қилиб олиб келган эканлар.

Бундай дўстни йўқотиш жуда катта мусибат эди. Шунинг учун Шайх амакимнинг сўнгги шеърларидан бири дадамнинг вафотларининг 100 кунлигига бағишланганди.

ШАЙХ АМАКИМ вафотидан сўнг ҳам Сокина холам билан алоқамиз узилмади. У киши ҳам кўп касалга чалинадиган бўлиб қолдилар. Кўпинча уйларига борсам Шайх амаким ҳақида гапириб, у кишининг гуноҳсизлигини, одамларнинг туҳмати боис қамоқда соғлиқларини йўқотганларини айтиб йиғлардилар. Бир куни мени телефонга чақирдилар, бордим. Касал эканлар. Менга расмларини олиб кўрсатдилар, қўлёзмалар ичидан «Беруний» пьесаси Шайх амаким вафот этган кезлари йўқолганлигини айтдилар. Шу куни менга Шайх амаким қамалишига сабабчи бўлган ҳужжатларни ва у кишининг устидан қоралаб гапирганларнинг рўйхатини ҳам кўрсатдилар. Шуларни кўчириб олай, дедим. Шунда у киши: «Қўй, қизим, сен бу ишга аралашма, уларнинг ким экани бир куни барибир маълум бўлади. Улар ўз жазосини тортади. Лекин, афсус, мен буни кўролмайман», деди.

Шундан кейин кўп ўтмай Сокина холам ҳам вафот этдилар. Лекин Шайх амаким ва Сокина холам билан боғлиқ хотиралар қалбимда абадий муҳрланиб қолди. Ҳар гал 9 январь кўчасидан ўтар эканман, улар яшаган уйга кўзим тушиб, бўғзимга нимадир тиқилади. Шайх амаким халқимизнинг ўтмиш тарихидан бир қисмини кўз ўнгимизда тиклаб кетди. Хўш, бизлар-чи! Бу атоқли ижодкорнинг хотирасини ўз меҳнатига яраша улуғлай олдикми? Шайхзода номига кўчалар, мактаблар, маданият масканлари қўйсак, уйини уй-музейга айлантирсак, майдонлардан бирига ҳайкалини тикласак бўлмайдими? Албатта, бўлади. Булар бизнинг маънавий қарзларимиздир.

ҚУТҚУ

МАҚСУД ШАЙХЗОДАНИНГ қутлуғ номи ёдга олинганда, тасаввуримизда улуғвор, олижаноб, аммо болаларча содда ва самимий, меҳнатсевар, ҳар қандай шароитда ҳам ижодий меҳнат оғушига ғарқ муҳтарам инсоннинг нуроний сиймоси намоён бўлади.

Мен бу ўринда Мақсуд Шайхзода тақдири билан боғлиқ айрим фожиали ҳолларга тўхталиб ўтмоқчи эдим. Шайхзода ва унинг асарларидан маълум бир пайт сиёсий хатолар излаш, айблар тақашга уринишлар бўлган эди. 1946 йилдаёқ «Жалолиддин Мангуберди» шундайларнинг қутқуси билан саҳнадан олиб ташланди. 1937 йилги ур-йиқитдан омон қолган шоирнинг бошида қора булут кўланкалари қуюқлаша бошлади. 1950 йилга келиб уни Низомий номидаги педагогика институтида сабоқ беришдан маҳрум этишди. Асарлари нашр этилмай қўйилди. Матбуотда унинг шахси ва асарларига қарши ғиж-ғижловчи мақолалар кўпайиб кетди. 1951 йилнинг сентябрь ойида Ўзбекистон Ёзувчилар союзида Шайхзода ва унинг ҳамфикрлари тақдирига бағишлаб кенгайтирилган мажлис бўлиб ўтди. У «халқ душмани» сифатида қамоққа олинди. Мақсуд Шайхзода иши юзасидан Ўзбекистон ССР Жиноят кодексининг иккинчи бўлим 66-моддаси бўйича 1143-сонли тергов иши олиб борилган. Жумладан унда ёзилишича, 1952 йил 21 сентябрда Ўзбекистон ССР Давлат хавфсизлиги министрлиги томонидан Ўзбекистон совет Ёзувчилари союзининг собиқ аъзоси Шайхзода Мақсуд қамоққа олинган ва жиноий жавобгарликка тортилган.

Олиб борилган тергов давомида шоир жиноят кодексининг бир неча пунктлари бўйича давлат жиноятчиси сифатида қораланади. Масалан, 1926 йилда Доғистон АССРнинг Мўйналик шаҳридаги педтехникумда ишлаб туриб Шайхзода Қримда мавжуд бўлган советларга қарши «Миллий фирқа» ташкилотининг фаол аъзоси Адҳам Файзий билан жиноий алоқа боғлаган. Файзийнинг ҳаммаслаклари билан бирга Шайхзода аҳоли орасида советларга қарши тарғибот ишларини олиб борган ва шунинг учун қамоққа олинган. Суд уни 3 йил муддатга Кавказ ва Қримда яшаш ҳуқуқидан маҳрум қилган.

Тошкентда яшаб турган Шайхзода ўзларининг буржуача миллатчилик қарашлари билан танилган бир қанча ўзбек ёзувчи ва шоирлари билан ҳам жиноий алоқа боғлаган.

Ўзбекистондаги буржуача миллатчилик мафкурачилари — Абдулла Қодирий, Чўлпон, Ҳошимов Отажон, Усмон Носир билан яқин алоқада бўлиб, Шайхзода улар олдида обрў ва ишонч қозонган. Уларнинг халққа қарши миллатчилик руҳидаги ижодларини тарғиб қилган.

1936 йили Ўзбекистон ССР Халқ Комиссарлари Совети қошидаги Фанлар комитетида Тошкент шаҳри адабиёт ходимлари мажлисида Шайхзода Чўлпоннинг ижоди ҳақидаги доклад билан сўзга чиққан.

Ўзбекистондаги миллатчи яширин ташкилот Давлат хавфсизлиги органлари томонидан остун-устун қилингандан кейин Шайхзода Совет ҳукуматининг қақшатқич сиёсатига қарши қаттиқ норозилик билдирган.

1938 йил ёзида гувоҳ Туйғун билан суҳбатда Туйғун матбуотда Чўлпоннинг миллатчилик фаолиятини фош этувчи мақола билан чиққанлиги учун Шайхзода гўё уни «ўз халқининг душмани» деб ҳақорат қилган эмиш. Яна айбномада келтирилишича, гувоҳ Аюпов ва Мирҳожиев билан суҳбатда Шайхзода миллатчиларнинг раҳнамолари қамоққа олинишига бўлган надоматларини изҳор этган, халқ душманлари — Акмал Икромов ва Файзулла Хўжаев гўё ўзбек халқининг буюк арбоблари эканлигини исбот этишга уринган.

Қатор асарларда — «Жалолиддин» пьесаси, «Алпомиш» эпосига сўзбоши ва Жалолиддин ҳақидаги расмий нутқида ҳам Шайхзода Шарқ халқларининг феодал-патриархал ўтмишини атайин идеаллаштирган, ўзбек халқига туҳмат қилиб, хоразмшоҳларга, хон ва бекларга, босқинчилик урушларига ҳурматни ифодалашга ҳаракат қилган.

В. Маяковскийнинг «Жуда соз» ва «Владимир Ильич Ленин» поэмаларини ўзбек тилига таржима қилиш жараёнида қўпол сиёсий хатоликларга йўл қўйган Шайхзодани айблаш ҳақидаги тергов ишининг хулосаси тасдиқланиш ва айбдорни судга топшириш учун Ўзбекистон ССР прокурорига юборилган.

Шайхзода шундан сўнг халқ душмани сифатида Тошкент область судида судланиб, 25 йил қаттиқ режимдаги қамоқ жазосига, қамоқ жазосини ўтагач, 8 йил сиёсий ҳуқуқдан маҳрум этилишга ҳукм қилинди. Сталиннинг ўлимидан сўнг онаси Фотимабону СССР Олий Совети Президумига ариза билан мурожаат этди. Ниҳоят, устознинг иши қайта кўриб чиқилиб, унга қўйилган барча айблар асоссиз деб топилди. 1954 йилнинг июнь ойида озод этилди. Лекин домла оқланиб чиққанларидан кейин ҳам бир неча йил давомида ўша қора ниятли гуруҳларнинг хуружи туфайли тинч яшай олмади. Улар давлат юстиция органларининг қарорини тан олишни истамадилар. Шайхзоданинг асарлари газета-журнал ва нашриётларда чоп этилишига қўлларидан келганча тўсқинлик қилишди.

Улуғ инсонлар ҳаёти билан чуқурроқ танишган сари, улар тақдиридаги ажиб бир муштараклик кишини ҳайратга солади. Суқрот туҳматга учраб ҳалок бўлди. Насимийнинг тириклайин терисини шилишди. Мирзо Улуғбекни ўлдирдилар. Бобурни заҳарладилар. Бобораҳим Машраб дорга осилди. Замона нопоклари Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир кабиларни ажал чангалига улоқтирдилар. Ойбек, Мақсуд Шайхзода, Абдулла Қаҳҳор эса узоқ йиллар мобайнида турли зуғумлар остида яшашга мажбур бўлдилар. Зеро, Хўжа Аҳмад Яссавий:

> Оқилларнинг ўтар умри кўп хатарнок,
> Оқилларға ғаним эрур ҳар бир нопок.
> Ғаддорларға уйқу бермас дониши,
> Ёмонлиққа йўюлғуси ҳар иши, —

деганида, минг карра ҳақ экан!

Зотан, устозлар ижодий умри ва адабий меросининг қиммати, бадиий қудрати, умрбоқийлигини обдон синаб, ўлчайдиган энг мўътабар андоза замон ва китобхондир. Устод Мақсуд Шайхзода бу синовдан шараф билан ўтмоқда ва ўтаверади.

Муҳсин ЗОКИРОВ,
Мақсуд Шайхзода адабий меросини ўрганиш ва нашр этиш комиссиясининг котиби, филология фанлари кандидати

«ҒИРВОНЛИК МАЛЛАВОЙ» БИЛАН ҚАЙТА УЧРАШУВ

Тақриз

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти чоп этган «Ғирвонлик Маллавой» тўпламига атоқли адиб Абдулла Қодирийнинг колхоз тузилишига бағишланган йирик асари «Обид кетмон», ҳажвий қиссалари, очерклари, мақолалари ва фельетонлари киритилган. Тўпламни қўлга олиб варақлашингиз биланоқ, энг аввало, унинг икки жиҳати эътиборингизни ўзига тортади. Бири — адибнинг 1969 йили нашр қилинган «Кичик асарлар»ига кирмаган 19 публицистик асарининг биринчи марта қайта чоп этилиши. (Улар илк бор 20-йиллари турли газета ва журналларда эълон қилинган.) Демак, кўпчилик китобхоннинг публицист А. Қодирийнинг «диний бидъатлар, чиркин хурофий ақидалар», «қаллоблик, кўзбўямачиликни фош этиб» ёзган асарлари ҳақидаги тасаввури янада бойийди. Иккинчиси — тўпламни адибнинг невараси Хондамир Қодирий нашрга тайёрлаган. Бу эса қодирийшунослар сафига яна бир заҳматкаш ва синчков тадқиқотчи қўшилаётганидан далолат беради.

Тўпламга ёзувчининг илгари қайта нашр қилинган «Обид кетмон», «Калвак Маҳзумнинг хотира дафтаридан», «Тошпўлат тажанг нима дейди?», «Шарвон ҳола нима дейди?», «Ғирвонлик Маллавой» сингари асарлари киритилган бўлса-да, улар матни ҳозирги нашрда анча мукаммаллашган. Илгари қисқарган ҳолда босилганларининг аксарияти тўла ҳолга келтирилган, имлоси ҳам аслига яқинлаштирилган, нотўғри кетган ё ўзгартирилган сўз ва терминлар аслидагига мос. «Кичик асарлар»дагига қараганда, сезиларли ўзгаришни «Тошпўлат тажанг нима дейди?» ҳажвиясида аниқ кўриш мумкин: қисмларга сарлавҳалар қўйилган, илгариги нашрида ташлаб кетилган айрим боблар қайта киритилган, айрим бобларнинг олдин тушириб қолдирилган текстлари киритилиб, тўлдирилган. Бу, албатта, ёзувчи асарларининг қайта нашрлари тобора мукаммаллашиб бораётганини ҳам кўрсатади. Айни пайтда, бу мазкур тўпламни нашрга тайёрловчи ва муҳаррирнинг астойдил меҳнат қилганликларидан далолат беради. Умуман, тўпламнинг савияси яхши таассурот қолдиради.

Шу билан бирга, тўпламни кенг китобхонлар оммасига тақдим этиш йўсини ҳақида бирмунча истаклар билдиришни ҳам лозим деб биламиз.

Маълумки, Абдулла Қодирий асарлари ёзилганидан буён 50—60 йил вақт ўтди. Бу давр мобайнида кўп нарсалар ўзгарди. Хусусан, ўша йилларнинг кишиларига ойдин бўлган, адиб ўз асарларида ишора қилиб ўтган воқеалар, фактлар, деталларнинг барчаси ҳам ҳозирги китобхон учун тушунарли эмас. «Ғирвонлик Маллавой»ни нашрдан чиқаришда ана шуни ҳисобга олган ҳолда, бундай факт, ҳодиса, деталларга, номларга учрайдиган айрим тарихий шахсларга изоҳ бериш керак эди. Фикримизни ойдинлаштириш учун бир-иккита мисол келтирайлик. А. Қодирийнинг публицистик асарларидан бири «Мочалов» сарлавҳаси остида берилган. Мочалов — Октябрь инқилобигача полиция маҳкамасида ишлаган золим, мустабид кимса. 1916 йили истибдодга қарши қўзғалган Тошкент аҳолиси Олмазордаги полиция маҳкамасига борганда, полицмейстер Мочалов қуролсиз намойишчиларни ўққа тутиш тўғрисида казакларга буйруқ берган. У бераҳмлик билан намойишчиларни қизил қонига бўяган. Октябрь инқилобидан сўнг, 1922 йили у қамоққа олинган. Бу хабарни эшитган ёзувчи Мочаловдан хўрлик, ҳақорат кўрган халқ номидан адолат тантана қилаётгани, золим полицмейстернинг ўз қилмишлари учун адолатли ҳокимият олдида жавоб бериш куни келаётганидан хурсанд бўлиб, мазкур асарида меҳнаткашлар оммасининг собиқ мустамлакачига бўлган нафратини ифода этган. Лекин шуниси борки, Мочалов шахсига оид фактлар ҳозирги китобхонларнинг барчасига ҳам аён эмас. Шу сабабли бу ўринда у ҳақда қисқагина маълумот бериш талаб қилинарди. Диний ривоят билан боғлиқ бўлган «лаҳми кадид» иборасига ҳам изоҳ берилса, асарнинг моҳиятини англашга китобхонда қулайлик туғилган бўларди.

Абдулла Қодирий асарларини нашрга тайёрлашда адибнинг ўзига хос услубини эътибордан соқит этиш мумкин эмас. Аёнки, ёзувчининг деярли барча ҳажвиялари, умуман, публицистик асарлари мустаор (яширин) имзо билан босилган. Булар шунчаки яширин имзоларгина бўлиб қолмай, профессор Ҳомил Ёқубов ёзганидек, ёзувчи айни пайтда, «ҳодисаларни холис «мустаор имзо» кўзи билангина кўришга ундайди». Адиб асарларида ифодаланган воқеликка «мустаор имзо» эгасининг муносабати акс этган. «Ғирвонлик Маллавой» тўпламидан ўрин олган ҳажвияларда воқеликка, ҳодисаларга Калвак Маҳзум, Тошпўлат Тажанг, Думбилниса, Шапоқ Маҳзум, Гусхўр, Шилғой, Мирза Соврин, Шаккок сингари «шахс»лар кўзи орқали қараш йўли билан кулги, ҳажв пайдо қилинган. Бинобарин, мазкур «шахс»лар нутқида учрайдиган сўз ва терминларга зарур ўринларда тушунтириш, изоҳ бериш ёзувчи асарларининг ғоявий мақсадини очиш учун хизмат этган ҳам бўларди. Жумладан, «Калвак Маҳзумнинг хотира дафтаридан» ҳажвиясида Калвак тилидан айтилган шундай бир гап учрайди: «Бас бадурустки, фақирга зиёрат муяссар бўлди: Абдулвоҳид қори домлонинг имонларини худо саломат қилсунки, бунчалик дин йўлида хизмат кўрсатиб Болишбекдан қуръонни сўроб ва яна келтируб ва яна қироатхона очуб ва бир қорийи мураттабни бунга мутасадди айлабдирлар». Инқилобдан кейинги дастлабки йилларда матбуотда учрайдиган бир ҳолни, яъни совет воқелигига алоқадор сўз ва терминларни бузиб, бу билан янги жамият ҳодисалари устидан кулишни, уларни обрўсизлантиришни истаган айрим шахслар бўлган. Бу ўринда Калвак Маҳзумнинг ҳам нияти аниқ: «большевик» сўзини «Болишбек» тарзида бузиб талаффуз қилади ва бу билан мазах-кулги уйғотмоқчи бўлади. Айни пайтда, ёзувчи бу билан Калвакнинг жоҳиллигини ҳам кўрсатмоқчи. Бизнингча, китобни нашрга тайёрлаганлар бунга изоҳ бериши лозим эди. Чунки китобхон «Болишбек» сўзини ҳозирги ҳолида, албатта, бирон шахснинг исми деб ўйлайди. Тўпламда учрайдиган «булохтир», «анжирнай», «десатнай», «қофирали», «бобий» сингари сўзларга ҳам изоҳ берилгани маъқул бўларди.

Яна бир истагимиз, изофа, ейи ваҳдат талаб қилинган ҳолатда жумлалар тўғри ёзилмаса, хато ўқилиши, бинобарин, уларнинг маъносини англаш қийинлашиши мумкин. Чунончи, «Лаҳми кадид» ҳажвиясида «Замоники, ҳазрат Иброҳим Халил тангрининг буйруғи (?) билан фарзанд — аржумандлари Исмоил Забиҳуллони қурбон қилмоқчи бўлдилар» гапи учрайди. «Замон» сўзига эгалик қўшимчаси «-и» қўшилиши маънони қоронғилаштирган: сўздан кимнингдир «замони» маъносини тушуниш мумкин. Ҳолбуки, бу сўз «бир замонлар» маъносида берилган. Шу боисдан «замоники» эмас, «замонеки» тарзида ёзиш керак эди. Ёки, Калвак Маҳзум дейди: «Бағдазон ҳамият диниям қўзғолиб кетиб, «идраска»нинг устига асл мақсадимни ҳам қўшиб юбордим». Бу гапдаги «ҳамият диниям» ибораси «диний ҳамиятим» маъносида. Шу сабабли «ҳамияти динийям» тарзида изофа билан ёзилса, тўғри бўларди.

«Ғирвонлик Маллавой» Абдулла Қодирий мухлисларига яхши туҳфадир. Билдирган истакларимиз ёзувчи асарларининг бундан кейинги нашрларида ҳисобга олинади, деб умид қиламиз.

Бойбўта ДЎСТҚОРАЕВ,
Тожихон СОБИТОВА,
филология фанлари кандидатлари

ТАСАЛЛИ

Интернационал хизмат бурчини Афғонистон республикасида ўташ чоғида ҳалок бўлган Нуриддиннинг онаси редакцияга йўллаган хатни ўқир эканман, пенсионер Абдували аканинг сўзларини эсладим.

Абдували Набиев 40 йилдан зиёд ўрта мактабда ёшларга ўзбек адабиётидан дарс берди. Ҳозир у пенсияда. Абдували ака классик адабиётимиз тарихини яхши билади. Навоий, Фузулий, Завқий, Фурқат, Муқимий ғазалларини ёддан ўқийди. У кишининг суҳбатида бўлган одам бой маънавий озуқа олади. Яқинда мен у кишининг ҳузурида бўлиб суҳбатлашдим.

— Нима учун Совет ҳукумати мустаҳкам, биласанми? — деб сўраб қолди у мендан. То фикримни жамлаб улгурмасимдан ўзлари жавоб бердилар. — Чунки ҳукуматимиз болапарвар, етим-есирларнинг бошини силаб, она меҳри билан ардоқлайди, ҳукуматимиз фақат бизнинг мамлакатимиз болалари тақдиринигина эмас, жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида оч, юпун, бошпанасиз қолган болалар тақдирини ҳам ўйлаб, уларга ёрдам қўлини чўзади. Болапарвар давлат эса узоқ яшайди.

Кейин суҳбатимиз Афғонистон республикасида интернационал бурчини ўтаб қайтаётган совет солдатлари ҳақида бўлди.

Афғонистон ён қўшнимиз. Халқимизда мақол бор: Сен тинч — қўшнинг тинч!

Редакциямизга келаётган ўнлаб хатларда ҳам шу ҳақдаги фикрлар баён этилган.

«Афғонистон республикасида интернационал бурчини адо этаётганда қаҳрамонларча ҳалок бўлган ҳамюртимиз, вафотидан кейин Қизил Юлдуз ордени билан тақдирланган Қудрат Отаев номини абадийлаштириш ҳақида ўйлаб кўриш лозим». — деб ёзади И. Эшжонов Хева районидан. Хевадан Афғонистонни ҳимоя қилиш вақтида ҳалок бўлганлар сони ўнтага етди. Қудрат Отаевнинг тоғаси Ш. Мадримов интернационалист жангчилар хотирасини абадийлаштириш ҳақидаги таклиф билан шаҳар Совети ижроия комитетига борди. Ёдгорлик монументи лойиҳасини тайёрлаш эса негадир пайсалга солинмоқда.

— Акам, — деб ёзади Денов районидан С. Ўролова, — хизматни Афғонистонда ўтаётган эди. Ўз хатида десантлик курсини тугатганини ёзди. Акам Мадамин Ўролов қўпорувчилар билан жангда мардларча ҳалок бўлди. Мадамин кўрсатган жасорат, унинг хотираси бир умр қалбимизда сақланади. Унинг командири акам ўқиган мактаб унинг номи билан аталади, деб кетган эди. Лекин бу гаплар ҳали амалга ошмади. Ҳатто хотира кунида ўзимиздан бошқа ҳеч ким эсламади.

Салима Ўролованинг нолишларида жон бор, албатта. Ҳеч бўлмаганда хотира кунида ҳалок бўлганларни ёд этиш, уларнинг хислатларини эслаб, туғишганлари, онаси, опа, ака-укалари ҳузурида бўлиш биз тирикларнинг бурчи эмасми.

— Мен Нарпай район «Октябрь» колхозининг 6-бригадасида яшайман, — деб ёзади Т. Бердиёрова редакцияга йўллаган мактубида. — Ўлимидан сўнг ўғлим Собирга Қизил Юлдуз ордени берилди. Ўғлимнинг номини абадийлаштириш учун шаҳар Совети ижроия комитетига бир неча марта бордим. Ўғлим навқирон кетди, лоақал номи ўчмасин, дейман.

Халқ депутатлари Нарпай район Совети ижроия комитети раиси Б. Улфатов ушбу мактуб юзасидан қуйидагиларни маълум қилади:

«Собир Бердиёров номини абадийлаштириш учун халқ депутатлари Ислом шоир номидаги қишлоқ Совети ижроия комитети қарори билан «Октябрь» колхозидаги 4-болалар боғчасига, 26-ўрта мактабнинг III отряд советига Собир Бердиёров номи берилган.

Оқтош шаҳар Совети ижроия комитети Собир Бердиёров номини абадийлаштириш мақсадида унинг номини шаҳар кўчаларидан бирига бериш тўғрисида 1988 йил 27 апрелда қарор қабул қилди».

Тошкент область, Коммунистик район «Политотдел» колхозидан мактуб йўллаган Г. Алибоева ўғли Нуриддиннинг айни 20 ёшида ҳалок бўлганлигини қайғуриб ёзади. Нуриддин ўлимидан сўнг Қизил Юлдуз ордени билан тақдирланди. «Ўғлимнинг номи абадийлаштирилса, юрак доғим оз бўлса-да сўнар эди», — деб ёзади она.

Қалб изтироблари битилган бундай мактубларга бефарқ қараб бўладими? Асло!

Коммунистик район Совети ижроия комитети раиси М. Маҳмудов ушбу мактуб юзасидан шундай жавоб беради:

«Алибоеванинг редакцияга йўллаган хатини қишлоқнинг «III Интернационал» участкасига бориб кўриб чиқдик. Йиғилган аҳоли Нуриддин Алибоев номини абадийлаштиришга бир овоздан қарор қабул қилдилар. «III Интернационал» участкасидаги Нуриддин туғилиб ўсган кўчанинг 1-проезди унинг номига қўйилди. Нуриддин ўқиган 10-ўрта мактаб педагог ва ўқувчилар коллективи қарори билан пионер отрядларидан бири ҳам унинг номи билан аталадиган бўлди.

Ҳа, бундай хайрли ишлар қалбга тасалли беради. Она, ўғлингиз Нуриддин ва у каби юзлаб совет солдатлари интернационал бурчга садоқат кўрсатдилар. Халқимиз уларнинг кўрсатган жасоратини унутмайди, ўғлингиз хотираси ҳамиша қалблар тўрида яшайди, шундай мард, иродали ўғил ўстирган оналар пойига бош эгамиз. Тўғри, сиз йиғлайсиз, юрагингиз адойи тамом бўлди, фарзанд доғи қаддингизни букди, урушни лаънатлайсиз. Сиз ҳақсиз. Сизга бардош тилаймиз. Нуриддинлар, Қудратлар, Мадаминлар, Собирлар номи барҳаёт!

Муҳаббат ТУРОБОВА

куюнчак газетхонлардан хатлар

КИМГА ИШОНАЙЛИК?

Китоб районидаги «Партия XIX съезди» совхозининг Донийёршайх қишлоғида ҳамон оддий кишиларни менсимаслик, тўғри талаб билан чиққанларни зимдан таъқиб остига олиш, ўз манфаатини кўзлаб жамиятга зарар етказиш каби нохуш ишлар учрамоқда. Хато, камчиликлар ҳақида гапирганларнинг ишларини йўққа чиқариш ҳоллари бўляпти. Қишлоқда ҳар кеча, ҳатто осмонга булут чиқса ҳам, чироқ ўчиб қолиши оддий ҳол бўлиб қолди. Маданий-маиший хизматларни бир ёққа қўйиб турайлик, инсоннинг камолга етишида маънавий пойдевор бўлган боғчамизнинг аҳволини бир кўрсангиз. Бу ерда ҳамма ишлар ҳужжатларда қойилмақом қилиб қўйилган, лекин амалда боғчага борган бола доим қаровсиз қолади. Болалар тарбияси, машғулотларга етарли эътибор берилмайди. Болалар санитария ҳолатлари бузилганлиги учун кўп касал бўлишади. Болалар бир ҳафта боғчага қатнаса, икки ҳафта касал бўлиб уйида ётади.

Биз 20 киши имзо чекиб, барча қулайликларга эга бўлган янги боғча талаб қилиб район партия комитетига хат ёзган эдик. Лекин хатимиз бежавоб қолди. Энди қаерга мурожаат қилишни билмаймиз. Кимга ишонайлик? Нима қилсак яшаш шароитимиз яхшироқ бўлади? Хатимизга амалий жавоб кутамиз.

С. НАЖИМОВА, М. ШАРОПОВА, Р. МАМАТҚУЛОВА, М. САИДОВА, Д. МАВЛОНОВА, Р. АБДУЛЛАЕВА, Ш. РАСУЛОВА

Қашқадарё

АНИҚ ФИКРЛАНСА...

Сўнгги бир-икки йил ичида газета ва журналлар саҳифаларида ҳаётнинг турли жабҳалари бўйича қизғин баҳс-мунозаралар бериляпти, баъзан бир масалага ҳар хил муносабатлар билдириляпти. Буларнинг ҳаммаси янгича фикрлаш самарасидир. Бу баҳс-мунозаралар ҳаётга янада тийрак кўз билан қарашга, у ёки бу масалада эҳтиросга берилмасдан, унинг моҳиятини чуқурроқ ўрганишга даъват этади. Афсуски, ҳамиша ҳам шундай бўлаётгани йўқ. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йил 25 ноябрь сонидаги «Майна Ҳасанованинг қабри қаерда?» мақоласи шундай чиқишлардан бўлди. Мақола автори Турсунбой Қўчқоровнинг гражданлар уруши қаҳрамони М. Ҳасанова хотираси тўғрисида қайғуриши, сўзсиз, таҳсинга сазовор. Командир қизнинг шонли ҳаёт йўли ёш авлод учун намуна ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолиши ҳеч кимда эътироз туғдирмайди. Мақола авторининг «Ўқитувчи» нашриёти 2-синф «Ўқиш китоби»дан «Командир қиз» ҳикоясини, ундаги М. Ҳасанованинг туғилган ва вафот этган саналарга аниқлик киритиш ўрнига, бутунлай олиб ташлабди, деган фикри тўғри эмас. «Командир қиз» ҳикояси уч йиллик бошланғич мактабларнинг 2-синф «Ўқиш китоби»дан олиб ташланган эмас. Мазкур дарсликнинг 1989 йил нашрида қаҳрамон қизнинг таваллуди ва вафотига оид саналарга аниқлик киритилган.

Маълумки, 1986-1987 ўқиш йилидан қатор мактабларда тўрт йиллик бошланғич таълимга ўтилди. Улар учун алоҳида дарслик нашр этиляпти. Тўғри, тўрт йиллик бошланғич мактабларнинг 2-синфи учун чиқарилган «Ўқиш китоби»да «Командир қиз» ҳикояси берилмаган. Муаллиф ана шу ҳақда тўғри, аниқ маълумот бериши керак эди.

Сафо МАТЖОНОВ,
«Ўқитувчи» нашриётининг ўзбек тили ва адабиёти редакцияси мудири

ЛАБИ ҲОВУЗДАГИ ТУЯЛАР

Мангу обида

БУ ТУЯЛАРНИ мен икки кун аввал олтинчи аср тарихий ёдгорлиги Мағоки аттор масжидига кираверишда кўрган эдим. Кейин Фрунзе ҳайкали ўрнатилган хиёбонда уларга кўзим тушди.

Хиёбонда туя?! Ҳа-ҳа, туя, тирик туялар. Тўғриси, одамга бўй бермас лўк туя ҳам эмас, саҳро рангидаги уч ёшли бўталоқлар. Уларнинг атрофида бўйнига фотоаппарат осган мўйловли, ранги заҳил, лўмбиллаган икки йигит ва яна уч-тўрт довруқталаб томошабин. Туялардан биттаси жуда ясантирилган. Ўнг томондаги тахта тўсиққа зарбофт тўн, қалқон, дубулға осиғли, узун найза тахтага суяб қўйилган. Бошқа бир рамкада эса туя билан суратга тушган кишиларнинг ишшайган, туршайган қиёфалари... орқа фонда Мағоки аттор масжиди...

Энди эса шу сохта «карвон» машҳур Лаби ҳовузда пайдо бўлиб қолибди. Яқинроқ бордим. Ўша кўргазма, ўша ашёлар. Пастда зилол сувли ҳовуз. Ўнг томонда ўтовга ўхшаш қаҳвахона, ҳовузнинг нариги қирғоғида чойхона. У ерда турли хил кийимдаги ёш-яланглар, қари-қартанглар. Шоҳруд томондан бир гуруҳ чет эллик сайёҳлар кўринади. Сураткаш йигит йўғон овозда қичқиради: «Идёмте, верблюд с шестого века!..». Ҳамма «дув» ўша томон ёпирилади. Аммо, сайёҳлардан бирортаси ҳам туя билан суратга тушмайди. Аксинча, улар ўз фотоаппаратларини ишга солиб зилол сувли ҳовузда жилоланган мадраса-ю қадимий тут дарахтлари фонида жонли туяларни суратга тушира бошлайдилар. «Посторонным нельзя снимать верблюда!» дея тўнғиллайди сураткаш йигит...

Сайёҳлар кула-кула чуғурлашиб, Нодир девонбеги мадрасаси томон ўтиб, унга ҳайрат билан тикилишади. Кўзлар ярақлаган, лаблар чўччайган. «Гут-гут!» деган хитоблар эшитилади.

Камина ҳам бу меъморчилик санъати асарига қайта-қайта тикилар эканман, ҳали бир гуруҳ бухоролик ёшлардан иборат «Ташаббускор группа» мажлисидаги қизғин баҳс-мунозараларни эслаб, юрагим ўз-ўзидан сиқилиб кетади. Дарҳақиқат, уларнинг куйиб-ёнишларича бор. Ҳар йили Бухорога оқиб келаётган сайёҳларнинг сони кўпайгандан кўпайиб боряпти. Улардан олинаётган маблағ ҳам, уларга кўрсатилаётган хизмат харажати ҳам шубҳасиз талаб даражасида. Бироқ, сайёҳлар кўриш, томоша қилиш учун келаётган тарихий обидаларнинг ўзини қайта тиклаш мақсадида ажратилаётган маблағ эса, ҳамон ўша-ўша — 500—600 минг сўм атрофида... Бу — бир ёки икки ёдгорлик учун эмас, бутун Бухоро шаҳрига ажратилган маблағ...

Дард устига чипқон, дегандек шу кунларда яна бир муаммо кўндаланг келиб қолди. Яқинда область ва шаҳар мутасаддилари Лаби ҳовуз ансамблидан бир қисмини «Интурист» тасаррруфига ўтказмоқчи бўлишибди. Эҳтимол, бу яхшидир. Майли, улар айтганчалик, айрим бинолардан вақтинчалик зарурат учун фойдаланиш мумкиндир. Бироқ, Нодир девонбеги мадрасасини меҳмонхонага айлантириш масаласини жиддий ўйлаб кўриш керак. Буни қарангки, шаҳар мутасаддилари жамоатчиликнинг фикр-мулоҳазаларини эътиборга олмасдан Ўзбекистон ССР Маданият министрлигининг «УЗНИИПИ»сига лойиҳа ҳам буюриб қўйган эканлар. Шу лойиҳага амал қилинса, 75 ҳужрадан иборат мадрасанинг ички деворлари олиб ташланиб, 17 та алоҳида хона қилинар, ҳар бир хонага иккитадан ванна, иккитадан унитаз, иккитадан қўл ювгич ўрнатилар экан. Бу ҳам етмагандек мадрасанинг гумбази олиб ташланиб, унинг этагида — чуқурликда янги ресторан қурилармиш...

Хўш, давлат муҳофазасидаги бу архитектура ёдгорлигининг тақдирига нега одамлар бунчалик юзаки қарашади? Водопровод қувурлари қанчадан-қанча осори — атиқаларнинг умрига завол бўлаётгани ҳеч кимга сир эмас-ку! Бунга «Интурист» ихтиёрига берилган Ҳева, Самарқанд шаҳарларидаги ўнлаб биноларнинг шу кунлардаги аҳволини мисол қилиб кўрсатса бўлади. Қолаверса, кенг жамоатчилик Нодир девонбеги мадрасасини ҳам бундан икки йил олдин меҳмонхонага айлантирилган Кўкалдош ҳолига тушиб қолишини сира исташмайди.

Бухоро шаҳар архитектори Маҳмуд Аҳмедовнинг фикрича, бу тадбир Лаби ҳовузни янада гавжум қилар эмиш. Шу ўринда бир воқеа эсимга тушиб кетди. 1970 йилнинг ёзида польшалик Ежи Енжеевич деган кекса ёзувчи хотини ва қизи билан Бухорога келган эди. Тунги Лаби ҳовузга кириб борар эканмиз: «Нақадар гўзал, бамисоли Шаҳризода эртаклари ичидаман, — деган эди у ҳайратдан энтиқиб,— бунчалик тинч ва сокин бу маскан...» Эртасига яна шаҳар айланмоқчи бўлганимизда, ҳаво иссиқлиги туфайли шортик кийиб олган қизига танбеҳ бериб: «Алмаштир, бунингни, бу ерларда шарқона юрмаслик гуноҳ», деганида ҳайрон қолган эдим...

Ҳеч бўлмаганда урфиятларимизни асраш, қадрлаш, оёқ ости қилмасликни ақалли ғарбликлардан ўрганайлик.

Ҳатто, бир пайтлар «золим», «қонхўр», «нодон» деб юритганимиз хонлар ҳам масжид-мадрасаларга от, ёки уловда эмас, пиёда боришган. Бу бир томондан диний эътиқод саналса, иккинчи томондан, меъморлар санъатига эҳтиром белгиси бўлган. Наҳотки, бизда ҳам худди чет эллардагидек сайёҳлар учун музей шаҳри ташқарисида алоҳида меҳмонхона қуриш мумкин бўлмаса? Худди улардагидек баҳайбат «Икарус»ларни ўша меҳмонхона олдида қолдириб, музей шаҳрини пиёда юриб, сайр қилсалар ёмонми? Наинки «Интурист»да пул кам бўлса? Унинг ўтмай қолган куни, энди Нодир девонбеги мадрасасига қолибдими?

Изимга қайтиб, яна туялар «карвон»ига рўпара келдим. Тош зиналардан шляпали қоп-қора йигит билан шол рўмол ўраган бир жувон бола етаклаб оҳиста тушиб келишарди. Бирпас уларни кузатган бўлдим. Пастга тушилгач, ота лапанглаб бориб, сураткашлар билан бир нималарни келишди. Сўнг улар ёрдамида ўғилчасини ясантирилган туяга миндирмоқчи бўлди. Туя бош силкиб бўкирди, бола чинқириб йиғлади. Ота-она баравар болани юпатишар, сураткаш ҳам бармоқларини қирсиллатиб «блу-лу, блу-лу!» дерди тилини чиқариб. Бола тинчигач, эр-хотин туянинг икки томонида туриб, мамнун, ғўдайган қиёфада сураткашнинг аппаратига тикилишди. Мен эса уларга қарайман. Негадир қулоқларим зинғиллаб, хаёлларим чувалашиб кетгандек бўлди. Во, дариғ! Назаримда бу ёш эр-хотин учун шу топда сураткаш аппаратининг ойнали тешигидан қизиқроқ, ундан муҳимроқ нарса йўқдек эди. Уларни минг йиллик обидалар ҳам, шу обидаларга сингиб, қоришиб кетган аждодларимизнинг имону эътиқодлари ҳам, мангу барҳаёт руҳлар туфайли бутун оламга донг таратган Бухорои шариф ҳам, унинг келажак тақдири ҳам қизиқтирмас эди. Чунки улар тирик туя билан суратга тушмоқдалар. Яна қаерда денг, Лаби ҳовузда, мадраса саҳнида. Уларнинг шериклари эса, сал юқорироқда — ўлмас Насриддин Афандининг тошдан ясалган эшагини қучоқлаб суратга тушмоқдалар...

Мабодо, шу кооператив сураткашлар ясантирилган бир эшакни Мачити Калон ичига олиб кириб (бу эҳтимолдан ҳоли эмас!) суратга олмоқчи бўлишса, ҳалиги эр-хотин бемалол пул тўлаб суратга тушар, бошқалар эса бунга худди мендек, худди сиздек лоқайд қараб туришарди. Чунки, бизнинг вужудимизда ҳамма нарса— ор-номус ҳам, муқаддаслик ҳам аллақачон барҳам еган. Акс ҳолда, биз шу қайта қуриш, демократиялаш даврида ҳам бунчалик лоқайд қараб турмаган бўлурдик. Шу кунларда Россия ва бошқа республикаларда черков, синагога ва масжидлар обод қилиниб, муқаддаслиги қайтарилаётган бир пайтда, наҳотки, биз масжиду мадрасаларимизни туяхона, ёки хирсхонага айлантириб қўйсак? Мабодо музей шаҳри учун экзотика керак бўлса, қадимий Саройи уштур (туя карвон саройи) бор-ку. Ўшани обод қилиб, жиҳозлаб, туялар сақланса ва олғир сураткашлар мижозларга ўша ерда (Мағоки аттор масжиди олдида эмас) уларга хизмат кўрсатсалар бўлади-ку...

Алам билан сураткашга яқинлашиб:

— Бу туяларнинг каттароғи йўқмиди? — дейман киноямуз.

Сураткаш:

— Каттаси овқатни кўп ейди-да, акамулло, — дейди тиржайиб, — бу арзонгина...

БИЗНИНГЧА, бухоролик айрим меҳмоннавоз акалар Нодир девонбеги мадрасасини «Интурист» ихтиёрига ўтказиб, чет эллик меҳмонларни кўплаб қабул қилишнинг арзон ва қулай йўлини ана шу сураткашдан ўрганган бўлсалар керак.

Бироқ. Лаби ҳовуз ансамблини бузишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ!

У тарих мулки, башарият мулки!

Неъмат АМИНОВ

КЛУБДАГИ МОЖАРО

Ҳурматли редакция! «Даҳбед» совхози касаба союз комитетига Р. Дўстов раис бўлганига 4 йил тўлди. Шу давр мобайнида мен билан яхши муносабатда бўлганини эслай олмайман. Тўрт йилги меҳнат отпускамни бергани йўқ. Мен қайта қуриш деб, ошкораликдан келиб чиқиб район касаба союз комитетининг пленумида уни танқид қилдим. Шу кундан таъқибга олиш ошкора тус олди. Комиссия устига комиссия кела бошлади. Шу пайтда мен давлат имтиҳонларини топшириш учун Маданият институтидан чақириқ қоғози олдим. Дўстов рухсат бермади.

Бироз кечикиб ўқишга келдим ва институтни муваффақиятли тугатиб бордим. Ишга чиқсам, Дўстов мени аллақачон бўшатганини айтди. Инсофга келар, қолаверса, қонун-қоида бор, деб 3—4 кун ишга чиқавердим. Ниҳоят, соғлиғим ёмонлашиб касал бўлиб қолдим. Бу орада Р. Дўстов устимдан юқори ташкилотларга ариза ташкил этибди. Орадан бироз ўтгач умумий мажлис чақириб ишдан четлатишди.

Область, район партия ташкилотларига қайта-қайта мурожаат этдим. Улар юзаки текшириб кетаверишди.

Баъзида, бизнинг шароитда хотин-қизлар ўртасида ўз жонига қасд қилишганини гувоҳи бўламиз. Бунга бюрократлик ҳам сабаб бўлишига ишонгинг келади. Мана, ўн тўққиз йилдан буён партия аъзоси, мутахассис, кўп болалик она аризини ким эшитаяпти? Ҳеч ким! Ишдан ҳам ҳафсалам пир бўлди. Оиламга фақат ташвиш, бесаранжомлик олиб келдим. Лекин ҳақиқат — кимнинг айбдорлиги аниқланиши керак-ку!

Нажот кутиб, Қ. ОБЛОҚУЛОВА
Самарқанд область, Оқдарё райони

АГРОНОМ Р. ДЎСТОВ совхоз касаба союз комитетига раис қилиб тайинланди-ю, клуб мудири Қ. Облоқулова тазйиқ остига олинди. Келишмовчиликлар ўзаро муносабатлар доирасидан чиқиб оилаларга, коллективга келиб тақалди. Очиғи, раҳбарларнинг можаролари клуб ишларини орқага сурди. Қониқарли иш олиб борилмаётгани учун касаба союзлари область совети баъзи ўринларни қисқартирди. Лекин областдаги раҳбарлар бу жанжалга чек қўйиш, «Даҳбед» совхози клубининг илгариги мавқеини тиклаш ҳақида ўйлаб кўрмадилар, балки томошабинлик позициясини тутишди ёки ҳеч бўлмаганда каттароқ раҳбар ҳисобланган ишчилар комитети раисини очиқдан-очиқ ёқлашга ўтиб олишди.

Биз касаба союзлари область советида бўлиб, Қ. Облоқулова шикояти билан шуғулланган маданий-маърифий ишлар бўлими мудирининг ўринбосари Сайфулла Раҳимов билан учрашдик. Бу киши Р. Дўстов шаънига мақтовлар ёғдирди. Мазкур идорадаги бошқа ўртоқлар ҳам худди шундай фикрда. Ҳаммалари бир оғиздан «Облоқулова бу ишни уддалай олмайди», дейишди. Бизга клуб мудирини ишдан озод қилиш ва бошқа пастроқ ишга ўтказиш ҳақида қарор чиқарилган мажлис протоколи солинган папкани тутқаздилар.

Касаба союзлари область советининг ходими Карим Шодиев билан «Даҳбед» совхозига бориб биргаликда Қ. Облоқулова, Р. Дўстов ва ҳисобчи Моҳира Ўруновани суҳбатга таклиф этдик.

— Облоқулова охирги марта қачон отпуска олган?

— Тўрт йилдан буён олгани йўқ! — тасдиқлашди раис билан ҳисобчи.

— Сабаби нимада?

— Унинг бўйнида кўп инвентарлар бор, — тушунтирди Р. Дўстов. — Отпускага чиққанда бировга топшириб-қабул қилишнинг ўзи бўлмайди.

— Кийимлар ва бошқа инвентарлар конкрет кишиларга ҳужжат билан топширилган. Гап бунда эмас. Ҳар гал ёзган аризамни Дўстов йиртиб ташлайди, — деди Қ. Облоқулова, — ҳозир эса 8 ойдан буён маош олган эмасман...

Илк факт ўз тасдиғини топди, иккинчидан, бухгалтерия ҳужжатлари шундан далолат берадики, Қ. Облоқулова 10 майдан 10 июнгача имтиҳон сессиясида бўлгани ҳақидаги чақириқ қоғозига ҳалигача ҳақ тўланмаган! Клуб мудири чақириқ қоғозига қонуний тарзда ҳақ тўлашни талаб қилиб бир неча бор мурожаат этган. Лекин Дўстов рухсат бермаган. Қ. Облоқулова 12 июнда ишга чиққан. Лекин уни мажлис қарори билан 21 июлда бўшатишган. Ҳеч қандай асос бўлмагани ҳолда Р. Дўстов уни нега бир ярим ой мобайнида ишга қўймаган. Бу учала факт ҳам Р. Дўстов қўл остида ишлаётган ходимга тазйиқ ўтказганидан далолат бермайдими? Асаблар ноҳақликларга доим ҳам бардош беравермайди. Қўзибиби касал бўлиб қолди...

Қизиқ бу фактларни, можарони бир неча бор текширган область партия комитети ходимлари эътиборсиз қолдиргани кишини ажаблантиради. Яхшиям, булар қоғозга муҳрланган тазйиқ аломатлари, уларни яшириб бўлмайди. Бу ерда, фақат қалбда чуқур излар қолдирадиган даҳанаки жанглар қанчалар бўлиб ўтган экан?

Мен Р. Дўстовга «Облоқулова ўқишга кетиши керак бўлган кунлари қайнонаси уйда оғир ётган экан, бундай пойтда жанжалашиш ўринсиз эди», дедим.

— Қайнонасининг ўлимини атайлаб ўша пайтга тўғрилаган, — касаба союз комитетининг раиси ҳамманинг олдида шундай жавоб қайтарди!

Текшириш чоғида Дўстовга алоқадор мана бу факт ҳам ошкор бўлди. Совхознинг 1987 йил декабрь ойидаги 1189 номерли ведомости бўйича областда биринчиликни олган ҳаваскорлар учун ажратилган 600 сўм мукофот пули эгаларига тўла-тўкис етиб бормаган. Мукофот эгаларидан, масалан, Лутфия Ҳасанова, Мамлакат Жаҳонгирова бу пулни олмаганликларини, фамилиялари қаршисида сохта имзо турганини тасдиқладилар. Бундай қалбаки мукофотлар кейинги йилларда қанча бўлганини аниқлаш лозим.

Мудира Қ. Облоқулованинг айби билан клубдан чакка ўтаётгани, деворлар шўрлагани, пардалар йиртилгани, инвентарлар ва музика асбоблари етишмаётгани ҳақида область агросаноат комплекси ходимлари касаба союзи раиси, Оқдарё район касаба союзи комитети ва «Даҳбед» совхози касаба союзи комитети номларига ариза тушади. Унга тўгарак раҳбари С. Омонов, унинг хотини, балетмейстер М. Омонова, бўлим клуб мудири М. Эрназаров, ярим ставкада ишлаётган С. Мавлонова ва А. Ҳасанов имзо чекишган.

Биз клубни кўрдик. Унинг бузилиб, нураб кетаётган жойлари йўқ. Тўгараклар ишлаяпти. Ҳатто 7 май куни, қайнонаси ўлим тўшагида ётганида ҳам Облоқулова Улуғ Ватан уруши ветеранлари билан учрашув ўтказган. (Қайнонаси эртасига вафот этган.)

Шикоятларни муҳокама қилган умумий мажлис Қ. Облоқулова «клуб коллективи талабига асосан клуб мудирлигидан озод қилинсин ва иш билан таъминлаш совхоз партия ва касаба союз комитети томонидан сўралсин», деб қарор чиқарди.

КЛУБ ХОДИМЛАРИНИНГ деярли барчаси билан суҳбатлашдик. Масалан, контролёр Н. Саломатина мажлисда клуб мудирини ноўрин ишдан бўшатаяпсизлар, деб очиқ айтган. Мудира устидан ёзилган шикоятда киномеханик И. Солиҳовнинг номи бору имзоси йўқ. У ноҳақлик қилишни хоҳламаган, уюштирилаётган хатга имзо чекмаган. А. Ҳасанов эса ташкил этилган аризага қистов остига олганлари учун ўқимай имзо чеккан.

Қ. Облоқуловани ишдан бўшатиш тўғрисидаги мажлис қарорини Ўзбекистон агросаноат комплекси ходимлари касаба союзлари комитети маданий-маърифий ишлар бўлимининг мудири Вали Қўчқоров шарҳлайди:

— Клуб ходимлари умумий йиғилиши клуб мудири «коллектив талабига асосан... вазифасидан озод қилинсин», деб қарор чиқарган. Қарор нотўғри. Клуб — касаба союз ташкилотига қарашли. Ходимларни ишга оладиган ҳам, бўшатадиган ҳам, уларга маош тўлайдиган ҳам ана шу ташкилот. Клуб ходимлари умумий йиғилиши, фақат, мудирнинг ўз вазифасига нолойиқ эканини асослаб бериши, уни ишда қолиш-қолмаслиги масаласини кўриб чиқишни касаба союз комитетидан сўраши лозим эди.

«Даҳбед» совхози касаба союз комитети қошидаги клуб ходимларининг умумий йиғилиши қарори ҳам, унга асосан чиқарилган комитет қарори ҳам меҳнат қонунлари кодексининг 41-модда, 3-бандига, яъни, хизматчи «ўз зиммасига юкланган вазифаларни узрсиз сабаб билан бажармаганлиги»га асосланади. Бу ҳолда жазо фақат илгари интизоми ёки жамоатчилик таъсири чоралари қўлланилган ҳолдагина берилиши мумкин.

Касаба союзлари область советида ва совхоз касаба союз комитетида Қ. Облоқуловага илгари қандай интизом чоралари қўлланилгани билан қизиқдик. С. Раҳимов ва Р. Дўстов ўртоқлар, «қачондир танқид қилган эдик», «уни ишдан бўшатиш масаласи илгаридан кўтарилиб келаётган эди», дейишдан нарига ўта олмадилар.

Касаба союзлари область советидаги ўртоқлар клуб мудирини бўшатиш ҳақидаги қарорни коллектив фикри дея асосламоқчи бўладилар. Ҳар қандай коллективнинг аъзолари ўз раҳбарларини бўлар-бўлмас айбларни бўйнига қўйиб ишдан бўшатиб юбораверишга ҳаққи йўқлиги, коллектив фикри, қарори фақат қонун билан тўғри келгандагина кучга эга бўлишини наҳотки касаба союзлари область советининг бўлим мудири ўринбосари ёки раисига тушунтириб ўтириш шарт бўлса?!

Бугун Қ. Облоқулова кам ҳақ тўланадиган ишга ўтказилган экан, бу ҳолда ундан ёзма равишда розилик олиниши шарт эди. Лекин розилик олинмаган. Облоқулова саккиз ойдан буён ишга чиқаётгани йўқ. Лекин иш ҳақи ёзиляпти. Буни нима билан изоҳлаш мумкин?

Тўғри, қонун бизга ҳар доим керак. Лекин инсон қалбига жо бўлган адолат, ҳалоллик деб аталадиган қонунлар ҳам бор. Айни мутахассислиги тақозо этган институтни аъло баҳолар билан тугаллаб келган кадрни ишни эплай олмасликда айблаб бўшатиш ёки паст ҳақ тўланадиган ишга ўтказишни ҳалоллик, адолат деб бўладими? Қонунга тўғри келмайдиган, ҳатто унга зид қарор чиқарган ўша умумий йиғилишга касаба союзлари область совети маданий-маърифий ишлар бўлими мудирининг ўринбосари С. Раҳимов раислик қилган. Наҳотки у шундай чалкашликларга ва қонун бузишларга йўл қўйган? Бу қолни касаба союзлари республика советин раҳбарлари холисона баҳолайдилар, деган фикрдамиз. Чунки ноҳақликка худди шу мажлисда йўл очиб берилган, қанча текшир-текшир, оворагарчилик шундан бошланган.

ШУНИ ҲАМ АЙТИШ КЕРАККИ, Самарқанд область агросаноат комплекси ходимлари касаба союзи комитетининг раиси Эркин Эргашев— Р. Дўстовни ҳам, Қ. Облоқуловани ҳам илгаридан шахсан танир экан. «Даҳбед» совхозига келиб, бу можарони у ҳам таҳлил этишга уриниб кўрган. Лекин юқоридаги мажлис қабул қилган қарорни қўллаб-қувватлаб қайтаверган.

Мутахассислар етишмаслиги туфайли муҳим тарбия ўчоқлари — маданий-маърифий муассасалар ҳалигача кутилган натижаларни бермаётгани ҳеч кимга сир эмас. Жумладан, Самарқанд область совхозлари клубларининг атиги 9,1 фоизи олий маълумотли мутахассислар билан таъминланган, холос. Колхоз-совхозларнинг маданият ишлари бўйича раис муовинлари ва директор ўринбосарлари лавозимини кўп жойларда фақат раҳбарларга ёққан ҳар хил касб эгалари эгаллаб турибди. Шундай экан, касаба союзлари область советин раҳбарлари тайёр кадрдан яхшироқ фойдаланиш ҳақида ўйлаб кўришлари керак эмасмиди? Нега уларни ҳар йили илғор ўринларни эгаллаб келаётган, клубнинг мудираси, «Касаба союзлар маданий-маърифий муассасаларидаги аъло хизматлари учун» медали нишондори, клубнинг муҳим масалалари муҳокама этилган Бутуниттифоқ миқёсдаги илмий-амалий конференциялар иштирокчиси тўсатдан ёмонотлиққа чиқиб қолгани ва вазифасидан четлаштирилгани ташвишга солмади. Казо-казолар иштирокида ўтган мажлисда клуб мудирлигидан мутахассис кадр олиб ташланиб, ўрнига ўрта махсус маълумотли ҳисобчи Т. Тўраев қўйилди. Бу — умид ниҳолини тош устига қадаш билан баробар эмасми? Яхшиям, Т. Тўраев бу лавозимдан воз кечди. Ҳар қалай виждонли одамлар оз эмас. Ҳа, Р. Дўстов гапини икки қилганларни аяб ўтирадиганлар хилидан эмас экан. Аммо сийлайман деса, бағри кенг. Масалан, тўгарак раҳбари А. Ҳасанов клуб мудирини ишдан бўшатиш учун ўтказилган мажлисга касалхонадан олиб келинди. У ўтган йилнинг июнь ойи охири ва июль ойи бошларида шифохонада даволанди. Ўриндошлик йўли билан ярим ставка ишлаётган А. Ҳасановга клубдан ҳақ ёзилмаслиги керак эди. Афсуски, унга иш ҳақи тўланган. Ахир бу пуллар Р. Дўстовнинг чўнтагидан кетаётгани йўқ-да!

Ҳамма ишни кадрлар ҳал қилади, деймиз. Лекин баъзи жойларда лавозимлар ҳалигача турғунлик йилларидаги каби содиқатли, яқин одамлар ўртасида тақсимланаяпти. Бундай пайтларда ҳатто ўша одам ишни уддалай оладими-йўқми, бу ҳақда ҳатто ўйлаб ҳам кўрилмайди. Кўриниб турибдики, «Даҳбед» совхозида кадрларни жой-жойига қўйишда камчиликлар йўқ эмас. Пахтачилик совхозининг плани 1988 йили атиги 56 процентга бажарилди, холос.

Биз, Қ. Облоқулова ҳар томонлама бекаму кўст, деган фикрдан йироқмиз. Клуб ишларининг кейинги йилларда бир қадар сусайишига, коллективда диққатбозлик муҳити пайдо бўлишида унинг ҳам маълум даражада айби бор. Мудира Р. Дўстов билан низо чиқишига йўл қўймаслиги, шахсий адоватлардан юқори туриши керак эди.

ХА, ЖОЙЛАРДАГИ маданият, касаба союз ходимлари ҳалигача эскичасига иш юритмоқдалар. Областдаги раҳбарлар клубларга профессионал талаб билан ёндашмаяптилар, ишлар ўз ҳолига ташлаб қўйилган. Касаба союзлари республика советин ва Самарқанд область партия комитети бундай ўзибўларчиликка барҳам бериши, бу воқеани барча маданий-маърифий муассасалар мисолида ўрганиб чиқиши керак. Умид қиламизки, бошланғич касаба союз ташкилотларида, клубларда тартиб-интизом ўрнатилади, ижодий муҳит яратилади.

Рашид РАУПОВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» махсус мухбири

ДУНЁ СЕНИНГ УЙИНГ...

РАССОМ ИСФАНДИЁР ҲАЙДАРОВ ИЖОДИГА БИР НАЗАР

ИСФАНДИЁР ҲАЙДАРОВ сўнгги йилларда қатор салмоқли асарлар яратди: унинг ижод уфқи тобора кенгайиб, камол топиб бормоқда. Мусаввир Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтини битиргандан буён ўтган ўн икки йил мобайнида тарихий-инқилобий мавзуда баракали ижод қилди. «Самарқандда Совет ҳокимиятининг ўрнатилиши» (1975 — 1976), «Хева 20-йилларда» (1987), «Самарқанд 20-йилларда», «Ўтмиш йиллари» (1982—83), «Ревком чинорда» каби туркум ишларини яратди. У ўз устози, Ўзбекистон ССР халқ рассоми Н. Қўзибоев изидан бориб, реалистик тасвир усулларини қунт билан ўрганди. Айни чоғда рангтасвирнинг бошқа турлари — манзара, портрет ва маиший жанрларда ҳам ижод қилди. Бу жиҳатдан туғилган юрти — Бахмалга бағишланган туркум ишлар — «Қизил дарахт», «Автобус кутиб», «Худойберди Девонов» ҳамда «Автопортрет»лари диққатга сазовор. Хуллас, истеъдодли рассом ижодида жонажон Ўзбекистоннинг ўтмиши ва бугуни бутун бир яхлитликда намоён бўлади.

Исфандиёрнинг устахонасига ташриф буюрсангиз, мусаввирнинг ўзгача бир илҳому иштиёқ билан ижод қилаётганига, янги-янги режаларига гувоҳ бўласиз. Мен бу устахонада ҳамиша бўлакча бир файзу тароват кўраман. Дарвоқе, бу ижодхона табаррук, у ҳаётдан бевақт кўз юмган истеъдодли рассом Шуҳрат Абдурашидовдан ёдгорлик бўлиб қолган. Исфандиёрдек таниқли рассомнинг пешонасига ўз устахонаси битгунча неча қовун пишиғи ўтиб, қанча сувлар оқиб кетди. Рассом дуч келган жойларда ижод қилиб юрди. Сарсон-саргардонликда бир сафар элликдан ортиқ асарини ўғирлатиб қўйди. Роса алам қилди, аммо руҳи тушмади.

Бу устахонада деворларга тескари тахлаб қўйилган сон-саноқсиз рангтасвир асарлардан ташқари диван ёнидаги шинам китоб жавони ҳам дарҳол диққатни жалб қилади. Унда жаҳон классик адабиётидан тортиб, кейинги йилларда тилга тушган асарларгача ҳафсала билан териб қўйилган. Кўпгина китобларга муаллифларнинг дастхати битилган. Исфандиёр адабиётнинг шунчаки ишқибозигина эмас, билимдони ҳам. Адабиётда йилт этган ҳар бир катта-кичик асарни диққат билан кузатиб боради. Ўз кузатишларини ҳассослиқ ва сахийлиқ билан ўртоқлашади. Бу жиҳатдан унинг «Сўз ва ранг бирлиги» мақоласи диққатга сазовордир. Ҳозирги кунда, яширишнинг ҳожати йўқ, ҳатто ёзувчи ёзувчининг асарини ўқишга фурсат тополмаётган тезкор замонда, бу ҳавас қилса арзигудай фазилатдир. Шундай фазилатни устоз санъаткор Чингиз Аҳмаровда кузатган эдим.

Исфандиёрнинг устахонасидан шоир ва ёзувчилар, санъаткорлар аримайди. Бу ерда баҳс-мунозаралар баъзан тонг отгунча давом этади. Рассом каттароқ туркум асарлар устида ишлаётганда туну кун устахонасидан чиқмайди; шундай палла ойлаб уйига боролмайди. Хотини (балки ўзиям рассом бўлгани учундир) уни тушунади. Хотини ишлаган портретлардан бирини устахона тўрига осиб қўйган. Ўртада, дастгоҳлар ёнида мусаввирнинг автопортрети. Шляпали, ўрта яшар йигитнинг туғёнли, айни чоғда дард-ғуссали қиёфаси бир қарашда кишини шошириб қўяди. Хаёлдан дастлаб «Ахир, рассом ўзига унча ўхшамайди-ку» деган содда мулоҳаза ўтса ажаб эмас.

● И. ҲАЙДАРОВ. А. ЖУМАЕВ фотоси

Исфандиёр ўзаро мулоқотда ниҳоятда содда, камтар ва андишали. Ҳамсуҳбатини беихтиёр ранжитиб қўйишдан чўчигандек авайлаб эҳтиётлаб гаплашади. Одамни тинглай билади, тушунади. Бу одатлар юксак ички маданият ва олийҳимматлилик аломати.

Исфандиёр билан бу гал адабиёт ва рангтасвир олами, ижод табиати ҳақида гурунглашдик.

— Исфандиёр, рассом бўлишингизда адабиёт қандай роль ўйнаган?

— Мен рассомликка адабиёт орқали кириб келганман. Мактабимиздаги адабиёт тўгарагига қатнашар, шеърлар ёзар эдим. Ҳозир ҳам баъзан жўшиб кетсам, ёзиб тураман... Бошқаларни билмадим-у, мен учун адабиёт битмас-туганмас илҳом ва ижод манбаидир. Жуда кўп асарларимга илк турткини адабиётдан, бадиий асарлардан олганман. Насиб этса, кейинчалик Чўлпон асарлари асосида туркум суратлар ишламоқчиман.

— Гўзаллик дунёни қутқаради, деган гапга ишонасизми?

— Ишонмасам, ижод қилармидим? Ахир, Ван Гог «Ранглар орқали одамларга дунёни севишни ўргатаман», деб бежиз айтмаган.

— Турғунлик йилларининг асорати ҳамма соҳада бўлганидек, адабиёт ва санъатда ҳам салбий из қолдиргани маълум. Ана шундай нуқсонлар тасвирий санъатда қандай намоён бўлди?

— Менингча, тасвирий санъат аҳли фаолиятида халқ ҳаётидан, реал воқеликдан узоқлашиш сезилди. Масалан, айрим рассомлар раҳбарлар, «керакли одам»ларнинг портретларини чизишга ружу қўйдилар. Ҳаётни реал акс эттириш ўрнига, ундан шунчаки нусха кўчириш кучайди. Бу нуқсонлардан ҳамон халос бўлолмаяпмиз. Халқимизга муносиб асарлар яратиш учун ҳали кўп иш қилишимиз керак.

— Исфандиёр, Сиз адабиёт аҳли билан яқин бўлганингиз учун адибларнинг изланишлари, уларни тўлқинлантираётган муаммолардан яхши хабардорсиз. Катта ижтимоий масалаларни, асосан, ёзувчилар, қаламкашлар кўтариб чиқмоқда, десам бошқа ижодкорларни камситган бўлмайман. Назаримда, кўпчилик рассомларимизда гражданлик туйғуси ўтмаслашиб қолгандай, улар умумхалқ курашидан четда юришибди...

— Уларнинг қорни тўқда.

— Қайси маънода?

— Айтмоқчиманки, уларда катта дард — ижод дарди йўқ!

— Талант тарбияси ҳақида нима дея оласиз?

— Ҳамма нарса болаликдан бошланади. Афсуски, мактабларимизда таълим-тарбия ишлари бутунлай издан чиққан. Тасвирий санъат дарсларининг ўқитилиши мутлақо талаб даражасида эмас. Биз ўқиган йилларда бундан ҳам баттар эди. Уйингизда, ўғилларингиз — Азамат билан Алишер чизган суратларни кўриб, ҳавасим келди. Уларнинг ёшида мен шунчалик чизолмасдим. Таълимнинг номукаммаллиги туфайли келиб чиққан кемтикни тўлдириш учун кейинчалик кўп йиллар сарфлашга тўғри келди.

— Бунинг устига, ўз вақтида ижод учун зарур шарт-шароит бўлмади...

— Э, нимасини айтасиз. Тўғри, энг яхши асарлар ҳамиша катта қийинчилик билан яратилган. Аммо, барибир, нормал ишлаш учун шароит бўлиши керак. Ўтмишда бунга мисоллар кўп. Менингча, Навоий бўлмаганда, унинг ҳомийлиги бўлмаганда, Беҳзод ҳам бўлмасди, Ижод қилиш имконияти йўқлигидан ўзим кўп йилларни беҳуда ўтказдим. Бир нарса алам қилади: мана шу ҳозирги ижодий имкониятим бундан ўн йиллар илгари бўлганда, халқимга янада кўпроқ асарлар тортиқ қилармидим... Тўғри, ҳозир ҳам қариб қолганим йўқ — қиркни қораладим, аммо кўздан нур кетди, қулоғим оғирлашди... Ижод қилиш осон эмас...

— Манзара асарларингизда ойдин кеча тасвирига кўп мурожаат қиласиз, бу мавзуда бўлакча бир илҳом, романтик кўтаринкилик билан ишлайсиз...

— Назаримда, тунда эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги рамзий кураш — контраст анча бўртиб кўринади. Кишини беихтиёр лирик кайфият чулғайди. Коинотнинг чексизлигини янада теран ҳис этасан.

— Халқ амалий санъати ҳақида нима дея оласиз?

— Менингча, амалий санъатдек тўғри, ҳалол санъат йўқ. Халқ усталари — тасвирий санъатнинг асосчилари. Ўз тупроғининг колоритини шулар беради. Санъатни аслида шулардан ўрганиш керак. Бизда ҳар бир областнинг ўзига хос, бетакрор колорити бор. Марказий шаҳарларда ҳар бир областимизга бағишланган алоҳида кўргазмалар очиш керак. Афсуски, биз халқ усталари санъатини етарли қадрлаётганимиз йўқ.

Шоир Хуршид Даврон: «Исфандиёр чизган суратлар ҳам шеърдек жаранглайди», деб ёзади ва ўзича мусаввир «шеър»ларидан бир қанчасини «ўқиркан», «Бахмал қўшиғи»ни шундай «таржима қилади»:

«Ер билан осмон рақобати. Ер билан осмон базми. Гўё ерда жилдираб оқаётган Сангзор ирмоқлари ярақлаб ойдан оқиб тушгандек... Сен бу сеҳрга қанча тикилсанг, шунча кўнглинг ойдинлашади. Шунчалик яхши ўйларга чўмасан. Кимнидир севишингни эслайсан. Дунё сенинг уйинг эканидан юрагинг ҳайратга тўлади, йиғлашга эса ҳаққинг йўқдай. Шундай тунда яшашни ва ҳаёт билан видолашишни истайман».

БУ ШАРҲлар беихтиёр улуғ Пушкиннинг «Рубобим ила эзгу ҳислар уйғотдим», деган мисраларини эслатади. Зеро, ҳар қандай чинакам санъат асари ана шу эзгу мақсадга хизмат қилади.

Шодмонбек ОТАБОЕВ

ЁРУҒ КУНЛАР УМИДИ

ҚИШЛОҚ ЗИЁЛИСИ КИМ... У ҚАНДАЙ БЎЛИШИ КЕРАК?

РЕСПУБЛИКАМИЗ район ва қишлоқларида йиғилиб қолган қатор муаммолар хусусида кўп ёзилмоқда. Ҳақиқатан ҳам, узоқ йиллардан буён бизда инсонга ғамхўрлик кўрсатиш қоғоздагина бўлиб келди. Айниқса, қишлоқлардаги аҳвол оғир, ачинарли эди. Бунга Сталин даврида ҳам, турғунлик йилларида ҳам индамай чидаб келдик. Бундай ўйлаб қарасангиз, ўша икки даврнинг ўзи сал кам эллик йилни ташкил этади. Демак, Октябрь революцияси ғалабасидан буён кўкрагимизга шамол теккан, эркин нафас олган йилларимиз саноқли экан. Сталин қатлиомлари даврларида ва турғунлик йилларида ҳамма оғзига мум солиб олган эди, десак хато бўлади, албатта. Бу замонларда ҳам курашганлар курашиб яшади. Аммо тан олиб айтиш керакки, орамизда замонасозлар кўпроқ эди. Худди шу замонасозларнинг анчагина қисми зиёлилар эканлиги янада ачинарли. Хўш, қишлоқ зиёлиси бугун нима қилаяпти? Одамлар юрагидаги дардлар баъзан қўрқиб, баъзан ошкора, баъзан эҳтиёткорлик билан айтилаётган даврда қишлоқ зиёлиси нега пассив? Мен бу ерда республикамизнинг барча қишлоқларидаги зиёлиларни назарда тутаётганим йўқ. Аммо кўпчилик ҳали жим. Атрофда бўлаётган туб ўзгаришларга томошабин бўлиб қараб турибди.

Бундан бир-икки йил бурун бўлган бир воқеани эсласам, ҳамон юрагим ачишиб кетади. Ўзимга-ўзим нималар қилаяпмиз, деб савол бераману, жавоб тополмай қийналаман. Наҳотки шунчалик ўйламай иш қиладиган, салла деса каллани олиб келадиган бўлиб қолганмиз.

Самарқанд районида Сарой деб аталувчи қишлоқ бор. Сарой қишлоғи ва қўшни қишлоқлардаги одамлар бу ердаги «Бандикушод ота» қабрига узоқ йиллардан буён сиғиниб келишар эди. Гўё бу қабрга илоҳий кучга эга бўлган киши кўмилган эмиш. У одамларни ҳар қандай балодан қутқара оларкан. Албатта, бу афсона. Аммо ҳамма ҳам буни шунчаки афсона эканлигини тушунавермайди. 1982 йилда одамлар ўша қабр устига гумбазли минора қурдилар. Қурилиш материаллари турли жойлардан, турли йўллар билан келтирилди. Савобталаб, фарзандталаб одамлар бу бинони қуришда астойдил меҳнат қилдилар. Қабр устида ажойиб бино қад ростлади. Мен бу бинонинг расмини кўрганимда тўғриси ҳайратландим. Бухоро ва Самарқандда, Хева ва Тошкентда минг йиллардан буён қад ростлаб турган минораларни қурган усталарнинг авлоди ҳали тирик эканлигидан шодландим. Ҳали халқимизнинг ҳақиқий шарқона бинокорлик санъати йўқолмаганини кўриб хурсанд бўлдим. Аммо кейинчалик билсам, бу бино бузиб ташланибди. У диндорларга хизмат қилган эмиш.

Шу ерда ўз-ўзидан бир савол туғилади. Хўш, бу бинонинг бузилишидан атеистлар нима ютди-ю, диндорлар нима ютқазди? Умуман тик турган бинони бузиш, барча замонларда қораланган. Яратиш ҳамиша қийин. Инсон бир иморатни йиллаб, керак бўлса ўн йиллаб қуради. Аммо ҳар қандай катта бинони ҳам бир кунда, ҳатто бир неча соатда вайрон қилиши мумкин. Вайрон қилиш осон. Биз масалага шу нуқтаи назардан қараганимизда тўғрироқ бўларди. Балки, «Бандикушод ота» мақбарасини ҳам бульдозер ўн беш минутда бузиб ташлагандир. Ўн беш минут... Аммо уни неча кунда қуришган. Уни қуришга неча кишининг меҳнати кетган, нечта уста қалб қўрини, кўз нурини берган. Наҳотки инсон меҳнатининг қадри шу бўлса? Тўғри, иморат диний мақсадда тикланган, шунинг учун бузилди, дегувчилар ҳам топилади. Аммо динга қарши бундай курашилмайди-ку, ахир. Хўш, ўша бинони бузиш билан бирор инсон қалбидаги динга бўлган ишонч йўқолиб қолдими? Шу бино сақлаб қолиниб, қишлоқ музейига айлантирилса бўлмасмиди? Бўларди. Фақат бунинг учун бироз қунт, бироз ҳаракат, бироз журъат керак эди. Ҳа, энг асосийси журъат керак эди. Сарой қишлоғи ва унинг атрофидаги қишлоқларда яшовчи ўқитувчилар, врачлар ва бошқа соҳаларда ишловчи зиёлилар нега бунинг уддасидан чиқа олишмади? Шу бинони бузиш билан кимларгадир яхши кўринишни истаётган раҳбарга қарши боришга нега журъатсизлик қилишди, улар? Мен қанча ўйламай бу саволга фақат бир жавоб топдим. Лоқайдлик. Атрофда, ҳатто ўз қишлоғида бўлаётган воқеаларга эътиборсиз қараш, куним ўтаяпти бўлдида деган мешчан тушунча билан яшаш. Наҳотки, бутун бир районда ўртоқлар динга қарши бундай курашилмайди, дейдиган одам топилмаган бўлса? Динга қарши кураш мақсадида тик турган иморатни бузиш нодонликдан бошқа нарса эмас.

Шундай ҳам кўп нарсаларимиз бузилиб кетган. Энди сақлаб қолиш ҳақида ўйлашимиз лозим. Ҳа, сақлаб қолиш ҳақида. Халқ бор экан, унинг санъати ўлмайди. Санъат асари бўладиган, тарихда қоладиган, минг йиллардан сўнг бизнинг кунларимиз ҳақида ҳикоя қиладиган обидалар эса ҳар куни ҳам яратилавермайди.

Давоми саккизинчи бетда

БЕМОРНИ ПРОФЕССОР ҚАБУЛ ҚИЛАДИ

Ҳаётимизга тобора кенг сингиб бораётган ошкоралик ва қайта қуриш зиммамизга барча соҳаларда улкан вазифалар юкламоқда. Республикада аҳолига медицина хизмати кўрсатишни янада яхшилаш ўша кечиктириб бўлмас вазифалардан биридир. Кейинги йилларда бир неча район, область ташкилотларининг бўшаб қолган идоралари касалхона ва поликлиникаларга айлантирилди. Аммо бу медицина хизмати яхшиланиб қолди, дегани эмас. Замон медицина хизматини яхшилаш учун тубдан ўзгаришлар қилишни талаб этмоқда. Шу мақсадда район соғлиқни сақлаш бўлимлари тугатилиб, медицина бирлашмаларига айлантирилмоқда. Республикамизда биринчи бўлиб шундай бирлашма Тошкент шаҳар Октябрь районида ташкил этилди. Мухбиримиз Октябрь район медицина бирлашмасининг бош врачи Қулаҳмад Тошпўлатович РИЗАЕВ билан янги ташкилотнинг вазифалари ва мақсадлари ҳақида суҳбатлашди.

— Қулаҳмад Тошпўлатович, соғлиқни сақлаш бўлимлари ўрнига район медбирлашмалари тузиш фикри кимдан чиқди?

— Кейинги йилларда партия ва ҳукуматимиз соғлиқни сақлаш соҳасида қатор қарорлар қабул қилди. Лекин шунга қарамай, ишда силжиш жуда секинлик билан бормоқда. Айниқса, Ўрта Осиё республикаларида аҳвол бирмунча оғир. Вазиятнинг ўзи медицина хизмати кўрсатишни тубдан ўзгартишни талаб этаяпти.

Медицина бирлашмалари тузиш ташаббуси республикамизда пайдо бўлгани йўқ. Ленинград, Киев ва Кемерово шаҳарларида бундай бирлашмалар фаолият кўрсатаяпти. Ҳатто ўзини оқлаяпти ҳам. Бизнинг ходимларимиз шу шаҳарларга бориб тажриба ўрганиб келдилар. Бирлашмамиз ҳозирча тажриба сифатида тузилган. Эришилган натижага қараб хулосалар чиқарилади.

Бирлашма 1 шаҳар клиник касалхонаси базасида ташкил топди. Райондаги барча соғлиқни сақлаш муассасалари шу касалхона атрофига бирлашди.

— Медбирлашмалар район соғлиқни сақлаш бўлимларидан нимаси билан фарқ қилади?

— Фарқ анчагина. Биринчидан штатлар қисқарди. Натижада 9 минг сўмга яқин пул тежаладиган бўлди. Бундан ташқари сарф-харажатлар ҳам бироз камайди. Илгари поликлиника ва касалхоналар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик йўқола бошлаган эди. Бирлашма тузилиши билан бунга чек қўйилди. Илгари одамлар поликлиникаларда ҳам профессорлар қабул қилишини, тегишли маслаҳатлар беришини фақат орзу қилардилар, холос. Чунки район территориясидаги 20 га яқин медицина фанлари докторлари, профессорлар фақат касалхоналарда ишларди. Ҳозир профессорлар поликлиникаларда ҳам вақти-вақти билан беморларни қабул қилмоқда.

Маълумки, район поликлиникаларида мураккаб медицина аппаратлари етишмайди. Касалхоналарда эса бундай аппаратлар бор. Энди поликлиника врачлари беморларнинг касалликларини аниқлаш учун касалхоналарга юбора оладилар. Бундан ташқари касалхоналардаги ортиқча ёки бироз эскирган аппаратларни бевосита поликлиникаларга ўрнатиш ҳам мумкин. Шунингдек, бирлашмада медицина кенгашлари ва жамоатчилик асосида ишлайдиган кенгашлар тузилди. Бу кенгашларнинг аъзолари тез-тез йиғилиб қилинадиган ишларни муҳокама қилиб туришлари керак. Медицина кенгашига райондаги етакчи врачлар, поликлиникаларнинг мудирлари аъзо бўлиб кирган бўлса, жамоатчилик кенгашига район территориясида жойлашган барча ташкилотларнинг раҳбарлари кирган.

— Медкенгашларнинг вазифаси маълум. Аммо жамоатчилик кенгаши бирлашмага қандай ёрдам беради?

— Жамоатчилик кенгашига катта вазифа юклатилган. Ўзингизга маълум, кўпгина поликлиника ва санаторийлар, касалхоналар бугунги кун талабларига жавоб бермайди. Уларни тезда ремонт қилиш, замонавий техника билан жиҳозлаш керак. Бирлашмамизнинг пули бор. Ремонт қиладиган қурилиш ташкилоти эса йўқ. Илгари касалхона ёки поликлиникалар раҳбарлари ремонт учун қурилиш ташкилотларини ўзлари излаб топар эди. Баъзан қурувчи топилса, қурилиш материаллари топилмасди. Бунинг натижасида ремонт ишлари қўл учида бажариларди. Энди эса қурилиш ташкилотининг раҳбари бизнинг жамоатчилик кенгашимиз аъзоси. Одамларнинг соғлиги учун у ҳам биз билан тенг жавобгар.

Районимиз туғилиш жиҳатидан СССРда биринчи ўринда. Шу билан бирга болалар ўлими ҳам анча юқори. Бирлашма тузилиши билан биз бунинг сабабларини ўрганишга киришдик. Бутуниттифоқ болалар фондининг Ўзбекистон бўлими билан мустаҳкам алоқа ўрнатмоқчимиз. Улар бизга болалар поликлиникалари ва санаторийлари қуришда, ремонт қилишда ёрдам беради, деб ўйлайман.

— Медбирлашма яна қандай ишларни амалга оширишни планлаштираяпти?

— Олдиндан бир нарса дейиш қийин. Бирлашма фаолият кўрсатаётганига борйўғи бир ойча вақт бўлди. Ҳали ташкилий ишларни ҳам тўлиқ йўлга қўйиб ололганимиз йўқ. Аммо планлар кўп. Кейинги йилларда экологик вазият жуда ёмонлашди. Бу шубҳасиз касалликларни кўпайтиради. Шуни ҳисобга олиб маҳалла комитетлари ва уй-жойдан фойдаланиш идоралари билан алоқаларни мустаҳкамлашга киришдик. Чунки одамлар жуда беparво бўлиб кетаяпти, кўра била туриб ахлатларни кўчаларга, жамоат жойларига ташлашяпти. Автодормехбазадагилар эса бу ахлатларни ўз вақтида олиб кетмаяпти. Мана, қаердан тарқаляпти касаллик микроблари. Ҳар бир киши саломатлиги учун ўзи жавоб бериши керак. Фақат медикларгина бу иш билан шуғулланса, бирор натижага эришиш қийин. Халқ соғлиги учун курашиш ҳамманинг иши.

Суҳбатни Б. УММАТОВ олиб борди

АМАЛИЙ МУЛОҚОТ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида республика нашриётлари фаолиятини янада яхшилаш, нашр ишларини такомиллаштириш, китобхонларнинг талаб ва эҳтиёжларини тўлароқ қондириш масалаларига бағишланган амалий давра суҳбати бўлиб ўтди. Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари О. Ёқубов, Ўзбекистон ССР Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлари давлат комитетининг раиси М. Ғойипов, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётининг директори Ш. Усмонхўжаев, «Шарқ юлдузи» журнали бош редактори Ў. Ҳошимов, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси бош редактори А. Мелибоев ва бошқалар республикамизда бадиий адабиёт нашри билан боғлиқ муаммолар, планлаштиришдаги камчиликлар, уларни бартараф этиш йўллари тўғрисида фикр юритдилар. Ижодий союз ва давлат комитети ўртасидаги амалий мулоқотларни янада кучайтириш, мавжуд муаммоларни биргаликда ҳал қилишга келишиб олинди.

Ноширлар ва ёзувчиларнинг навбатдаги кенгайтирилган учрашуви шу йил март ойида бўлиб ўтади.

БИЛДИРИШ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида шу йил 6 февраль соат 18.00 да улуғ ўзбек шоири Алишер Навоий ижодига бағишланган адабий кеча бўлади. Кечада таниқли ёзувчилар, олимлар, санъаткорлар иштирок этадилар.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ШЕЪРИЯТ КЕНГАШИ

МУБОРИЗ

НЬЮ-ЙОРК. (ТАСС). Кейинги ҳафтада Исроил солдатлари босиб олган ерларида ўндан ортиқ кишини ўлдирдилар. Уларнинг асосий қисми ҳали 17 ёшга тўлмаган ўсмирлар эди. Исроил солдатлари томонидан жароҳатланган ўнлаб тинч аҳоли госпиталларга ётқизилди. Бу фактлар Фаластин Озодлик Ташкилотининг доимий вакили томонидан Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг бош секретари номига ёзилган ҳужжатда келтирилган. 17 январь куни бу ҳужжат БМТ Бош Ассамблеяси ва Хавфсизлик Кенгашининг расмий ҳужжати сифатида тарқатилди.

Доимий вакил Фаластин Озодлик Ташкилотининг топшириғига биноан, халқаро жамоатчилик диққатини кейинги пайтларда Исроил армияси ва исроиллик босқинчилар томонидан Фаластин халқига нисбатан репрессиялар кучайганлигига қаратди.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг бош секретари Перес де Куэльяр босиб олинган территорияларда вафот этаётган араблар сони кўпайиб бораётганидан қаттиқ ташвишланаётганини баён қилди. 19 январь куни миллий қўзғолон комитетининг ташаббуси билан босиб олинган территорияларда умумий иш ташлаш бўлиб ўтди.

СУРАТДА: Фаластин халқ қўзғолони қатнашчиларидан бири.

ТАСС фотоси

ДЎСТЛИК ВА ГЎЗАЛЛИК ЮРТИДА

САФАРНОМА

САЁҲАТИМИЗ Ҳиндистоннинг шимолидан то жанубий штатлари — Араб денгизи ва Ҳинд океанининг Бенгал қўлтиғигача бўлган икки минг километрдан ортиқ масофани қамраб олди. Бизни мамнун этган дастлабки таассурот самимий ва очиқкўнгил ҳинд халқининг юртимизга, совет халқи ҳаётига чексиз қизиқиши, ҳурмати эди.

Сафаримиз Деҳлидан —рус шоири А. С. Пушкинга ўрнатилган ҳайкалнинг очилиш маросимида иштирок этишдан бошланди. Кўз олдимизда буюк шоирнинг анъанавий ҳинд гулчамбарлари оғушида мағрур боқиб турган салкам уч метрлик ҳайкали намоён бўлди. Пушкин шеърлари икки тилда жаранглади. Ёдгорлик пойига биринчи гулчамбар қўйиш ҳуқуқи ҳайкал муаллифи — СССР халқ рассоми, СССР Бадиий академиясининг академиги, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Михаил Аникушинга берилди.

Ҳинд халқининг таниқли сиёсий арбоблари қадамжоларини зиёрат қилиш бизда катта таассурот қолдирди. Индира Ганди резиденциясида буюк давлат раҳбарининг ҳаёт йўли, қарама-қаршилик ва курашларга тўла сиёсий фаолияти, камтарона турмуш тарзи ва экстремистлар томонидан отиб ўлдирилиши тафсилотлари билан танишдик. Маҳатма Гандининг Бомбайдаги уй-музейида бўлганимизда, ҳинд халқи доҳийси камтарона ҳаёт кечирганидан, халқ ичида юриб, юртининг мустақиллиги учун мардона кураш олиб борганидан огоҳ бўлиб, офаринлар ўқидик. Деҳлида Маҳатма Ганди, Ж. Неру, И. Ганди каби давлат арбоблари жасади куйдирилган жойларни зиёрат қилдик.

Ҳиндистон 1947 йил 26 январда мустақил давлат деб эълон қилинди. Асрлар бўйи мустамлакачилик азобини тортган халқ сўнгги 42 йил мобайнида катта тараққиёт йўлини босиб ўтди. Бугунги кунда мамлакатда сиёсий ва ижтимоий жиҳатдан катта ишлар амалга ошириляпти. Янги ҳукумат социалистик мамлакатлар, жумладан, Совет Иттифоқи билан дўстликни янада мустаҳкамлаш йўлидан боряпти. Лекин республикада ҳали ҳал қилиниши лозим бўлган муаммолар кўп. Фақат қишлоқларда эмас, Деҳли, Бомбай, Мадорас шаҳарларида ҳам баланд иморатли кварталлар ёнида чайла ва ертўлаларда истиқомат қилаётганлар, ҳатто, очиқ осмон остида яшашга мажбур бўлганлар ҳам кўп. Бу борада кескин ижтимоий тафовут кўзга ташланади. Масалан, жайпурлик бир мулкдор ўз ҳисобидан баҳайбат ибодатхона барпо этаяпти. Оқ мармардан ишланаётган, ҳали битмаган бу осмонўпар бино қурилишига ҳозиргача 50 миллион рупий сарфланган, мулкдор ибодатхона олдига ўзи ва хотинининг ҳайкалини қўйишни ҳам унутмаган. Ибодатхона учун харжланган бу маблағга бошпанасизлар учун бутун бошли микрорайон қуриш мумкин!

Қишлоқ жойларда ерлар хусусий мулкдорлар қўлида. Далада техника деярли кўринмайди. Деҳқонларнинг асосий иш қуроллари ҳўкиз ва омоч. Шаҳарларда ҳам енгил автомобиллар ва юк машиналари кам, асосий транспорт воситаси мотороллёр ва велосипедли рикшалар. Катта қурилишларда кўтарма кранларга кўзимиз тушмади: эркак-аёллар қум ва тошларни саватларга солиб, бошларида юқорига чиқариб бермоқдалар.

Мамлакатда жамиятнинг табақаларга, касталарга бўлиниши ўз кучини тўла сақлаб қолган. Бир каста иккинчисига аралашмайди, ҳатто, қиз олиб, қиз бермайди. Ота ҳунарини албатта ўғил давом эттиради. Табақа қоидаларини қўпол бузганлар кастадан чиқариб юборилиши ҳам мумкин. Бу олий жазо бўлиб, одамгарчиликдан чиқиш билан баробар: у, сўзсиз, кўчада қолади.

Жайпурда бир-бири билан кесишадиган тўққиз кўчадан иборат бозор бор. Бу кварталларнинг ҳар бирида маълум касб-ҳунар дўконлари жойлашган: бир кўча — фақат темирчилар, иккинчиси— фақат озиқ-овқат, учинчиси —дори-дармон, тўртинчиси —газлама ва ҳоказо. Дўкон эгалари ҳам шу ернинг ўзида истиқомат қилишади. Буни табақалар ичидаги табақаланиш дейиш мумкин.

Мен ҳинд фалсафаси, маданияти, меъморчилиги, уларнинг қадимийлиги ҳақида унча-мунча гаплар эшитган эдим. Лекин сафаримиз пайтида тасаввуримдагидан ҳам улуғвор обидаларга рўпара келдим. Улар қадимийлиги жиҳатидан ҳам, юксак санъаткорлик нуқтаи-назаридан ҳам кишини ҳайратга солади. Айниқса, Деҳлидаги Қутб-минор (XII аср), Лаъл қалъа (XVI аср), Аградаги Қизил форт ва Фотеҳпур Секри (Ўлик шаҳар) ансамбллари, Салим мақбараси, Жайпурдаги Амбар қалъаси, Ҳаво маҳал, Махаражлар саройи, жайнпарастлар ибодатхонаси, ўрта асрлар обсерваторияси қадимий Шарқ илми, санъати ва архитектурасининг чинакам улуғвор осори атиқаларидир. Агар бу обидаларнинг барчасини бир узук деб тасаввур қилсак, унинг жавоҳир кўзи, сўзсиз, машҳур Тож Маҳалдир. Бу буюк санъат асари ҳақида кўп айтилган ва ёзилган, қўшимча қилиш қийин. Уни юз марта тавсифлагандан бир марта томоша қилган афзал. Музайян қаср чекка қишлоқ ўртасида ўсаётган улкан оқ гулдек кишини ҳайратга солади. Уни жаҳоннинг саккизинчи мўъжизаси, деб бежиз таърифлашмаган экан.

Араб денгизидаги Филлар оролида жойлашган индуизм ибодатхонаси ҳам ўз маҳобати билан ақлни лол қолдиради. У худо Шивага бағишланган бўлиб, X асрда катта тоғ бағрига ўйиб ясалган ҳайбатли фигуралар билан безатилган, худо Шиванинг турли кўринишдаги ва турли катталикдаги (уч метрдан ўн метргача) ҳайкаллари, унинг доимий ҳамроҳлари — хотини Парвати, фил бошли ўғли Ганеш, ҳўкизча Нандининг ҳам турли ҳажмдаги сиймолари тошдан силлиқлаб акс эттирилган. Булар табиий қояга ўйиб ясалгани устига ўта санъаткорлик ва нозиклик билан ижро этилган. Ибодатхона қурилишини уч авлод тош кесарлари икки юз йил давомида бажаришган.

ҲИНДИСТОН кўпмиллатли ва кўпдинли мамлакат. Диндорларнинг етмиш беш фоизи индуизм динига, 11 фоизи мусулмон динига эътиқод қўйган. Сикхлар 4 фоизни ташкил этади. Асосий худо — шафқат худоси Шивадир. Ганг эса муқаддас дарё. Эмишки, у худо Шиванинг бошидан оқиб тушади. Нега бошидан? Аслида бу дарё худо Вишнунинг оёғи бош бармоғидан оқиб чиқади. Куч билан оқаётган сув халққа талафот етказишини ўйлаб, гўё Шива унга ўз бошини тутган. Шунинг учун ҳам Ганг илоҳий дарё.

Ҳиндистоннинг йирик шаҳарларидаги энг кўркам бинолар, одатда, ибодатхоналар ҳисобланади. Уларнинг кўпи Шивага бағишланган. Шаҳар чеккаларида, қишлоқ жойларида эса кичик бурчакларда, бекатларда арқон билан ўралган ва Шиванинг ҳайкалчаси қўйилган ибодат меҳроблари бор. Индуслар ўз худоси билан жуда оддий — гўё ўз дўсти билан гаплашгандай мулоқотда бўладилар, ўз орзу-истакларини, дардларини баён этадилар. Аёллар кўпинча фарзанд, айниқса, ўғил сўраб мурожаат қиладилар.

Индуизм динига кўра фил ва сигир илоҳий ҳайвонлар саналади. Фил адолат ва саҳийлик, куч ва қудрат тимсоли. Шунинг учун ҳинд ибодатхоналари, дўконлар фил ҳайкалчалари билан тўлиб-тошган. Сигирнинг илоҳийлигида ҳам маълум мантиқ бор: инсон унинг сутини ичадими, демак, у ҳам онадек муқаддас. Бинобарин, сигирларни сўйиш, ўлдириш, умуман безовта қилиш мумкин эмас. Сутдан қолган сигирлар кўчага эркин қўйиб юборилади. Қишлоқларда экинларга зарар етказишларини ўйлаб уларни кўпинча шаҳарга ҳайдаб келиб, ташлаб кетишади. Тамға босилган дайди сигирлар кўпинча ибодатхоналар атрофида, катта кўчаларда изғиб юришади. Бу, табиийки, шаҳар ҳаётида кўп қийинчиликлар туғдиради. Шунинг учун ҳам «сигирлар муаммоси» ҳатто парламентда кўрилиши даражасига ҳам бориб етди.

Мамлакатда индуизмдан кейинги ўринни ислом дини эгаллайди. Бобурийлар империяси даврида бу дин етакчи бўлганлиги ҳам маълум. Катта шаҳарларда ҳозир ҳам мусулмон мачитлари тез-тез учраб туради. Аҳолининг икки ярим фоизи христиан, икки фоизи буддизм, қолганлари бошқа динларга эътиқод қилади. Ҳатто кам сонли зароастризм ва жайнизм дини эътиқодчилари ҳам бўлиб, улар ўз удумларини сақлаб келишади. Жайнпарастлар жонли нарсага озор бермаслик эътиқоди билан ҳайвон гўштини ейишмайди. Оқ кийиниб, оғизларини бекитиб юришади. Бирор жониворни босиб олмаслик учун ўз йўлини супуриб юришгача ҳам борадилар. Зардўштийлар эса муқаддас ерни ифлос қилмаслик эътиқоди билан мурдани ерга қўймайдилар, олов муқаддас деб, ўтда ёқмайдилар. Мурда махсус тепаликка жойлашган миноpаларга чиқариб қўйилади: уни қузғунлар еб кетишади. Бомбайнинг марказий кўчаларидан бирида шундай минора ҳозир ҳам бор — уни «Сукунат минори» деб аташади.

Ҳиндистон экзотика ва ранглар мамлакати. Ҳинд тўйидек безакдор, камалак рангларидек сержило, гулларга бурканган тантанани кўрмаганман. Агра шаҳрида қатнашганимиз бир тўй тантаналари хотирамизда муҳрланиб қолди. Ҳиндларда қалинни қизнинг ота-онаси тўлайди. Келин-куёв тўйгача бир-бирини кўришмайди. Оилада келиннинг ўрни ўзимиздаги инқилобгача бўлган аҳволга ўхшаш: у ишламайди, уй чўриси ҳисобланади. Бу ўринда ҳинд қизларига болаликдан сингдирилган сабр-бардош иш беради. Умуман сабр-қаноатга ўргатиш ҳинд оиласида тарбиянинг асоси ҳисобланади. Шунинг учун бўлса керак ҳиндларда оила бузилиши, ажралиш деган тушунчанинг ўзи йўқ.

Ҳиндлар ҳам ўзбеклар каби меҳмонга ўз уйида бир пиёла чой бермаса, кўнгли жойига тушмас экан. Шу боис 2 декабрь куни саёҳат давомида бизга хизмат кўрсатган «Холидей мэйкер» фирмаси президентининг ўринбосари жаноб Май Муру Дхар хонадонида меҳмон бўлдик. Камтарона жиҳозланган кенг ва ёруғ хонада очиқ ва дилкаш суҳбат қурдик. Дастлаб уй эгаси сўз олиб, ўз хонадонида бизни қабул қилганидан мамнун эканлигини айтди. Мезбоннинг қуйидаги дил сўзлари бизни мутаассир этди: «Мен Ўзбекистонни, Тошкентни яхши биламан ва яхши кўраман. Ўзбекистонда ўзимни чет элда юрибман, деб ҳис қилмаганман. Бунга ўзим ҳам ҳозиргача ҳайрон қоламан. Бизнинг об-ҳавомиз, кўп нарсаларга қарашимиз, шарқона фалсафамиз ва маданиятимиз, урф-одатларимиз бир-бирига яқин. Мен у гўзал ўлкада яна бўлишни орзу қиламан...».

Навбат келганда мен ҳам сафар таассуротлари ва кўнгилдаги айрим мулоҳазаларимни уй эгасига айтишга жазм қилдим: «Жаноб Дхар «мен Тошкентда ўзимни уйимдагидек ҳис этаман» деб, лутф қилдилар. Дарҳақиқат, ҳинд ва ўзбек халқларини фақат дўстлик иплари эмас, қариндошлик, қондошлик риштлари ҳам боғлаб туради. Бобокалонимиз Бобур мирзо, унинг ўғиллари ва неваралари тарих тақозоси билан Ҳиндистонни ўзларининг иккинчи Ватани деб қабул қилганлар, унинг гуллаб-яшнаши учун баҳоли қудрат ҳаракат қилганлар, Андижонга бир дона ғишт ҳам олиб борган эмаслар. Уларнинг бу меҳнатлари зое кетган эмас — бу ҳақда Ж. Нерунинг жуда илиқ сатрлари бор.

Ҳиндистоннинг ажойиб табиати, маданияти, самимий қалбли халқини кўриб, Бобур мирзо бу жойларни нима учун тарк этиб кета олмаганлигига тушунгандек бўлдим. Айни пайтда бир мулоҳазам ҳам бор: Бобурийлар яшаган жойлар билан таништирган фирмангиз гидлари айрим манбаларга нотўғри кириб қолган «Буюк мўғуллар империяси» деган терминни ҳеч иккиланмасдан қўллайдилар. Ахир бу империя ўз даврида шундай аталмаганлигини ҳеч ким билмаса ҳам, ҳиндлар яхши билишади-ку. Кимдир бу чалкаш терминни қачондир ишлатса, ишлатгандир, энди ундан воз кечиш керак. Ахир Бобур ва бобурийларнинг мўғулларга қандай алоқаси бор? Бобур император Темурнинг набираси бўлиб, Фарғона водийсида туғилиб вояга етган, соф туркий халқ вакили-ку!

У асос солган империя ҳам, агар унинг номи билан боғлаб айтилиши шарт бўлса, «Бобурийлар империяси» («Ўзбек Совет Энциклопедияси»да шундай берилади) ёки «Буюк туркийлар империяси» деб берилса, тўғрироқ бўлмайдими? Бу ҳақда аниқ илмий маълумотлар зарур бўлса, чет эллар билан маданий алоқа қилувчи жамиятнинг Ўзбекистон бўлими орқали тарих институтларига махсус мурожаат этилса, экскурсия олиб борувчилар шу жиҳатларни тарихан тўғрироқ ёритсалар, маъқул бўлмасмикин? Ҳозирча улар на туркийлар ҳақида, на бобурийларнинг келиб чиқиш шажараси ҳақида, на ўзбек миллати ҳақида ҳеч қандай тушунчага эга эмас эканлар.

Шуни илова қилиб айтишим керакки, таниқли ўзбек ёзувчиси П. Қодиров Бобур ва бобурийлар ҳақида икки китобдан иборат ажойиб роман яратди. Уларда қамраб олинган тарих ўзбек ва ҳинд халқларининг муштарак тарихларидир. Мен бу китобларнинг ҳинд тилига тезроқ таржима бўлишини истардим».

Жаноб Май Муру Дхар бу таклифларим хусусида ўйлаб кўришини, зарурат туғилса, қўшимча маълумот олишга тайёр эканлигини билдирди.

САФАРИМИЗНИНГ сўнгги тўрт куни Ҳинд океани қирғоғига жойлашган ажойиб гўша — Махабалипурам курортида ўтди. Декабрь ойи қуёши елкани куйдиргудек қиздирар, океан тўлқини овози асабни аллалар, бу контраст ва экзотик манзараларга бой ўлка, унинг содда, меҳмондўст ва самимий одамлари билан учрашувлар ҳақидаги таассуротлар қалбни ҳаяжон билан тўлдиради.

Акрам КАТТАБЕКОВ, профессор

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси ва СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими таниқли совет ёзувчиси В. Овечкиннинг рафиқаси

Екатерина Владимировна ОВЕЧКИНА

вафот этганини билдириб, марҳуманинг оила аъзоларига чуқур таъзия изҳор этадилар.

ҲАНГОМАНИНГ ОТИ КООПЕРАТИВ

Тушликка чиқдик. Овқатланиб бўлгач, ҳисоб-китобини қилувдик, ҳар биримизга одатдагидек бир сўмдан эмас, бир сўм саксон тийинданга тўғри келди.

— Бугундан эътиборан кооператив усулда ишлашга ўтдик. — Тушунтирди бизга ошпаз. — Гўшти янги, овқатнинг сифати ҳам маъқул келгандир.

— Лекин, кечирасиз, яхши овқатланмадик-ку.

— Бироқ овқат тури кўпайди, яхши хизмат кўрсатяпмиз.

Чойхонага ўтдик.

— Пулини олдиндан тўлайсизлар, — бизни огоҳлантирди мўйловдор чойхоначи. — Ўн тийиндан эмас, ҳар чойнагига 20 тийиндан. «Чойхона» кооперативи тузганмиз.

Чойхонадан чиқдик, чанқоқ босилмагани учун газли сувдан ичдик.

— Кечирасиз, стакани ўн тийиндан, — ёшгина ўспирин мулойим кулимсираб турарди. — Биз ҳам кооператив тузганмиз.

Ишдан кейин автобус кутиб турибман, келавермади. Бир вақт қурувчилар автобуси келиб қолди. Ёпирилиб чиқдик. Шофёр силжиш ўрнига бўйнига сумкасини осиб, билет сота бошлади.

— Олдиндан айтиб қўяй, Тўрақўрғонга автобус ўн тийинга олиб боради. Менга эса ўттиз тийиндан тўлайсизлар. Билет ҳаммага етади.

— Ахир қанақасига...

— Тортишишнинг ҳожати йўқ. Биз ҳам ўзини-ўзи қоплашга ўтганмиз, «Автобус» деган кооператив тузганмиз. Ҳаммаси қонун бўйича.

Миямда кооператив деган сўз айқаш-уйқаш бўлиб кетди. Уйга келсам, хотиним остонада кутиб олди:

— Гўшт олиб келинг. Эртага ўғлингизга мошхўрда қилиб берарканман, мактабида сотармиш. Кооператив тузишибди.

— Кооператив дедингми? —мен энди асабийлаша бошладим. — Яна қанақа кооператив? — Кўзим тиниб, бошим айлана бошлади. Тинкам қуриб, деворга суяниб қолдим.

Назаримда, хотиним кимларнидир ёрдамга чақирди. Кимнингдир гапи элас-элас эшитилди.

— Кооператив касалхонанинг кооператив врачини чақиринглар, кооператив дори-дармонлардан олиб келсин...

Аъзам ЙЎЛДОШЕВ

ЎЙНАДАН ЧИҚАЛАМА

Омон МУХТОРОВ

МУҲИМ ГАПЛАР

I

Гулни қилгунча сағир,
Унинг ўз бутоғида
Яшнаб тургани
Маъқул.
Қанча яшарди, ахир,
Бировнинг қучоғида
Узилгандан кейин
Гул...

II

Топмоқ учун,
Бўй чўзиб
Акси сувда кўринган
Бир нозанин сулувни —
Узоқдан ариқ қазиб,
Кейин, жилмай ўрнингдан,
Асрамоқ керак
Сувни...

МИХ

(Ярим ҳазил)

Бир ҳажв дарғаси
Айтганди бир кун:
Курашда кетмайди
инқиллаш, йиғлаш.
Баъзан рақибларни енгмоқлик учун —
Керак қурбақани деворга михлаш.
Сени енгаман деб, қайтадан номард
Рақиблар олмасдан қўлларига тиғ —
Қоқиб ташлаш керак эҳтиёти шарт
Қурбақанинг тўртта оёғига мих.
Бу эмас шунчаки бекорчи бир гап!
Унинг четда қолса битта оёғи —
Ўша оёқ билан у тепар боплаб,
Ўшанда келади йиғламоқ чоғи..
Ҳаёт не йўсинда ўтмоқда бугун?
Гоҳ тинглаб дўстларнинг сўроқларини,
Ўйлайман:
Юрибмиз чўкмаслик учун—
Михлаб қурбақанинг оёқларини!..

ТЎРТЛИКЛАР

Қайта қуриб олди у ҳам ўзини
Шер эди-ю кийди той терисини,
Аввал айтган сўзларининг барини —
Гапира бошлади тескарисини.

●

Ўкраб нафас олган беморим, Орол,
Бир жўяк сувга ҳам зор-зорим, Орол,
Агар қуриб қолсанг кулфат, қиёмат —
Қўпгай, тўхта, ўлма йўқ-борим, Орол!

●

Жони халқумига келгач, лаблари
Пичирлаб: «Олтиним... пулларим...» —
деди.
«Онажон...» — демади. Онаси уни —
Туққан эди, бойлик бошига етди.

Назиржон РАҲИМОВ

Севара ВАФО

ЁНАРҚУРТЛАР

ЁКИ НАВБАТДАГИ МАСАЛА

— Мажлисимизнинг навбатдаги масаласи, муҳтарам трест ходимлари, қуйидагидан иборат: «Янги қуриб битказилган қишки ювинишхонасига чироқ ўрнатилиши шартми ёки йўқми?»

— Бу масала юзасидан маъруза учун ўн минут, тўлдириш ёки қўшимча қилишга чиқувчиларга уч минутдан вақт ажратилсин, — деб олдинги қаторда ўтирган Қуёнвой дик этиб ўрнидан турди кўзларини пирпиратиб, кейин кибор ҳайвонлар қаторига чиқиб ўтириб олди.

— Қуёнвойнинг таклифини овозга қўямиз, ким шу таклиф тарафдори бўлса, панжа ёки қанотини кўтарсин!.. Демак, таклиф бир овоздан қабул қилинди. Доклад учун сўз ўртоқ Кирпитиканга.

— Қадрли ўртоқлар, ҳамкасблар! Мана, ниҳоят куз охирларига келиб, кўпдан бери қурилаётган қишки ювинишхона фойдаланишга топширилди. Ушбу қурилиш иншооти ўтган беш йилликда тасдиқланган, планлаштирилган бўлишига қарамай, ишчиларимизнинг «шижоатига» кўра бир оз кечиктириб битказилди, — шу ерга келганда кирпитикан ясама томоқ қириб, ҳозиргина Тулкихон қўйиб кетган бир стакан сувдан бир қултум ичиб, қўлидаги сарғайиб увадаси чиққан узун қоғозидан кўз узмай давом этади. — Бунинг табиий сабаблари бор, ўртоқлар. Субъектив сабабларидан бири ўтган беш йилликда пландаги қишки ювинишхона ўрнига анчадан бери сансалорлик оқибатида битмай келаётган ёзги ювинишхона битказилиб, ишга тушириб юборилди. Бунда йиртқичликка номзод ўртоқларимизнинг меҳнати мақтовга сазовор. Масалан, Бўрихон акамизнинг ташаббуси, — нотиқ мажлисни олиб бораётган трест раҳбари Бўрига тиржайиб қўяди.— Кирпитикан хушомад касалига гирифтор бўлганидан бери манглайидаги тиканлар тўкилиб кетаётган эди. Мана ҳозир ҳам иккита тиканак хатининг устига тўкилса бўладими. Боягидан пастроқ хирилдоқ товушда давом этди:

— Бўрихон акамиз ташаббусига кўра иншоот деворларига қўй-қўзилар, молларнинг териси қопланиб, безатилди. Кечагина бу териларнинг ичида юрган жониворларнинг жойи акахонимизнинг ичакларида жаннатдагидай фароғатда бўлсин! Бўрихон Бўриевичнинг таклифларига биноан ювинишхонага чироқ ўрнатмай, хўб ва кўп фойдали иш юритган эканмиз. Иқтисод деганларидай... Бир ойда 78 киловатт ёруғлик тежалди. «Ёзги ювинишхонага чироқнинг нима кераги бор, ахир очиқ осмонда атайин ёпилмаган томида мингта юлдуз чарақлаб липиллаб ётибди-ку..» деган рационализаторлик таклифига Бўрихон Бўриевич мукофот ҳам олган эдилар. Навбатдаги мукофот ҳам ўз эгасини кутиб турибди. Хўш ўртоқлар, янги қуриб битказилган қишки ювинишхонага чироқ ўрнатилиши шартми ёки йўқми? Ижозатингиз билан дастлаб ўз фикримни билдирсам. Бу қишки иншоотимизга ҳам чироқнинг ҳеч кераги йўқ, сабаби..» — Кирпитиканнинг гапи оғзида қолди. Залда ғала-ғовур кўтарилди. Қуёнвой, кенгуру, жирафалар тилга кириб кетди.

— Ёмғир ёққан, булутли анави ракета учирилган тунда ёзги ювинишхонангизда лой, балчиққа сирғаниб, оёғимни синдириб қўйганман. Арзимаган бир чироқнинг фойдаси, деб икки ой гипсда ётдим.. —луқма ташлади соқоли узун тоғ эчкиси.—Залда яна ғала-ғовур кўтарилади. Жирафа узун бўйнини чўзиб:

— Таканинг гапига биз ҳам қўшиламиз. Эгилган бошимни тўрт марта эшикка уриб олганман, — деб тамакисини чўнтагидан олиб, эгилиб залдан чиқиб кетди.

Кенгуру мулойим товушда, ўзига мафтун бўлиб, зални тарк этганнинг фикрини қувватлайди.

— Тўрхалталаримизда миллион йиллардан бери йўқолмай келаётган болажонларимиз қоронғида қаергадир ғойиб бўлишаяпти. Биз онамиз ахир, кенгуручаларимизнинг тақдирига бефарқ қарай олмаймиз.

— Жим, ўртоқлар жим, — қўнғироқ чалади боядан бери бетоқат бўлиб ўтирган Бўри Бўриевич. — Савол-жавоблар, таклифлар докладдан кейин бўлади. Давом этинг, Кирпивой.

— Шундай қилиб, муҳтарам ҳамкасблар, чироқнинг зарурати йўқ, сабаби хонанинг ҳар иккала ойнаги баланд, яхлит ва каттадир. Қишда ортдаги оппоқ қорнинг ёруғи, тепадаги ойнинг шуъласи ёритиб тураверади, қолаверса, ойсиз тунлар гултувакларда кўпайтирилган ёнарқуртлардан фойдаланиш керак.

Залда бир оз сукунатдан сўнг кулги кўтарилди. Олдинги қатордагилар чийиллаб, чаҳ-чаҳлаб, ортдаги қатордагилар дўриллаб кулишар эди. Фақат Тулкихонгина қув кўзларини ердан олмай, аллақандай режалар тузиб, думини ликиллатиб ўтирар эди. Ниҳоят, Бўривойнинг навбатдаги қўнғироғи билан зал тинчиди.

— Доклад юзасидан саволлар бўлса, қўшимча сўз олувчилар бўлса, марҳамат!

Тўтиқуш минбарга учиб чиқди:

— Кирпитиканнинг фикрига қўшилмай илож йўқ. Ёнарқуртлар тўғрисидаги масала мени ҳам ўйлатиб келаётган эди, шунинг учун шахсан мен бу фикрни қабул қиламан. Ахир бу глобал проблема-ку, ўртоқлар! Кўксига медаль таққан айрим қушчаларимиз ёз кечаларида қуюқ ўтзорлар орасида онда-сонда учрайдиган, экзотикага айланган, ёнарқуртларни еб қўймоқдалар. Ўртоқлар, бу ноёб қуртларни қизил китобга ёзиб, кўпайтиришимиз керак. Қолаверса, Кирпи Кирпиевич айтганидай ўрни-ўрнида тунчироқ сифатида фойдалансак бўлади. Бундан трестимиз зиён кўрмайди.

Олдинги қатордагилар зални ларзага солиб, қарсак чалиб юбордилар. Орқада яна ғала-ғовур кўтарилди. Бирдан кутилмаганда зал тинчиб қолди. Тимсоҳ тишларини арра қилиб минбарга кўтарилди.

— Инсоф билан айтганда, барибир қишки заруратхонамизга чироқ керак. Негалигини айтишим мумкин. Қиш чилласи кирмай боёқиш ёнарқуртларни Тўтиқушхон опамиз еб битиради. Кейин тоғ такасининг кунига тушмаймизми? Оғайнилар, бу масалага панжа орасидан қараш ярамайди. Чироқ керак, вассалом!

Тулки Тулкиевна минбарга ўйчанлик, вазминлик ва ниҳоятда латофат билан думини ликиллатиб кўтарилади.

— Қадрли ҳамкасблар, биз бир-биримизга бегона эмас, бир трестнинг тенг аъзоларимиз. Мақсадимиз ягона: у ҳам бўлса, трестимиз моддий маблағини ошириш, ишчиларимиз ҳаётини яхшилаш. Ўзимнинг рационализаторлик фикримни таклиф этаман: Ёнарқуртлардан унумли фойдаланиш, очофат тўтиқушларни қафасларда асраш ва ишлатиш! Тимсоҳ акамиз айтганидай ёнарқуртлар кушандаси тили бошқа тўтиқушлар ва бошқа қанотли паррандалар кўпайиб кетди. Бу бедаво, нафси ўпқон қушларга ишонч йўқлигини ҳисобга олсак, трестимиз яқин кунларда жуда бойиб кетади.

Залдагиларнинг деярли ҳаммаси бараварига қарсак чалиб юборишди. Бўри Бўриевичнинг қўнғироғи чалинмаса, бу қарсаклар ҳали узоқ давом этарди.

— Қадрли касбдошлар! Бу рационализаторлик хулосаси учун Тулкихонимга навбатдаги мукофот берилсин! Шу фикрни тасдиқловчилар панжаю қанотларини кўтарсин.

Панжалар тепага кўтарилиб, ола-чипор қанотларнинг бир-икки патлари ерга тўкилди. Бўри Бўриевич ола-кула кўзларини гўштдор тўтиқушдан олмай, томоқ қириб қўйди. Тулкивой вазминлик билан паррандалар қаторига келиб ўтирди.

— Мажлисимизнинг давоми ярим соатдан сўнг бошланади, навбатдаги масала: ошхонада сув ишлатиш шартми?!

ЖАҲОН КУЛАДИ

— Учар тарелкаларга ишонасизми?

— Ҳа, албатта ишонаман.

— Ўзи бирон марта учар тарелкани кўрганмисиз?

— Хотинимдан ажрашмасимдан олдин кўрганман.

●

Бир шваб хотинига деди:

— Жонгинам, юр, магазинларнинг витриналарини бир томоша қилиб келайлик.

— Нималар деяпсан, бугун ахир якшанба, магазинлар ишламайди-ку.

— Худди шунинг учун ҳам таклиф қилаяпман-да.

●

Ҳермани жуда хасис киши эди. Бир куни у почтага бориб сўради:

— Айтинг-чи, битта телеграмма жўнатиш қанча туради?

— Бу телеграммадаги сўзлар сонига боғлиқ, — деди почта ходими, — табрик телеграммаларига эса ҳақнинг ярми тўланади, холос.

— Бўлмаса ёзинг! — деди Ҳермани, — «Севгилим Ҳилда! Мен сени эртага ёнингга етиб боришим билан табриклайман!»

●

Паул меҳмонхона эгасидан сўради:

— Икки-уч кун меҳмонхонангизда яшамоқчи эдим. Биронта бўш хона топиладими?

— Топилади, — деди хўжайин, — жуда ажойиб бир хона бор. Деразасидан денгиз яққол кўриниб туради. Кунига йигирма марка тўлайсиз.

— Йигирма марка? — сўради Паул чайналиб, — хўш, агар мен деразадан қарамасликка ваъда берсам-чи?

●

— Сочлари тўкила бошласа, берлинлик киши нима қилади?

— У соч ўстирадиган ҳар хил дорилар, соч мойлари сотиб олади.

— Худди шу вазиятда швабиялик киши нима қилган бўларди?

— Нима ҳам қиларди, биринчи навбатда тароғини сотиб юборган бўларди.

●

— Бугун автобус ҳайдовчиси шундай ўқрайиб қаради-ки, бамисоли билетим йўқдай...

— Хўш, кейин нима бўлди?

— Нима бўларди, мен ҳам билетим бордек шартта юзимни тескари ўгириб олдим.

●

— Хотининг кўнгил майлингга қаршилик қилмайдими?

— Асло.

— Нимани яхши кўрасан ўзи?

— Уй супуриш, овқат қилиш, идиш-товоқ ювиш...

●

Анна қўшиқ айтишни яхши кўрарди. Бир куни у музика ўқитувчиси ҳузурига бориб ашула айтиб берди.

— Айтинг-чи, менинг овозимни ҳам бирон ерда ишлатса бўлармикан, — сўради у кейин биронта опера театрини назарда тутуб.

— Ҳа, маълум вазиятларда ишлатса бўлади.

— Хўш, қанақа вазият экан ўша маълум вазиятлар? — сўради қиз ўсмоқчилаб.

— Мана айтайлик, бирон ерда ёнғин чиқди. Ўт ўчириш машинасининг сиренаси бўлса бузилиб қолган...

●

— Билмайсанми, анави итдек баджаҳл аёл ким?

— Ҳа, анавими, у менинг хотиним.

— Вой, кечирасан, дўстим, аҳмоқона гап айтибман-а.

— Йўқ, сен жуда тўғри айтдинг...

●

Бир киши китоб дўконига кириб келди.

— Бир неча китоб харид қилмоқчи эдим, — деди у сотувчига.

— Биронта енгилроғидан бўлсинми ёки... — сўради сотувчи китоб мазмунини назарда тутиб.

— Менга барибир, машинада келганман.

Немис тилидан
Йўлдош ПАРДАЕВ
таржимаси

Рассом. Н. БЕРДИЕВ

ЁРУҒ КУНЛАР УМИДИ

Боши еттинчи бетда

Самарқанд ва Бухородаги, Хева ва Шаҳрисабздаги ажойиб, такрорланмас гўзалликка эга бўлган миноралар мана неча асрлардирки, инсониятни лол қолдириб келади. Бизнинг авлод ҳам ўша қадимий минораларни бунёд этган усталар ҳунаридан доимо ҳайратланиб яшаяпти. Ҳайратланишга ўрганиб қолаяпмизу, ўзимиз кейинги авлодларни ҳайратлантирадиган обидалар яратолмаяпмиз. Шундай экан, ҳар бир тарихий ва бугунги кунда қурилаётган, аммо тарих бўлиб қола оладиган биноларни динга боғлаб бузиш ўрнига, уларни сақлаб қолиш ҳақида кўпроқ ўйлайлик. Зиёлилар бунга бош-қош бўлишсин.

ЯҚИНДА МЕНГА БИР воқеани сўзлаб беришди. Бир ўқувчи ўзи ўқиётган мактабдаги салбий ҳолатлар ҳақида газетада мақола чиқарибди. Ўқитувчиларни дарсга яхши тайёргарлик кўриб келмаслигини, тирикчилик, тўй, маъракалар туфайли кўплаб дарслар талаб даражасида ўтилмаслигини фактлар билан исботлабди. Шундан буён ўқитувчилар ундан хафа. Ўқувчини туз ичиб, тузлиққа тупурганликда айбламоқда. Лекин яхшироқ ўйлаб қарасангиз, бу мақоладан хафа бўлишга асло асос йўқ. Ахир, ўқувчи мактабдаги ишлар яхши бўлсин, таълим-тарбиядаги юзакичиликка чек қўйилсин, деган истак билан ёзган-ку, мақолани. Унинг қалбида асло ғаразгўйлик йўқ. У виждони олдида ҳам, ўқитувчилари олдида ҳам пок.

Бу мақоладан сўнг ўз-ўзидан мактабдаги вазият ўзгарибди. Ҳамма ишлар ижобий томонга силжий бошлабди. Ранжиган ўқитувчилар аста-секин ўзлари сезмаган ҳолда фаолиятларини яхшилашга киришибдилар. Гўё, бу мақола ҳаммани уйқудан уғотибди. Ҳа, шундай. Афсуски, ҳали уйғонмаган, ўзлигини танимаган зиёлиларимиз анчагина. Уларнинг эътиборсизлиги туфайли жуда кўп жойларимизнинг номи ўз-ўзидан йўқолиб кетаяпти.

Тошкент шаҳрида номи йўқолиб кетаётган маҳаллалар, кўчалар ҳақида газетамизда ёзилган эди. Қишлоқларда ҳам аҳвол бундан зиёд эмас.

Ҳар бир қишлоқ номи ўша қишлоқ аҳлининг тарихи. Биз эса хоҳлаган кунимиз ўша қишлоқ аҳолиси номидан иш кўриб уни ўзгартириб ташлайверамиз. Бунга кўпинча район Совети ижроия комитетлари ва қишлоқ Советларида ўтирган масъул шахслар ташаббускор бўлишади. Улар турғунлик йилларида халқ номидан иш кўришга ўрганиб қолишган. Афсуски, кўплар бу иллатдан ҳали ҳам қутула олганлари йўқ. Лекин ҳеч ким бу «халқпарварлар»га нега халқ номидан гапираяпсан, қандай ҳуқуқинг бор демайди. Бу ишни эса қишлоқ зиёлиси қилиши керак.

Республикамизда нечта қишлоқ борлигини ҳеч ким аниқ билмаса керак. Хизмат юзасидан жуда кўп қишлоқларда бўлганман. Лекин кириш ёки чиқишига номи ўзбек тилида ёзиб қўйилган биронта қишлоқ кўрмаганман. Бунинг натижасида Қайирма—Каирма, Ҳаққулобод — Хаккулабад, Ҳоватағ — Хаватаг, Қорақишлоқ — Каракишлак, Ғусс—Гус, Қипчоқ—Кипчак каби минглаб қишлоқларнинг номлари бузилиб кетаяпти.

ЁКИ ЯНА БИР МИСОЛ. Республикамизнинг чекка қишлоқларидан бирининг номи Қўшмозор экан. Бу номни қаердан келиб чиққанини сўраган эдим, қишлоқ кексаларидан бири қизиқ афсона айтиб берди:

Эмишким, бундан бир неча юз йиллар бурун қишлоққа мўғуллар ҳужум қилибди. Душманга қарши бутун қишлоқ аҳли жангга отланибди. Уларга ака-ука Ҳасан-Ҳусанлар бошчилик қилибди. Мўғуллар сон жиҳатдан кўпчилик экан. Лекин барибир бир уринишда қишлоқни босиб ололмабди ва қайтиб кетибди. Орадан бир ҳафта ўтиб душман яна ҳужум бошлабди. Улар энди яна ҳам кучли экан. Тенгсиз жангда қишлоқ аҳли енгилибди. Мўғуллар Ҳасан-Ҳусанларни қатл қилибди. Халқ мўғуллар кетгач, қаҳрамонларни ёнма-ён икки дўнгликка кўмишибди. Шундан буён қишлоқда ёнма-ён иккита мозор — Ҳасан ота мозори ва Ҳусан ота мозори бор экан. Қишлоқнинг номи ҳам шундан келиб чиққан экан.

Эътибор берсангиз, қишлоқ номи унинг тарихини ҳам белгилайди. Мен юқоридаги афсонани тинглаганимда, Қўшмозор қишлоғи мўғуллар истилосигача ҳам бўлганлигини билиб олдим. Ахир ҳар қандай афсонанинг замирида ҳақиқат ётади. Биз эса жойларимиз номини ҳам тўғри ёзолмаймиз.

Сурхондарё областининг Жарқўрғон районида Македон номли қишлоқ бор. Қишлоқнинг номи шу қишлоқ четидаги «Македон» кўпригидан олинган бўлса ажабмас. Одамларнинг айтишига қараганда, сойнинг икки томонини боғлаб турадиган бу кўприкни Александр Македонский қурдирган экан. Бу кўприк шунча асрлардан буён сақланиб турибди. Македон қишлоғининг номи бу ер Александр Македонский Ўрта Осиёга бостириб келган даврда ҳам манзилгоҳ бўлганини англатиб турибди. Демак, жойнинг номи — аввало бу ўша жойнинг тарихи. Уни бузиб айтиш ёки бузиб ёзиш ўз-ўзидан вақт ўтиши билан манзилгоҳлар ва улар тарихининг йўқолиб кетишига олиб келади.

Яна Қўшмозор қишлоғининг номи масаласига қайтайлик. Ҳозир қишлоқнинг икки четида ҳам Кушмозор деган ёзув турибди. Ўрта яшар одамдан ёки қишлоқ боласидан Кушмозор қандай маънони англатишини сўрасангиз, Қушмозор бўлса керак-да деган тахминни айтишади. Мени бир нарса ҳайрон қолдиради. Қўшмозорда биронта ҳам рус ёки бошқа миллат вакиллари йўқ, фақат ўзбеклар яшашади. Лекин шундай бўлишига қарамай, қишлоқ номи русча ёзиб қўйилибди. Шуни оддийгина, ўзбекча Қўшмозор деб ёзишса нима бўлади? Йўқ. Бу маҳаллий раҳбарларнинг хушомадгўйлигидан бошқа нарса эмас. Қишлоқ ва шаҳарларнинг, кўча ва майдонларнинг номлари рус тилида ёзилсин деган кўрсатма Москва ёки Тошкентдан берилмаган. Берилмайди ҳам. Фақат кимларгадир яхши кўринишни истаган маҳаллий корчалонлар шундай қилишаяпти. Буни кўрган қишлоқ зиёлиси эса ҳеч нарса бўлмагандек жим. Қачонгача жим яшаш мумкин? Ҳар бир қишлоқ номи, тарихи халқ тарихи экан, арзимаган нарса туфайли бу тарих кўзгуси йил сайин, ой ва кун сайин хиралашиб бормоқда-ку. Ҳар бир киши ўз ҳуқуқи, ўз қишлоғи тарихи, ободончилиги учун курашадиган вақт келди. Кураш бўлмаган жойда эса ривожланиш тўхтайди. Мамлакат экономикасининг қарийб йигирма йил бир жойида тебраниб туриб қолиши ҳам шу иллатнинг оқибати-ку.

ОКТЯБРЬ РЕВОЛЮЦИЯСИ ғалабасига 70 йилдан ошди. Етмиш йил... Бир инсон умри. Бир авлод умри. Лекн ҳамон сув ташиб келтириладиган, электр энергияси етиб бормаган қишлоқлар бор, республикамизда. Етмиш йил... Аммо ҳали уйини пол қилишга қурби етмай тагларига хас тўшаб ўтирадиган оилалар бор республикамизда. Ўзбекистон мамлакатга газ етказиб берувчи республикалардан бирию, минглаб қишлоқларда ҳамон тезак ёқилади.

Яқинда бир дўстим Уралга бориб келди. Хизмат юзасидан кўплаб қишлоқ ва шаҳарларда бўлибди. Унинг гапига қараганда, газлаштирилмаган қишлоқлар деярли йўқ экан. Қизиқ... Қачон бизнинг ҳам барча қишлоқларимиз газлаштирилиб бўлинади? Бу ҳақда қишлоқларимиздаги зиёлилар, раҳбарлар бош қотиришлари зарур.

Мен бу мақолада бизда ҳамма ишлар ўлдажўлда, демоқчи эмасман. Бизнинг ҳам мақтаса мақтагудек районларимиз, қишлоқларимиз бор. Қаердаки халқ актив бўлса, зиёлилар актив бўлса, ўша жойда олға силжиш, ривожланиш бор. Ўтган йил кузда Наманган областининг Косонсой районида бўлганимда бунга ишонч ҳосил қилдим.

Район партия комитети пропаганда бўлимининг мудири Умархон Олимхонов ва район газетасининг муҳаррири Ёқубжон Дадажонов билан шаҳарни айландик.

— Шаҳримиз кейинги беш-олти йилда жуда кўркамлашиб кетди, —дейди ўртоқ У. Олимхонов. — Ўн йиллар бурун Косонсойдан кўчиб кетган киши яқинда меҳмон бўлиб келибди. Ҳов анови, кўприкни кўраяпсизми? Ўша кўприкдан ўтибди-ю, йўқ, мен адашиб бошқа шаҳарга келиб қолибман деб қайтиб кетибди.

Бу гапда асло лоф йўқ. Кейинги йилларда район маркази тубдан ўзгаргани рост. Район марказигина эмас, қишлоқлар ҳам янада кўркамлашиб чирой очди.

Мен республикамизда Косонсойдагидек стадион йўқ десам, кўплар ишонмас. Йўқ, ишонаверинг. Гарчи Тошкентдаги «Пахтакор» стадиони унга қараганда икки баравар катта бўлса-да, ободлиги, архитектураси жиҳатидан анча орқада туради. Стадионга кираверишда иккита катта тўп бор. Бу шунчаки тўп эмас, кассалар ўша тўп ичига жойлашган. Стадионга яқинлашишингиз билан кўзингиз яйраб кетади. Ҳамма томон гулзор. Оқ, қизил гуллар гўё сизга салом бераётгандек шамолда силкиниб ҳар томонга хушбўй ҳид таратмоқда.

Стадион атрофи доимо озода. Ичкари эса гавжум. Кимдир футбол ўйнамоқда, кимдир югуриш, яна кимдир узунликка сакраш билан банд. Бу ерда спортнинг жуда кўп турлари бўйича секциялар ишлаб турибди. Спортнинг фойдасини, айниқса ёшларни ҳар томонлама иродали қилиб тарбиялаш учун келтирадиган фойдасини ҳеч қандай пуллар билан ҳисоблаб бўлмайди.

Халқ — буюк куч. Фақат уларни бир мақсад, бир маслак йўлида бирлаштира олиш зарур. Қурилаётган иморат, қилинаётган иш улар учун, уларнинг болалари учун эканлигини тушунтира олиш зарур. Бу ишни эса қишлоқ зиёлиси амалга оширмоғи лозим.

Косонсойнинг дам олиш зонасида ярим соатгина бўлдик. Ярим соатда кўп нарсани кўриб улгуриш қийин. Ўртасидан шарқираб сой оқаётган бу дам олиш зонаси қалин ўрмонни эслатади. Бир томонда дам олувчилар учун қурилган меҳмонхона, ошхона, ресторан. Бир томондан эса тоғлар бошланади. Чотқол тизмаларининг этаги худди шу ерда. Ўша тоғга салгина чиқиб шаҳарга қарасангиз, ҳамма нарса кафтдек кўриниб туради. Шаҳар унча катта эмас. Аммо тоза, озода. Кўчаларда биронта ортиқча нарса кўзга ташланмайди. Истироҳат боғининг архитектураси ҳам ўзига хос. Боғ территорияси аввал озроқ бўлган. Кейинги йилларда одамлар ҳашар йўли билан боғ территориясини ҳам кенгайтирган. Боғнинг қоқ марказида оталар чойхонаси. Чойхона деворида осиғлик турган бир сурат диққатимни тортди. Айтишларига қараганда, бу қадимги Косонсойнинг кўриниши экан. Яқинда қайсидир Европа мамлакатларининг биридан келтиришибди.

Мен район аҳлининг, аввало, раҳбарларининг тарихга, халқ тарихига муносабатини кўриб, рости, жуда қувондим. Районда тарих ва бугун уйғунлашиб кетган. Айниқса ҳашарлар бу ерда ниҳоятда авж олган. Ҳашарлар—одамларни бир-бирига яқин қилади, бир-бирини яхшироқ билишга кўмаклашади. Ҳашар йўли билан қад ростлаётган биноларни кўриб эса ҳайратга тушмай, лол қолмай иложинг йўқ. Гўё бутун район аҳли бир оила фарзанди.

Юқорида тилга олинган стадион ҳам ҳашар йўли билан қурилган.

Районнинг хўжаликларида ҳам одамларнинг маданий савияси юксак. Клублар, кутубхоналар, стадионлар доимо гавжум. Халқнинг яшаш шароитида бурилиш сезилиб турибди. Қани энди ҳамма ерда шундай бўлса?

СИРДАРЁ ОБЛАСТИНИНГ Янгиер районида яшовчи бир ўқитувчи шундай таъна қилиб қолди: қишлоқларимизда одамларнинг яшаш шароитлари, маданий савияси жуда паст. Арақ билан олибсотарлик қилиш кўпайиб кетди. Магазинда оддий кир совун йўқ, эсимни таниганимдан буён қанд тахчил бўлмаган эди. Сиз матбуотчилар қаерга қараяпсиз ёки қайта қуришни қоғозда амалга ошираяпсизларми?

Унинг эътирозларида жон бор. Ҳақиқатан ҳам совун, қанд маҳсулотлари тахчил бўлиб қолгани ҳеч кимга сир эмас. Аммо мени бир нарса ўйлантириб қўйди. Жамиятимизда ўқитувчилар катта куч. Келажагимиз уларнинг қўлида. Лекин ҳалиги ўқитувчи шунчалик лоқайд-ки, гўё ўзи тилга олган фожиаларни фақат матбуот ҳал қилиши керак. Қишлоғида олибсотарлик қилишади-ю, индамайди. Ҳатто ўзи ҳам бориб улардан арақ сотиб олади. Ўқитувчики, тарбиячики, қишлоқ зиёлисики атрофда бўлаётган воқеаларга шунчалик лоқайдлик билан қарар экан, бошқалардан нимани кутиш мумкин. Шундай яшашда давом этсак, қайта қуриш қоғозда қолаверади. Қишлоқларимизда ҳали ечимини кутаётган муаммолар кўп. Бу муамоларни қанчалик тез ҳал этиш маҳаллий раҳбарларнинг, қишлоқ зиёлисининг онгига, кучига боғлиқ. Одамлар ўзлигини қанча тез англаса, шунча тез қайта қуришни амалга оширамиз, шунча тез маънавий қашшоқликка барҳам берамиз. Қайта қуриш туфайли эришадиганимиз — ёруғ кунларга тезроқ етамиз.

Беккул ЭГАМҚУЛОВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Издается на узбекском языке

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р. — 05549. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3117. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 11 12